

CATALANS A AMÈRICA

En el segon centenari
de la mort
de Gaspar de Portolà
(1786) i el primer de
la fundació
del Centre Català
de Buenos Aires
(1886)

Nadala de la

**FUNDACIÓ
JAUME I**

Recull, cada any, les
efemèrides més significatives
dels Països Catalans

Any XX-1986

LA NOSTRA PORTADA

Escena de càrrega i descàrrega de naus catalanes en el port de Barcelona, en un gravat alemany del segle XVIII (Iberfoto). El comerç marítim es troba en el centre dels millors anys de la història nacional de Catalunya. El comerç amb Amèrica reblà el clau d'una tradició marinera i mercantil plenament assumida per una societat en creixement.

CONTRAPORTADA

Caixa de Mariner del segle XVIII. Museu Municipal d'Arenys de Mar (Ramon Manent).

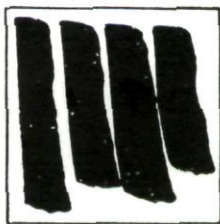

CATALANS A AMÈRICA

En el segon centenari de la mort
de Gaspar de Portolà (1786)
i el primer de la fundació
del Centre Català de Buenos Aires (1886)

FUNDACIÓ
JAUME I

Nadal del 1986

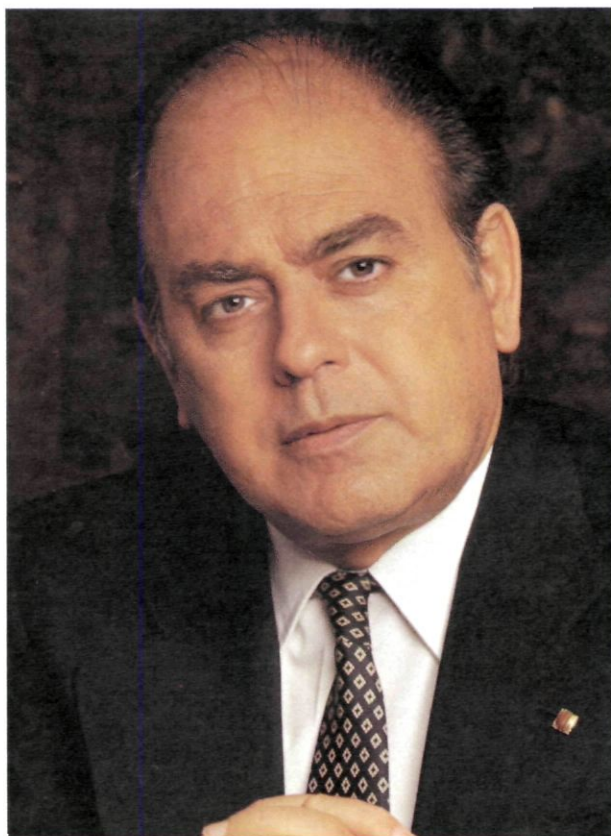
A AMB aquesta NADALA, la FUNDACIÓ JAUME I correspon a la gentil aportació de les persones que, com vós mateix, fan possible la dotació dels PREMIS BALDIRI REXACH, destinats a estimular l'escola catalana, i que, en certa manera, s'inspiren i donen continuïtat a la tasca de la benemèrita ASSOCIACIÓ PROTECTORA DE L'ENSENYANÇA CATALANA.

Gràcies a la vostra generositat, els PREMIS BALDIRI REXACH han anat creixent cada any, fins a convertir-se en els guardons escolars més importants i els més ben dotats, no solament dels Països Catalans, sinó de tot l'Estat, de tal manera que han evolucionat així:

Pel curs	1978-79	2.480.000	ptes.
» »	1979-80	2.750.000	»
» »	1980-81	4.050.000	»
» »	1981-82	4.100.000	»
» »	1982-83	5.250.000	»
» »	1983-84	6.040.000	»
» »	1984-85	6.560.000	»
» »	1985-86	7.000.000	»
» »	1986-87	9.300.000	»

"Als Països Catalans, l'escola serà catalana, o no serà".

Crec que és un encert, un gran encert, dedicar la Nadala de la Fundació Jaume I d'enguany als catalans d'Amèrica. Ja sé que s'ha dit sovint —sense saber el què es deia— que als catalans, a Amèrica, no se'ns hi havia perdut res. Dir-ho, és demostrar que es coneix poc la nostra història. Perquè des de fa segles, els catalans hem viscut i treballat als països americans —sense deixar de ser nosaltres mateixos— i hem contribuït de manera notable a la seva formació i al seu creixement. Per això hem de sentir agraïment envers tanta gent catalana que des d'Amèrica ha ajudat Catalunya en els temps difícils tant en el terreny polític, com en el cultural o l'econòmic. Convé que tinguem coneixement de tot el que els catalans hem fet més enllà de l'Atlàntic des de fa segles, especialment des del segle XVIII fins als nostres dies. I que els catalans que vivim a Catalunya no ho oblidem. Per tot això, aquesta Nadala és oportuna i escaient.

Saludo els catalans d'Amèrica i us dono les gràcies per tot el que vou fer, pel que féu —n'he estat testimoni en els meus recents viatges a Califòrnia i a l'Argentina— i encara més pel que, amb el vostre patriotisme, fareu. A tots, moltes gràcies.

JORDI PUJOL
President de la Generalitat
de Catalunya

VINT ANYS D'AQUESTES NADALES

Arribar a un bon pedrís albirador, en la llarga ruta, és reconfortant per a reprendre-la.

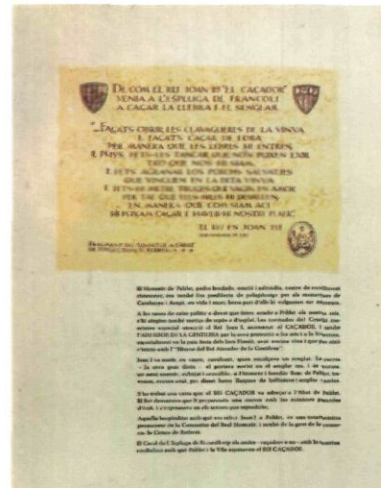
Són vint anys de trescar; certament recompensats pel bon acolliment d'aquest producte de fidelitat al país: la Nadala.

Vàrem iniciar-ne la publicació, amb la intenció de donar un sentit catalaníssim al "christmas" tradicional: valia la pena—crèiem—d'aprofitar la sensibilitat popular desvetllada per les festes nadalénques i oferir, a un nombre creixent de catalans, un instrument de conscienciació i de sensibilització eficaç.

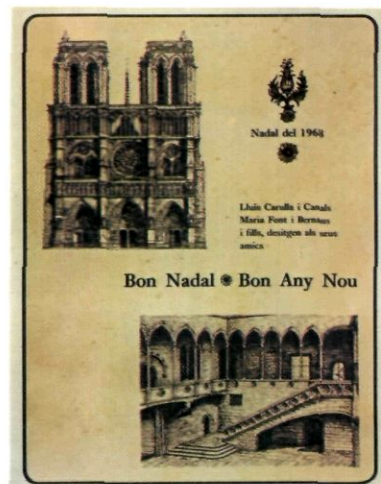
Pensàvem —iensem— que és bo de furgar, excavar i aprofundir en el passat, per tal de trobar lliçons vàlides per l'esdevenidor, en l'exemple dels catalans il·lustres o esdeveniments trascendentals, que ens han precedit en la lluita nacionalista i el que el President de Catalunya en diu "fer país".

Iniciada la col·lecció en ple franquisme, no cal dir que calgué "torejar" sovint la censura de l'època, la qual copsà immediatament el sentit —i, des del seu punt de vista la perillositat— de les nostres Nadales.

Amb el canvi dels temps, vàrem plantejar-nos si calia donar-ne continuïtat. I la resposta fou afirmativa: ens cal recuperar tantes coses! La memòria col·lectiva del país necessita, encara, de ser avivada, estimulada i advertida. I vàrem continuar. Això sí, amb un nou plantejament que gràcies a la generositat dels receptors de la Nadala, ha permès la dotació dels Premis Baldiri Rexach d'estímul a l'escola catalana que enguany, en acomplir-se'n el vintè aniversari assoleixen una fita memorable en superar els nou milions de pessetes en premis a escoles, mestres i alumnes meritíssims d'arreu dels Països Catalans. Esperem poder continuar i acréixer la nostra iniciativa.

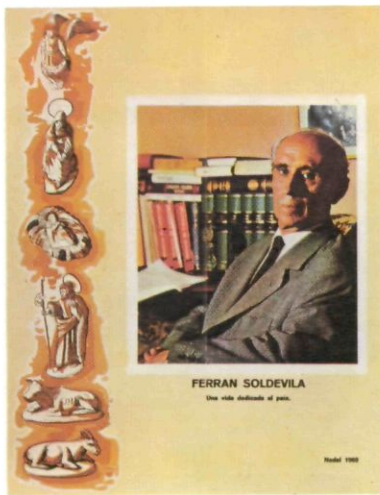

1967, JOAN I, EL CAÇADOR

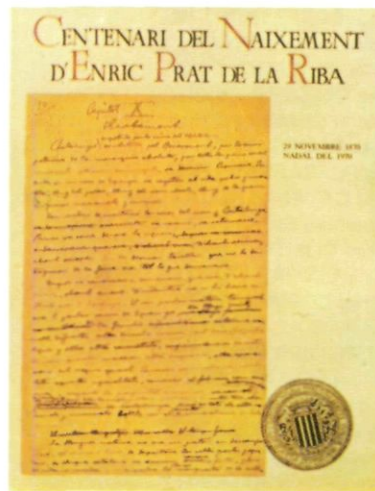

1968, PAU CLARIS

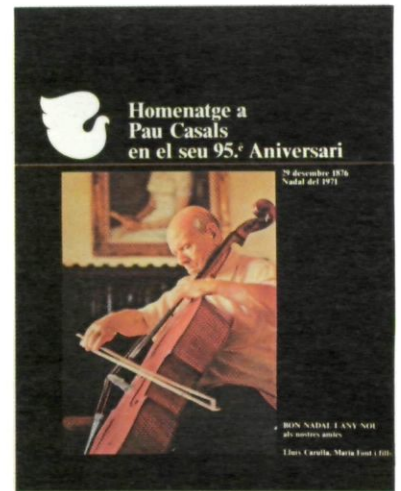

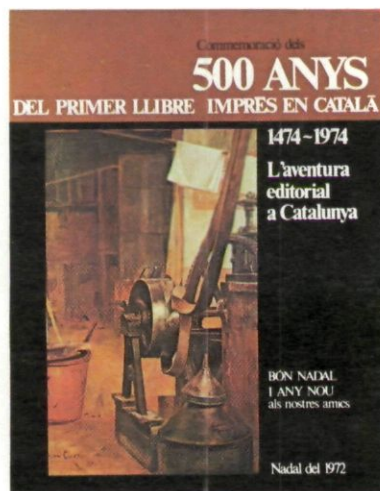
1969, FERRAN SOLDEVILA

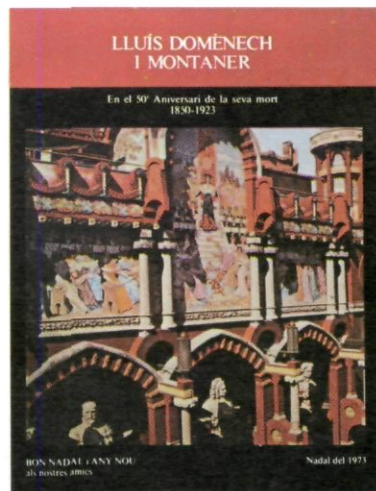
1970, ENRIC PRAT DE LA RIBA

1971, PAU CASALS

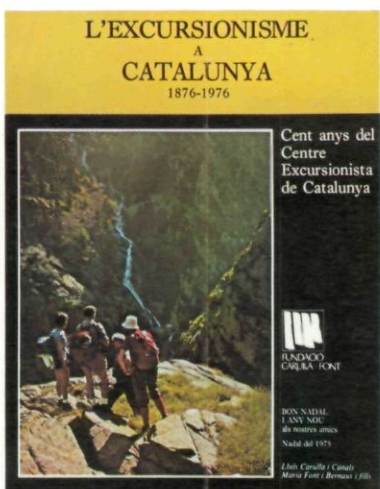
1972, 500 ANYS DEL PRIMER LLIBRE IMPRES EN CATALÀ

1973, LLUÍS DOMÈNECH I MONTANER

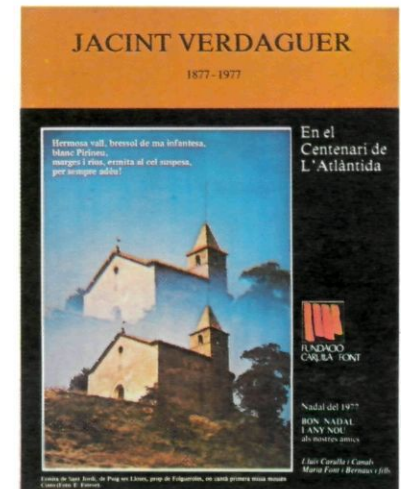
1974, ÀNGEL GUIMERÀ

1975, L'EXCURSIONISME A CATALUNYA

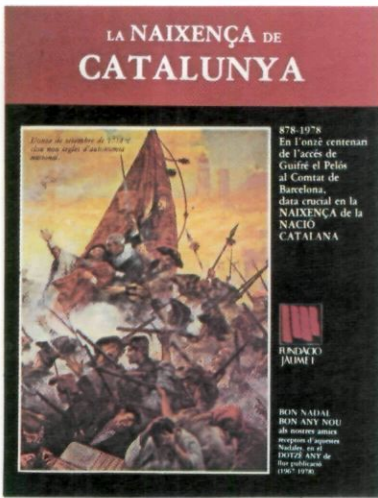

1976, JAUME I, EL CONQUERIDOR

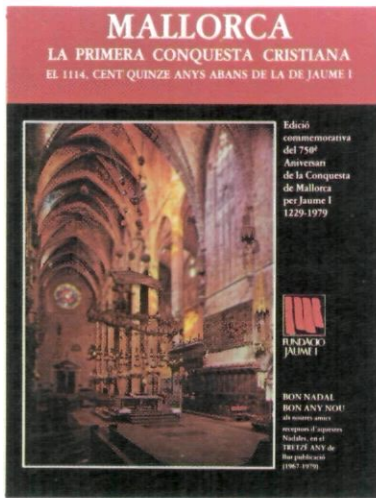

1977, JACINT VERDAGUER

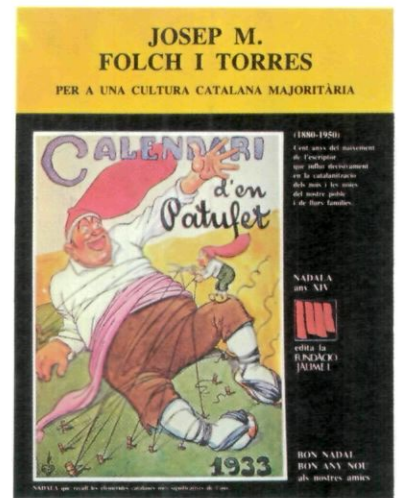

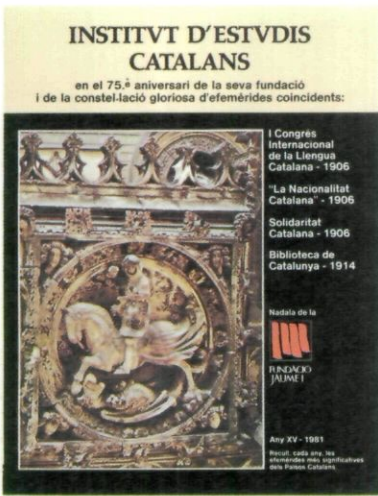
1978, LA NAIXENÇA DE CATALUNYA

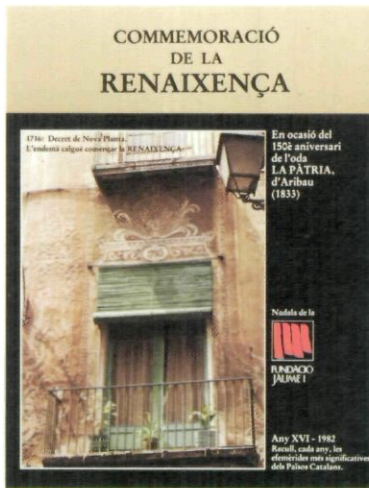
1979, MALLORCA, LA PRIMERA CONQUESTA CRISTIANA

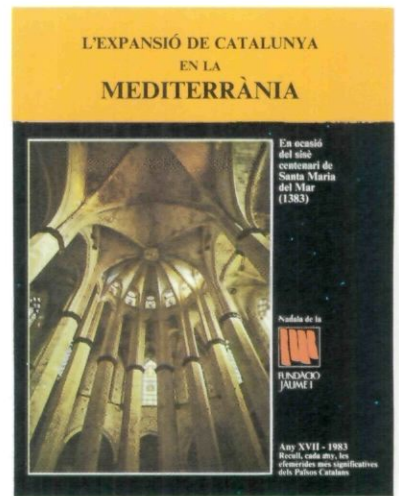
1980, J. M. FOLCH I TORRES

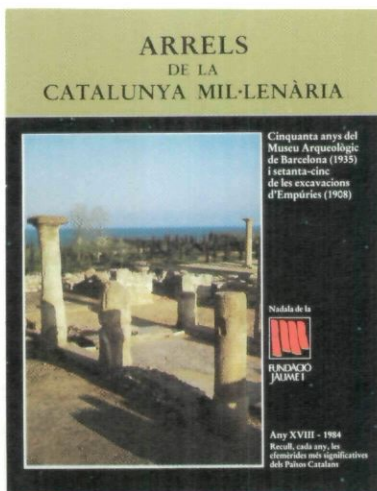
1981, INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

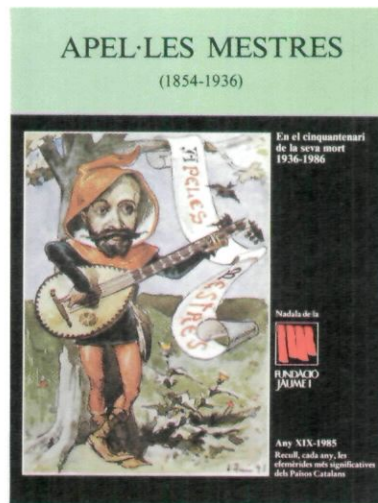
1982, COMMEMORACIÓ DE LA RENAIXENÇA

1983, L'EXPANSIÓ DE CATALUNYA EN LA MEDITERRÀNIA

1984, ARRELS DE LA CATALUNYA MIL·LENÀRIA

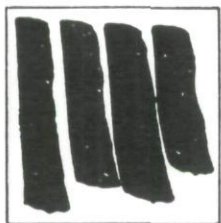
1985, APEL·LES MESTRES

MOT DE GRÀCIES

COL-LABORACIONS literàries que hem d'agrair per haver fet possible la publicació d'aquestes Nadales, en les edicions aparegudes des del 1967. Els anys indiquen els de la Nadala en què es féu la col·laboració

Carme AGUSTÍ i BADIA (1977)
Joan AINAUD de LASARTE (1976)
J. M. AINAUD de LASARTE (1970 a 1986)
Joan ALAVEDRA (1971 i 1974)
Lluís ALBERT (1975, 1982 i 1985)
Montserrat ALBET (1976, 1979, 1980, 1981, 1982 i 1983)
Imma ALBÒ (1984)
Roger ALIER (1984 i 1985)
Leandre AMIGÓ (1986)
Ramon ARAMON i SERRA (1969 i 1978)
Pere ARTÍS (1982)
Xose AVIÑOÀ (1985)
Antoni M. BADIA i MARGARIT (1971 i 1981)
Joan BASSEGODA i NONELL (1983)
Miquel BATLLORI (1984)
Josep BENET (1970, 1973, 1979 i 1985)
Artur BLADÉ i DESUMVILA (1982)
Oriol BOHIGAS (1973)
Pere BOHIGAS (1972 i 1981)
Maur BOIX (1985)
Jordi BONET (1976 i 1982)
Lluís BONET i ARMENGOL (1984)
Maria Lluïsa BORRÁS (1981)
Antoni BREGANTE (1984)
Josep M. CADENA (1972)
Pere CALDERS (1980)
Helena CAMBÓ (1976)
Domènec CAMPILLO (1984)
Guiu CAMPS (1979)
Jaume CARNER i SUÑOL (1984)
Teresa CARRERAS (1984)
M. Àngels CASANOVAS (1984)
Oriol CASASSAS (1979 i 1984)
Victor CASTELLS (1986)
Pere CATALÀ i ROCA (1979 i 1985)
Alexandre CIRICI i PELLICER (1981)
Eliseu CLIMENT (1977)
Isidre CLOPAS i BATLLE (1976 i 1985)
Daniel CODINA (1980)
Miquel COLL i ALENTORN (1971, 1974, 1975, 1976, 1978, 1979, 1981, 1982 i 1986)
Antoni COMAS (1974)
Àngel CORTÉS (1982)
Fèlix CUCURULL (1982)
Miquel DOLÇ (1982)
Pere DOMINGO (1971)
Salvador ESPRIU (1970 i 1971)
Gregori ESTRADA (1983)
Esteve FÀBREGAS i BARRI (1978 i 1986)
Xavier FÀBREGAS (1974, 1978 i 1980)
Jaume FARGUELL (1982)
Josep FAULÍ (1972 i 1981)
Joaquim FERRER (1980 i 1984)
M. Àngels FERRER (1982)
Josep M. FIGUERES (1981)
Ramon FOLCH i CAMARASA (1980)
Francesc FONTBONA (1973, 1980, 1983, 1985 i 1986)
Joan FUSTER (1971, 1972, 1978, 1980, 1982 i 1983)
Jordi GALÍ (1986)
Tomàs GARCÉS (1972)
Pere GARRIGA (1986)
Josep M. GARRUT (1979)
Guillem-Jordi GRAELLS (1982)
Pere GRASSES (1986)
Domènec GUANSE (1972)
Josep GUDIOL (1984)
Manuel IBÁÑEZ ESCOFET (1981)
Josep IGLÉSIES (1975 i 1977)
Albert JANÉ (1975)
Enric JARDÍ (1974, 1977, 1981 i 1983)
Eduard JUNYENT (1977)
Cassià M. JUST (1971, 1978 i 1981)
Josep LLADONOSA (1977)
Teresa LLECHA (1984)
Joaquim LLIMONA de GISPERT (1976)
Jordi LLIMONA (1984)
Josep M. LLOMPART (1979)
Miquel LLONGUERAS (1984)
Montserrat LLORENS (1977)
Albert MANENT (1972, 1974, 1975, 1978, 1980, 1983, 1984 i 1986)
Salomó MAQUÈS (1981)
Jesús MASSIP (1984)
Josep MASSOT (1974 i 1984)
Joan A. MARAGALL (1976)
Jordi MARAGALL i NOBLE (1983)
Roger MARCET (1984)
Oriol MARTORELL (1971, 1978, 1983 i 1984)
Jaume MAYAS (1984)
Gregori MIR (1972)
Jordi MIR (1982)
Josep MIRACLE (1972, 1977 i 1980)
Joaquim MOLAS (1985)
Francesc de B. MOLL (1971, 1976, 1979 i 1981)
Agustí MONTAL (1974)
Andreu MORTA (1975)
Ramon MUNTANYOLA (1970 i 1971)
Joaquim NADAL i FARRERAS (1981)
Raimon NOGUERA (1976)
Josep M. NOLLA (1984)
Josep M. NUIX (1984)
Joan OLIVER (1971, 1972 i 1974)
Josep PERARNAU (1975, 1978, 1979 i 1983)
Francesc PÉREZ MORAGON (1982)
Maria PETRUS (1984)
Ramon PLA i ARXÉ (1972)
Ramon PLANES (1981)
Josep M. POBLET (1970, 1974 i 1975)
Lluís Ferran de POL (1974)
Josep PONT i GOL (1971 i 1975)
Eduard PORTA (1984)
Josep PORTER (1972)
Joaquim PRATS (1984)
Jordi PUJOL (1978)
Martí de RIQUER (1976)
Manuel RIBAS PIERA (1976)
Pere RIBOT (1982)
Santiago RIERA i TUÉBOLS (1983)
Eduard RIPOLL i PERELLÓ (1984)
Jordi ROVIRA i PORT (1984)
Teresa ROVIRA (1982)
P. Basili de RUBÍ (1978)
Jordi RUBIÓ (1971 i 1972)
Manuel RUCABADO (1984)
Josep M. SALA i ALBAREDA (1975)
J. M. SALRACH (1982 i 1983)
Octavi SALTOR (1978)
Ricard SALVAT (1974)
Josep SANABRE (1968)
Manuel SANCHÍS i GUARNER (1976)
Enric SANMARTÍ (1984)
Jan SCHEJBAL (1974)
Maurici SERRAHIMA (1977)
Amadeu J. SOBERANAS (1982)
Jaume SOBREQÜÉS (1982 i 1986)
Josep M. SOLÀ i CAMPS (1977)
Ferran SOLDEVILA (1969)
Antoni TÀPIES (1971)
Miquel TARRADELL (1984)
Margarida TINTÓ (1983)
Joan TORRENT i FÀBREGAS (1977 i 1986)
Josep TREMOLEDA (1979)
Joan TRIADÚ (1972, 1974, 1977, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984 i 1986)
Josep TRUETA (1971), 1974 i 1976)
Frederic UDINA (1979)
Helena USANDIZAGA (1980)
Edmon VALLÉS (1977)
Josep VALLVERDÚ (1980)
Joaquim VENTALLÓ (1985)
Jordi VERRIÉ (1979)
Jaume VIDAL i ALCOVER (1976 i 1979)
Marc-Aureli VILA (1981 i 1986)
Pau VILA (1971)
Lluïsa VILASECA (1984)
Dan WOHLFEILER (1986)

LA FUNDACIÓ JAUME I L'ANY 1986

PREMIS D'HONOR JAUME I

D'acord amb la seva definició, **aquests premis** —dotats en aquesta desena convocatòria amb dos milions de pessetes cadascun— **han de ser atorgats anualment a una persona individual i a una entitat que per llur acció, reconeguda arreu dels Països Catalans, mereixin l'agraïment del nostre poble.**

L'acció en qüestió pot haver estat de caràcter científic, cultural en general, social, artístic, cívic, etc., i no ha d'haver estat una acció que s'hagi manifestat exclusivament, o preferentment, en forma d'obra escrita.

Les PERSONES susceptibles d'obtenir el Premi d'Honor Jaume I han d'ésser dels Països Catalans, vivents, d'una catalanitat conscient, explícita, exemplar i de provada continuïtat, tant si llur residència és als nostres territoris com si és fora d'ells.

Les ENTITATS han d'ésser actuals, i també d'una catalanitat conscient, explícita, exemplar i de provada continuïtat, sigui quina sigui llur residència o àmbit d'actuació.

Per l'any actual, el Jurat és integrat per Montserrat Albet, Agustí Altisent, Maria Aurèlia Capmany, Enric Casassas, Manuel Ibàñez Escofet, Marià Manent, Frederic Rahola, Lluís Roca-Sastre i Joan Vallvé i Creus.

A la pàgina anterior, el Saló de Cent durant l'acte de lliurament dels premis de la Fundació Jaume I i el President de la Fundació, senyor Lluís Carulla en el moment de lliurar el premi a Josep Iglèsies, tristament desaparegut poc després (R. Francesch).

AVEL·LÍ ARTÍS I GENER

Conegut sobretot pel seu pseudònim, "Tísner", és un exemple, ja des d'un exili fecund, de generosa fidelitat a la llengua i al fet nacional de Catalunya, una fidelitat que l'ha conduït a mantenir, juntament amb el seu prestigi d'escriptor i de dibuixant, una admirable actitud cívica —com a promotor d'idees noves i animador d'escriptors joves— i una insubornable catalanitat.

Resulta coherent i satisfactori que l'any que la Fundació Jaume I dedica la seva nadala a glossar la presència i l'acció dels "Catalans a Amèrica", el Jurat dels Premis d'Honor Jaume I hagi designat, per al premi a Persones, un home marcat per un exili que, com tants altres, fou d'acció fructífera i una aportació positiva a la cultura dels països americans que aixoplugaren gran nombre d'intel·lectuals i de científics catalans.

La peripècia transatlàntica ha tingut en "Tísner" —escriptor, pintor i dibuixant nat a Barcelona l'any 1912— unes ressonàncies literàries i cíviques certament valuoses. El seu llibre "Paraules d'Opton el Vell" és una original aportació literària que reflecteix amb gran personalitat l'experiència americana de l'autor.

Segons recorda Joan Triadú a la Gran Enciclopèdia Catalana, el nostre guardonat és "fill de l'autor teatral i impressor Avel·lí Artís i Balaguer, popularitzà el pseudònim de Tísner en dibuixos i caricatures a la premsa de l'època de la República. Fou redactor de "La Publicitat", entre altres periòdics, i dirigí, amb Pere Calders, "L'Esquella de la Torratxa" de la darrera època. Oficial de l'exèrcit durant la guerra civil de 1936-1939, s'exilià el 1939 i residí a Mèxic més de vint-i-cinc anys. Hi publicà la novel·la **556 Brigada Mixta** (1945), reportatge, amb una lleu trama argumental, d'episodis de la guerra civil, cenyit i veridic. Des del seu retorn publicà les novel·les **Les dues funcions del circ** (1965) i **Paraules d'Opton el Vell** (1968), i el volum de comentaris periodístics **Guia inútil de Barcelona** (1966). Obtingué el premi Prudenci Bertrana 1969 amb la novel·la **Prohibida l'evasió**.

L'enquesta del canal 4 (Premi Sant Jordi 1973), **Al cap de 26 anys, La història en historietes de Catalunya. Dona, doneta, donota** (amb col·laboració amb Maria Aurèlia Capmany) i **Els gossos d'acteó**. Les seves novel·les, molt elaborades, d'un estricte domini formal, corresponen a la maduresa humana i de cultura de l'autor assolida per l'assimilació d'experiències, de distàncies i de contrastos intel·lectuals i morals".

La seva activitat literària és una faceta més d'aquest home polifacètic, del que cal destacar la seva tasca d'animació d'escriptors joves i sobretot la seva insubornable catalanitat, la qual el portà l'any 1979 a presentar la seva candidatura al Senat com a representant de l'agrupació dels Nacionalistes d'Esquerra.

Actualment, mereix destacar-se la seva tasca diària com a autor de "mots encreuats", que publicà inicialment "Tele-Estel" i ara a "La Vanguardia", un passatemps d'aparença intrascendent, però que és un autèntic exercici sobre les subtiltats del llenguatge.

Avel·lí Artís "Tísner", Premi d'Honor Jaume I 1986 a Persones (R. Francesch).

L'ESCOLANIA DE MONTSERRAT

Pel seu alt nivell artístic, per la seva projecció internacional; per la seva indiscutida identificació amb el nostre poble; per haver seguit la vida de l'Abadia, a la qual ha donat relleu en el món de la música amb el seu civisme i la seva qualitat, que actualment és especialment remarcable, i com una de les escoles de música —la més antiga d'Europa entre les existents— més notables de Catalunya.

La Fundació Jaume I ha premiat l'Escolania de Montserrat pel seu alt nivell artístic, per la seva projecció internacional i com una de les escoles de música i civisme més notables de Catalunya.

La seva activitat, iniciada a l'edat mitjana i que té ara una etapa de qualitat especialment destacada, ha seguit la vida de l'abadia i li ha donat un nom important en el món de la música.

L'Escolania de Montserrat és l'escola musical més antiga d'Europa entre les que estan vives actualment. A partir de 1950 la seva presència és sol·licitada a Bèlgica, França, Àustria, Suïssa, Alemanya, Itàlia, Holanda, Japó, Portugal, Espanya, Israel i Hongria i ha participat en els festivals musicals més notables com els de Luzerna, Berlín, Salzburg i Jerusalem.

El centenar de discos enregistrats han obtingut els premis més importants a França, Alemanya, Japó i Espanya. A part dels mestres, que consten com els millors compositors catalans dels segles XVII i XVIII, —Joan March, Joan Cererols, Miquel López, Josep Martí, Anselm Viola, Narcís Casanovas— s'han format a l'Escolania de Montserrat músics il·lustres com Antoni Soler, el compositor més important del segle XVII a la península ibèrica, i Ferran Sors, que realitzà una carrera internacional de primer rengle.

L'escolania montserratina està formada actualment per cinquanta nois de 10 a 14 anys, procedents d'arreu de Catalunya que reben, a més d'una formació musical intensa, una acurada educació humana i intel·lectual que els permet de treballar més tard activament al servei de la societat catalana.

L'Escolania de Montserrat, Premi d'Honor Jaume I 1986 a Entitats i l'Abat de Montserrat, Dom Cassià M. Just en un moment de la seva al·locució (R. Francesch).

PREMIS JAUME I D'ACTUACIÓ CÍVICA CATALANA

Els noms dels candidats a aquests premis, en la seva quarta convocatòria, havien estat suggerits o proposats per diverses persones i entitats i pels propis membres del Jurat.

Els sis Premis Jaume I d'Actuació Cívica Catalana, dotats cadascun amb 300.000 pessetes, estan destinats a **fer conèixer i distingir la tasca (generalment poc coneguda, sovint anònima, però exemplar) d'aquelles persones que sempre han actuat i actuen, sense equívocs, al servei de la identitat pròpia dels Països Catalans, en àmbits de la vida i de la relació humana tals com els que s'esmenten a continuació: l'ensenyament, els mitjans de comunicació, les ciències, l'art, la cultura popular, la música, el teatre, l'economia, el dret, l'acció social i cívica, etc.**

**MIQUEL FULLANA I
LLOMPART,
de Ciutat de Mallorca**

Per haver posat el seu dinamisme sempre al servei de la nostra cultura.
L'any 1923 ja fou fundador de l'Associació per la Cultura de Mallorca, actiu col·laborador de l'obra del Diccionari Alcover-Moll, i en definitiva present en totes les iniciatives culturals dutes a terme a Mallorca, fou també un dels fundadors i primer secretari de l'Obra Cultural Balear.

El seu temperament viatger, el seu concepte clar i obert d'allò que és la nostra cultura, l'ha portat a connectar amb gent d'arreu dels Països Catalans, de la mateixa manera que el 1936 això el va portar a la presó i a la confiscació de béns.

El 1974 va publicar un **Diccionari de l'Art i dels Oficis de la Construcció**, del qual se n'han fet dues edicions, i que va ser un veritable precedent de les actuals campanyes de normalització lingüística.

**Mn. PERE RIBOT,
de Vilassar de Mar (Maresme)**

Sacerdot i poeta.
Retirat voluntàriament a Riells del Montseny, la seva rectoria fou moltes vegades lloc de trobada de la resistència cultural en els temps més difícils de la post-guerra. La seva hospitalitat fou origen i refugi de moltes iniciatives.

La seva bonhomia, com a persona, i la força del seu lirisme com a poeta, són un bon marc per a aquest representant de l'Església Catalana que ha donat tants i tants testimonis en favor del nostre poble.

**JOSEP GUIA I MARÍN
de València**

Per la seva activitat incansable, transparent i agosarada. Per haver dirigit, entre 1984 i 1986, des del càrrec de Vice-Rector de la candidatura del Bloc Progressista, els Estatuts de la Universitat de València, en els quals hom assumeix un clar compromís de catalanitat.

És professor i membre del Patronat de la Universitat Catalana d'Estiu, on assisteix des del 1974. Hi coordina la secció de Qüestió Nacional.

Viatger incansable arreu de Catalunya, alterna les conferències acadèmiques a les aules universitàries o als instituts, les xerrades de divulgació en associacions culturals o de veïns, les presentacions de llibres en fires i biblioteques, les entrevistes en emissores de ràdio o televisió i els mítings de l'Aplec del Puig, el Fossar de les Moreres o el Pi de les Tres Branques.

Ha escrit en diverses revistes i diaris, i ha publicat els llibres **Països Catalans i llibertat (1983)** i **És molt senzill: digueu-li Catalunya (1985)**.

JOAN PELEGRÍ I PARTEGÀS, de Barcelona

L'actitud humana i el tarannà intel·lectual del doctor Joan Pelegrí i Partegàs s'adiuen del tot amb el títol del darrer llibre seu publicat fins ara: **Fidelitat a Catalunya**.

En una ja llarga vida de servei, el doctor Pelegrí, "metge escolar", com ell mateix s'anomena, ha estat ànima i apòstol d'una tasca social i formativa exemplar al barri d'Hostafrancs de Barcelona, durant més de mig segle, i també a Montserrat, entre el personal i els treballadors. Dels seus nombrosos deixebles n'ha fet uns amics incondicionals, perquè tothora els ha donat testimoni de la seva fe, religiosa i catalana i del seu lliurament personal, dut amb la modèstia i la senzillesa naturals que el distingeixen. Una prou extensa bibliografia, dedicada a temes educacionals, socials i històrics, per la qual ha estat sovint guardonat, completa l'actuació cívica de Joan Pelegrí, a qui la Generalitat de Catalunya atorgà l'any passat la Creu de Sant Jordi com a reconeixença dels seus mereixements exemplars.

MARTÍ OLAYA I GALCERAN, de Barcelona (Sants)

Amb una estricta actitud d'anar per feina, sense fer soroll, porta prop de quaranta anys al servei de la cultura catalana en aspectes molt diversos, amb una especial incidència al barri on va néixer, l'antiga vila de Sants, i en definitiva arreu dels Països Catalans. És per això que ha estat proposat per aquest premi per una sèrie d'entitats, de Sabadell, de Terrassa, de Lleida i de Mallorca, amb aquestes paraules tan càlidament definitòries:

"La seva llarga trajectòria, desinteressada i sense afany de protagonisme personal, al servei del teatre per a nois i noies, sobretot organitzant els Cicles de Teatre Cavall Fort —que enguany

celebraran el seu vintè aniversari—, fent-los possible arreu de Catalunya i implicant-hi grups de teatre d'arreu dels Països Catalans".

JOSEP IGLÉSIES I FORT, de Reus (Baix Camp)

Per la seva actitud, útil i valenta, com a ciutadà i pel seu treball rigorós com a científic, se'l considera el més fidel deixeble i col·laborador de l'obra de Pau Vila.

És membre de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, on ha desenvolupat una tasca infatigable. Ha estat així mateix activíssim com a secretari de la Societat Catalana de Geografia i ha contribuït decisivament a la celebració de les Assemblees intercomarcals d'Estudiosos de Catalunya. És membre numerari de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans.

La seva bibliografia s'acosta als dos-cents títols, llibres i estudis i opuscles sobre temes de geografia, agricultura, demografia, història, biografies, etnografia, etc.

No podem oblidar que en temps de clandestinitat la casa de Josep Iglésies restà sempre oberta a totes les reunions i actes de l'Institut d'Estudis Catalans, i que a casa seva es feren més de cent lectures poètiques catalanes entre 1946 i 1953, no sense haver de sofrir per aquest motiu molèsties i detencions.

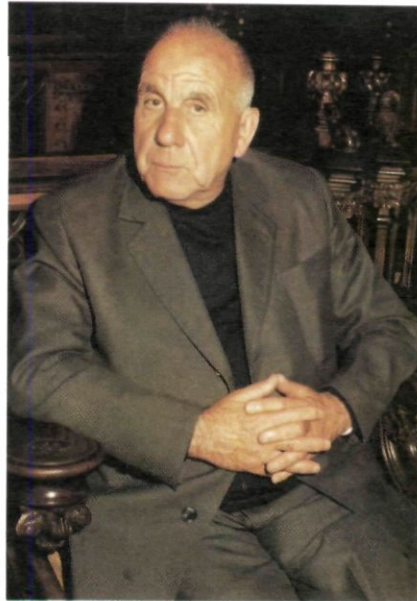
Josep Iglésies ha estat un home sempre fidel a la nostra pàtria i a la nostra cultura, i és un exemple insigne del que hom ha anomenat resistència cultural en els temps més difícils de persecució.

Molt poques hores abans d'entrar el llibre en màquina ens ha sobtat la pèrdua d'aquest català exemplar i científic eminent. Amb la seva mort hem perdut també un home que ens honorà amb la seva amistat. Que descansi en pau. Nosaltres no l'oblidarem.

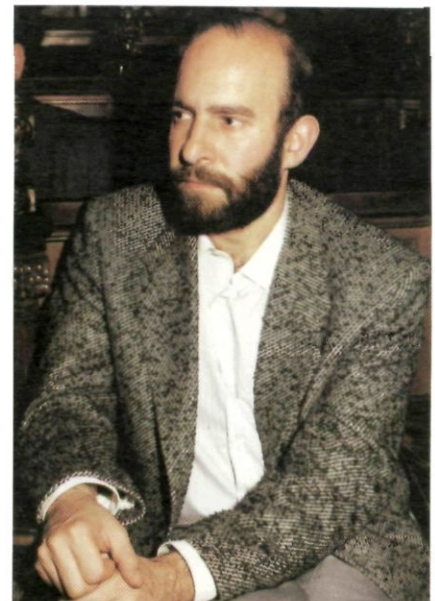

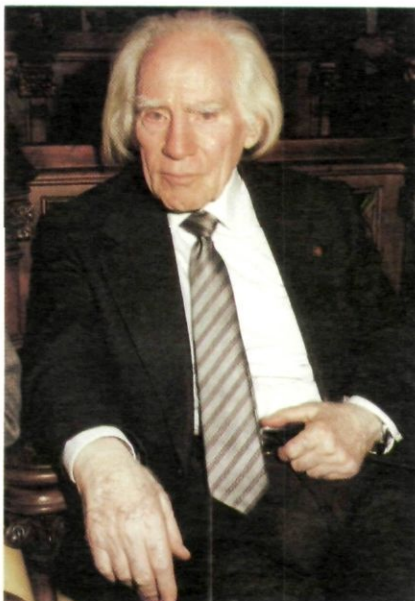
MIQUEL FULLANA

MN. PERE RIBOT

JOSEP GUIA

JOAN PELEGRÍ

MARTÍ OLAYA

JOSEP IGLÉSIES

Lliurament del Premi Sanchís Guarner, a Maó, en el curs de les XVIII Festes Populares de Cultura Pompeu Fabra (Barceló).

PREMI MANUEL SANCHÍS GUARNER A LA UNITAT DE LA LLENGUA CATALANA

És atorgat anualment, dins el marc de les Festes Populares de Cultura "Pompeu Fabra", a un llibre escrit en català i publicat durant l'any darrer que signifiqui una contribució notable al coneixement de la llengua catalana en l'aspecte de la seva unitat o de qualsevol altre vessant paral·lel o relacionat amb el fi esmentat. Està dotat amb 250.000 pts.

En aquesta convocatòria han estat tingudes en compte les obres aparegudes entre el 1r d'octubre de 1985 i el 30 de setembre de 1986.

El Jurat (nomenat per la Comissió Organitzadora de les Festes Populares de Cultura "Pompeu Fabra", amb la inclusió d'un representant de la Fundació Jaume I) constituït pel senyor **Ramon Aramon i Serra**, president, **Carme Alcoverro**, **Joan Triadú**, **Jordi Carbonell** i **Jaume Vallcorba**, secretari, acordà, després, de deliberar, d'atorgar per unanimitat el "PREMI SANCHÍS GUARNER A LA UNITAT DE LA LLENGUA CATALANA", a l'obra titulada

INTRODUCCIÓ A LA DIALECTOLOGIA CATALANA de la qual és autor el senyor **Joan Veny i Clar**.

EDITORIAL BARCINO

Dues qüestions han esdevingut prioritàries per l'editorial: la fidelitat al projecte inicial, especialment pel que fa a la principal col·lecció, Els Nostres Clàssics, i el manteniment de l'esperit de servei i subsidiarietat que infongué de sempre l'obra de Josep Maria de Casacuberta i per tant de la seva continuadora en el temps, la Fundació Jaume I.

A tal fi, ha estat constituït un Consell Assessor integrat per Pere Bohigas, Germà Colon, Josep Massot, Martí de Riquer i Amadeu J. Soberanas. La funció d'aquest Consell Assessor és orientar i supervisar la tasca editorial pel que fa a la col·lecció d'Els Nostres Clàssics.

Ha estat confiada al senyor Amadeu J. Soberanas la Direcció Literària de la col·lecció Els Nostres Clàssics i de la Biblioteca Verdaguèria. Aquesta vinculació s'ha demostrat ja plenament operativa, i en aquest moment hi ha una vintena d'obres confiades per la Fundació Jaume I a investigadors catalans, totes les quals engruixiran aquesta col·lecció, que ha estat definida com una col·lecció-inventari, per tal que arribi a disposar de la totalitat dels títols d'aquells autors considerats com a clàssics, activitat que hom pensa realitzar mantenint naturalment el respecte degut a altres iniciatives editorials.

A més de l'activitat habitual, hom preveu dues edicions especials per l'any vinent: **EL LLIBRE BLANC DE LA UNITAT DE LA LLENGUA CATALANA**, aportació al II Congrés Internacional de la Llengua Catalana, i la segona edició del **LLIBRE BLANC DE LA NATURA ALS PAÏSOS CATALANS**, ja publicat l'any 1976 per aquesta editorial, amb el títol "Natura, ús o abús", un llibre de lluita que ha estat clau en el desenvolupament de l'ecologisme al nostre país.

PREMIS BALDIRI REXACH

D'ESTÍMUL A L'ESCOLA CATALANA

Veredictes 1985-1986

PREMIS A LES ESCOLES

10 premis de 400.000 ptes. cadascun

Escola Espiga-Sant Jordi, de Lleida (Segrià)
Com a exemple d'escola que ha sabut harmonitzar la concepció arquitectònica (equipaments, materials, etcètera), la qualitat pedagògica i l'arrelament al país.

C.P. Eugeni d'Ors, de Valls (Alt Camp)
Per la tasca d'iniciació i manteniment de programes de catalanització en una escola pública.

Escola Heidi del Turó del Cargol, de Barcelona
Com a escola de barri, participativa i renovadora, fidel des de sempre a la normalització lingüística i cultural.

Institut de Formació Professional, d'Anglès (La Selva)
Per l'acció catalanitzadora realitzada des de fa anys amb la voluntat d'adequar el centre a les necessitats professionals de la comarca.

Institut Politècnic de Formació Professional, de Manresa (Bages)
Per l'esforç catalanitzador i d'actualització pedagògica i tècnica realitzada per un equip de professors que han hagut de vèncer totes les dificultats pròpies d'un centre amb gran nombre d'alumnes i una llarga història no sempre favorable a la catalanització.

C.P. Joan Mas i Verd, de Montuiri (Pla de Mallorca, Illes Balears)
Exemple d'un procés catalanitzador que es fruit de l'esforç i la iniciativa d'un equip de mestres renovador; a Mallorca, on l'ambient general del país no és prou sensible a la normalització lingüística i cultural.

Escola Jaume Balmes, de Sant Feliu de Codines (Vallès Oriental)
Com a capdavantera de la normalització lingüística i de la renovació pedagògica; pel seu afany d'arrelar l'escola al medi; per l'elaboració de material didàctic i per la seva influència més enllà del propi centre.

Escola Nabi, de Barcelona
Per haver esdevingut una escola modèlica en l'experimentació pedagògica i l'arrelament al país.

C.P. Sant Cristòfol, de Riola (Ribera Baixa, País Valencià)
Per ser una de les poques escoles públiques del País Valencià totalment normalitzada, des de parvulari al cicle superior; arrelada a un medi rural, on la majoria dels habitants són jornalers.

Escola Ton i Guida, del Verdum, Barcelona
Per l'esforç dut a terme durant molts anys per mestres, pares i alumnes, per la projecció en un barri popular —el Verdum, de Barcelona— i per la voluntat d'esdevenir escola catalana.

Lliurament dels Premis Baldiri Rexach a Escoles i Mestres, acte celebrat en el Saló de Torres Garcia de la Generalitat sota la presidència del Conseller d'Ensenyament, Hble. Sr. Joan Guitart (R. Francesch).

Veredictes 1985-86

PREMI A MESTRES I PROFESSORS

El premi a Mestres i Professors es declara desert

- El Jurat fa menció especial dels treballs:
- **Programació de preescolar (5 anys) per a la catalanització per «immersió» de nens castellano-parlants.**
Equip de mestres del C.P. Llibertat de Badalona, coordinats per Jaume Soldevila i Foix.
  - **L'ortografia standard**
Jesús Royo i Arpon, de l'Institut de Batxillerat Damià Campeny, de Mataró.

que considera que poden ajudar amb eficàcia la tasca pedagògica dels mestres en els nivells corresponents

***

La Fundació Jaume I ha acordat de dotar cadascuna d'aquestes mencions especials amb 75.000 ptes.

Veredictes 1985-86

ALUMNES

46 lots de llibres catalans
per valor de 50.000 ptes.

PARVULARI I CICLE INICIAL

1. **La festa del Carnestoltes.** Alumnes de 1r.
C.P. Dr. Fortià Solà, de Torelló
2. **L'Estudi del carrer.** Alumnes de 1r.
Escola Enxaneta, de Valls
3. **Els follets i el sabater.** Alumnes de 1r.
Els trens del Montseny. Alumnes de 2n.
Escola Orlandai, de Barcelona
4. **La vinya. Elaboració del vi.** Alumnes de 2n.
C.P. Bernat de Riudemeia, d'Argentona

CICLE MITJÀ

1. **Una mica de tot.** Alumnes de 3r.
Escoles Alba, de Corbins
2. **Recull de cançons eliminatives.** Alumnes de 3r.
C.P. Lola Anglada, de Tiana
3. **El poble.** Alumnes de 3r.
Escola Guillem de Balsareny, de Balsareny
4. **El nostre terrari i La lluna.** Alumnes de 3r.
Reunió de pares. Alumnes de 4rt.
Escola Orlandai, de Barcelona
5. **Les orenetes i els magalls.** Alumnes de 4rt.
C.P. Camí del Mig, de Mataró.
6. **El municipi de Bellver.** Alumnes de 3r.
Viatge per les comarques catalanes. Alumnes de 5è.
Escola Mare de Déu de Talló, de Bellver de Cerdanya
7. **Esglésies romàniques a la Pobla de Lillet.**
Alumnes de 5è.
C.P. Lillet a Güell, de La Pobla de Lillet
8. **Pomes i pomeres.** Alumnes de 5è.
C.P. Manuel Ortiz, de Juneda
9. **La història de Llançà.** Alumnes de 5è.
C.P. Pompeu Fabra, de Llançà
10. **Jocs Florals.** Alumnes de cicle mitjà
Escola Oms i de Prat, de Manresa
11. **Conte de classe.** Alumnes de 5è.
Escola Pia, d'Olot.

CICLE SUPERIOR

1. **Jocs dels meus pares.** Alumnes de 6è.
C.P. Joanot Martorell, de Xeracó
2. **L'alimentació al Moianès.** Alumnes de 6è.
Escola Pia, de Moià
3. **La premsa periòdica a Valls.** Alumnes de 7è.
Escola Enxaneta, de Valls.
4. **L'intercanvi escolar.** Alumnes de 7è.
Escola Montseny, de Sant Just Desvern.
5. **Personatges populars de Tona.** Alumnes de 7è.
Escola Sagrat Cor, de Tona
6. **Aproximació al trànsit de Sant Hilari a través de la realitat nostra de cada dia.** Alumnes de 7è.
Escola Sant Josep, de Sant Hilari de Sacalm
7. **Auca del mil·lenari d'Esparreguera.** Alumnes de 7è. i 8è.
C.P. Pau Vila, d'Esparreguera
8. **Els aiguamolls de l'Empordà.** Alumnes de 8è.
C.P. Ruiz Amado, de Castelló d'Empúries
9. **Història d'Amposta.** Alumnes de 8è.
C.P. Soriano-Montagut, d'Amposta
10. **Banyoles i banyolins en la guerra del Francès.**
Alumnes de 8è.
C.P. Verge del Remei, de Banyoles
11. **La terra es transforma.** Alumnes de 8è.
Escola Montsant, de Reus
12. **Estudi d'un municipi: Esponellà.** Alumnes de 6è., 7è. i 8è.
C.P. Carles de Fortuny, d'Esponellà
13. **Experiència d'apropament a personalitats del món de la cultura catalana.** Alumnes de 2ª etapa
C.P. Llibertat, de Badalona
14. **L'ecologia i Santa Oliva.** Alumnes de 2ª etapa
C.P. Santa Oliva, de Santa Oliva
15. **La revista de l'escola.** Alumnes de 2ª etapa
Escola Mestral, de Sant Feliu de Llobregat

CICLES DIVERSOS

1. **Aspecte físic de la Comarca de Bages.** Alumnes de 4rt.
Com interpretar i representar un territori. Alumnes de 6è.
Escola El Carme, d'Artés.

2. **Un bon dia per a fer amigats.** Alumnes de 5è.
El Canal d'Urgell la salvació per un poble. Alumnes de 7è
C.P. Albirka, d'Arbeca
3. **Cançons populars catalanes.** Alumnes de 4rt, 6è i 7è
La castanyada. Alumnes de 4rt, 6è, 7è i 8è.
C.P. El Gurri, de Taradell
4. **Coneixem el nostre entorn.** Alumnes d'educació especial
Centre de Pedagogia Terapèutica Sant Miquel, de Vilanova i la Geltrú.
5. **El poble de Folgueroles.** Alumnes de 5è i 6è.
C.P. Bressol de Mn. Cinto, de Folgueroles.
6. **Llamepec.** Alumnes de tots els nivells de l'Escola El Puig, d'Esparreguera.
7. **La Cova del Temps. Els Pastorets de Borredà.**
Alumnes de segona etapa de l'Escola Graduada Mixta, de Borredà.

Dos dels grups d'alumnes que reberen un Premi Baldri Rexach d'estímul a l'escola catalana durant l'acte de lliurament celebrat, com és habitual, en el Casal de l'Espluga de Francolí (R. Francesch).

BUP. FP i COU

1. **Àrea de ciències socials (8 treballs).** Alumnes de 2n. BUP
Col·legi Sant Josep, de Tàrraga.
2. **Botànica i geologia dels Països Catalans.** Alumnes de 3r. BUP A
Institut de Batxillerat La Sedeta, de Barcelona.
3. **Amposta: l'ús dels malnoms.** Alumnes de 3r. BUP
Escola Súnion, de Barcelona.
4. **Sis a les cinc (programa de ràdio).** Alumnes de F.P.
Institut de Formació Professional Bernat el ferrer, de Molins de Rei.
5. **Interpretació gràfica de la cronologia biogràfica i bibliogràfica de Ramon Llull.** Alumnes de 1r. F.P.
Treballs sobre dialectologia. Alumnes de 2n F.P.
I.P. de Formació Professional. «Comte Rius», de Tarragona.
6. **El turisme a Catalunya.** Alumnes de 2n F.P.
Escola Puigcerver, de Reus.
7. **Els cops amagats de la nostra història política.**
Alumnes de F.P. 2
F.P. Castellvell, de Solsona.
8. **Treball sobre Història d'Art.** Alumnes de COU.
Institut de Batxillerat Gaudí, de Reus.
9. **Àrea de ciències socials (7 treballs).** Alumnes de 2n. i 3r de BUP i COU.
Institut de Batxillerat Montsacopa, d'Olot.

IX Premis BALDIRI REXACH

FUNDACIÓ
JAUME I

CONVOCATÒRIA
PER AL CURS 1986-1987
9.300.000 ptes.

Aquests Premis, destinats a estimular la normalització de l'escola catalana, són dotats per la FUNDACIÓ JAUME I amb les aportacions dels receptors del llibre-Nadala que aquesta fundació trameta anualment.

El seu àmbit són els Països Catalans.

Compten amb l'assessorament de la DEC (Delegació d'Ensenyament Català d'Omnium Cultural).

PREMIS A LES ESCOLES

- 1) S'estableixen 12 premis de 500.000 pessetes cadascun, que seran assignats a escoles que no hagin estat guardonades en anys anteriors.
- 2) Serà premiada la qualitat global de la gestió escolar en l'aspecte concret de la catalanitat. Hom valorarà el lloc que ocupen la llengua i la cultura catalanes en la promoció i en altres activitats formatives (revistes escolars, aula de teatre, excursions, biblioteca, etc.). Hom tindrà en compte si les escoles es poden considerar plenament catalanes o, si són en vies de catalanització, que l'estan realitzant a curt termini.
- 3) Per a participar en aquests Premis només cal omplir i trametre un qüestionari —que serà facilitat a les oficines de la FUNDACIÓ JAUME I— i la documentació que s'hi demana.
- 4) Les escoles ja presentades l'any anterior i no premiades que desitgin optar a aquesta convocatòria, només caldrà que presentin un nou qüestionari actualitzat, sense necessitat d'aportar nova documentació justificativa.

PREMI A MESTRES I PROFESSORS

- 1) S'estableix un premi de 400.000 ptes. destinat a docents de tots els nivells.
- 2) Serà atorgat a un treball inèdit d'assaig, d'investigació, o que reculli una experiència educativa de tal manera que el seu ús ajudi amb eficàcia a l'estímul de l'ensenyament català a qualsevol àrea concreta, des del Parvulari a la Universitat. Tindrà un màxim de 200 fulls (Din A-4) a doble espai, aproximadament 72 pulsacions per línia i escrits a una sola cara.
- 3) S'estableix també una subvenció de 400.000 ptes. per a contribuir a l'edició del treball premiat. A l'edició constarà sempre referència del premi amb què ha estat guardonat el treball.
- 4) Tots els drets de la primera edició seran reservats a la Fundació Jaume I, la qual disposarà d'un termini de trenta dies per a comunicar si els exercirà per si mateixa o a través d'una editorial.
- 5) En sobre tancat a part, en el qual ha de constar el títol del treball, s'hi anotarà el nom, l'adreça i el telèfon de l'autor així com els del centre on treballa.

PREMIS BALDIRI REXACH

Aribau, 185 - Tel. 200 53 47
08021 Barcelona

PREMIS ALS ALUMNES

- 1) S'estableixen 50 premis que consistiran en 50 lots de llibres catalans per valor de 50.000 pessetes cadascun, a triar pels interessats. Els premis d'alumnes seran atorgats a treballs normals de classe (i no fets expressament per a participar en aquests Premis) realitzats preferentment en equip, per alumnes d'EGB, Educació Especial, BUP, COU o FP.
- 2) Els treballs hauran d'ésser escrits en català, i poden versar sobre qualsevol de les matèries o de les àrees dels cicles escolars citats, o bé ésser resultat d'activitats escolars que abastin diverses matèries o àrees: excursions, visites, festes, periòdics escolars, murals, diaris de classe, col·leccions, manualitats, audiovisuals, etc.
- 3) Tots els treballs han d'ésser acompanyats d'una breu memòria manuscrita, no més llarga de dos folis, en la qual s'especificarà les motivacions, les circumstàncies i la manera com ha estat realitzat el treball. Quan es tracti d'alumnes de 1r i 2n d'EGB o d'Educació Especial la memòria pot ésser presentada pel mestre.
- 4) El jurat considerarà d'una manera especial aquells treballs que hagin suposat per als alumnes un esforç de penetració en la realitat social catalana del seu entorn, en la tradició cultural catalana, o que comportin l'ampliació i generalització escolar de vocabularis tècnics o científics i, en general, que s'insereixin en un context de normalització de l'ús de la llengua catalana a l'escola.
- 5) Els treballs hauran d'anar acompanyats dels noms, i nivell de tots els alumnes membres de l'equip realitzador, com també del nom, l'adreça i el telèfon de l'escola i del mestre responsable d'aquell equip.

ASPECTES GENERALS

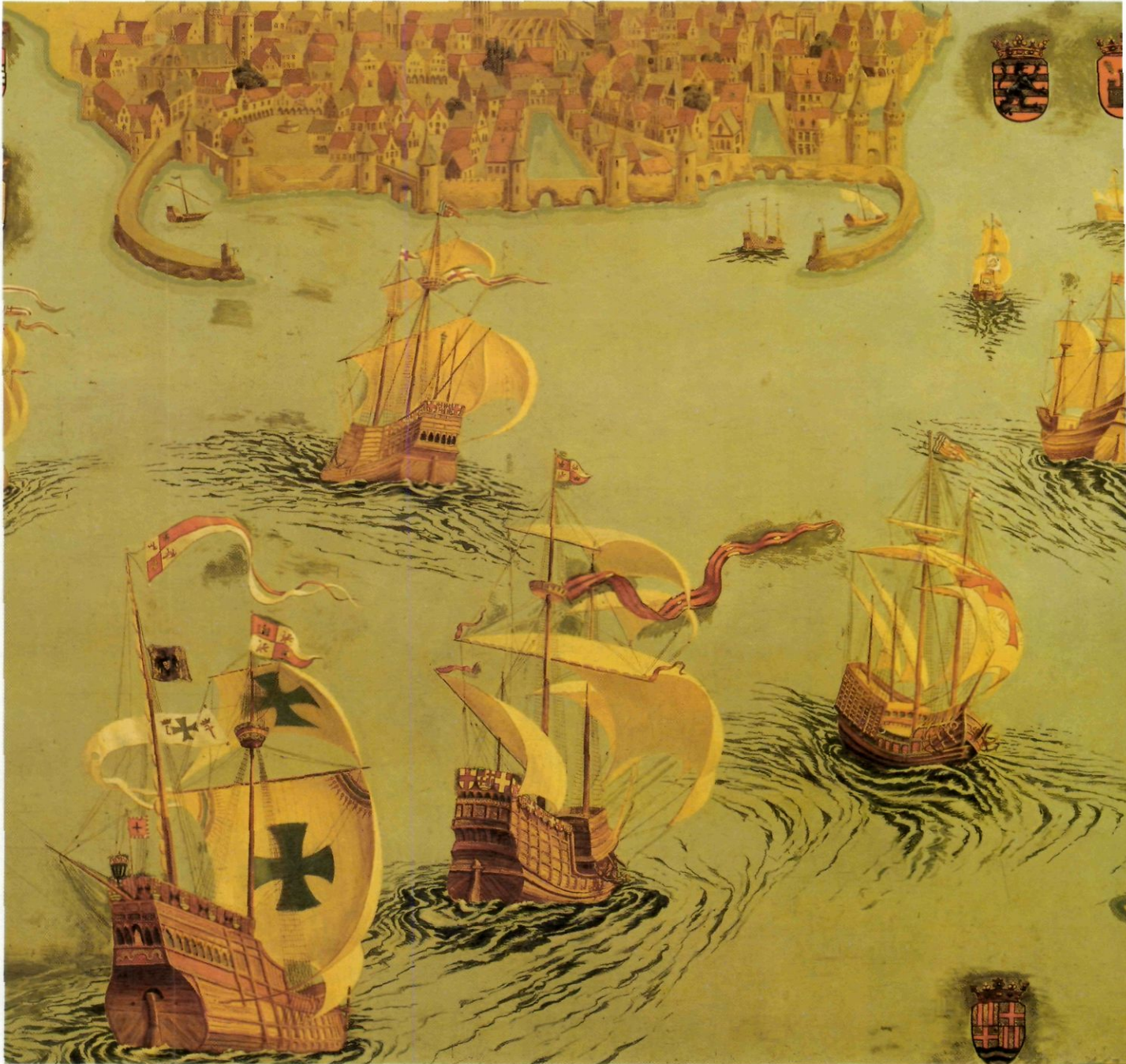
- 1) Els treballs, qüestionaris i altra documentació, hauran d'ésser adreçats a la FUNDACIÓ JAUME I, Aribau 185 - 08021 Barcelona, abans del dia 16 de febrer de 1987, o bé serà admès que portin matessegells fins a la mateixa data.
- 2) Cal fer constar específicament a quin premi es presenta el treball: a escoles, a mestres o a alumnes.
- 3) El veredict del Jurat és inapel·lable.
- 4) El lliurament dels Premis, que serà anunciat oportunament, tindrà lloc a principis de juny: a BARCELONA els premis a ESCOLES i MESTRES i al CASAL DE L'ESPLUGA DE FRANCOLÍ els premis als ALUMNES.
- 5) Els treballs no premiats podran ésser recollits durant els 3 mesos següents d'haver-se fet públic el veredict. Passat aquest temps, la Fundació Jaume I no se'n fa responsable.

CATALUNYA I AMÈRICA

"L'esplendor del comerç català a la Baixa Edat Mitjana recolzà en una flota considerable (protegida per unes incipients 'actes de navegació'), en una àmplia xarxa de representants consulars, en una legislació mercantil sorprenentment perfecta i en unes vigoroses institucions posades al seu servei (consulats i llotges de mercaders) que li obriren les rutes de Berber, de Llevant i de les Illes". **Carles Martínez-Shaw.**

Triptic al·legòric del comerç de Barcelona en el segle XVI, obra de J. Rocarol i Faure. Museu Marítim (Iberfoto).

CATALUNYA I AMÈRICA

Miquel Coll i Alentorn

Reproducció de la Coca de Marató, nau de bord alt i aparell quadrat molt difosa en la Mediterrània a partir del segle XIII. N'hi hagué de vint a quatrecentes tones.

"A partir del 1680 els contactes dels catalans amb les Índies perden el seu caràcter d'iniciatives esporàdiques i individuals per convertir-se en una necessitat: la conquesta de mercats exteriors per a una agricultura i un sector manufacturer en transformació".

ABANS del Descobriment d'Amèrica els catalans no havien estat absents de l'obertura del camí que havia de menar-hi. Si durant alguns segles semblen haver estat reclosos a la Mediterrània, ve un moment que sens dubte van sortir-ne.

La crònica de Desclot ens parla, en narrar un episodi que cal situar al 1226, d'"*una nau de Barcelona molt rica qui anava a Cepta*", i gràcies a això ja tenim un testimoni d'uns barcelonins presents a la mateixa sortida de la Mediterrània i a la porta de l'Atlàntic.

El *Llibre dels feits*, per altra banda, ens parla, en relació amb fets de 1230, de dues coques, una de les quals és anomenada dient que era d'"*estes de Baiona*"; i és sabut que les coques són vaixells d'origen atlàntic. Llur presència a Tarragona, on semblen haver estat noliejades, indica ja una freqüentació de les rutes oceàniques.

Per altra banda la cartografia catalano-mallorquina va ésser un preciós auxiliar en l'empresa de les descobertes marítimes perquè ens representa fidelment les costes atlàntiques des del Senegal a Escòcia. Encara que els testimonis més antics conservats de cartes geogràfiques d'aquesta escola són de 1325-1330, un passatge de Desclot ens fa pràcticament segurs que cartes del mateix estil eren ja habituals entre nosaltres en 1283-1284.

En 1308-1309 l'almirall català Jaspert de Castellnou bloquejava l'Estret i contribuïa poderosament a la presa de Ceuta i a la de Gibraltar.

En 1342 el mallorquí Francesc Desvalers va comandar una expedició de conquesta de les Canàries amb dues coques baioneses. I els súbdits de Pere el Cerimoniós van contribuir el 1345 a l'expedició de Lluís de la Cerda a les Canàries, vers les quals des d'ací són enviades o projectades expedicions o missions el 1352, el 1369 i el 1386.

Sabem, per l'Atlas de Cresques, que Jaume Ferrer va navegar fins al Riu de l'Or (que sembla ésser el Senegal) l'estiu del 1346.

Libre de còsolat tractat dels fets marítims etc.

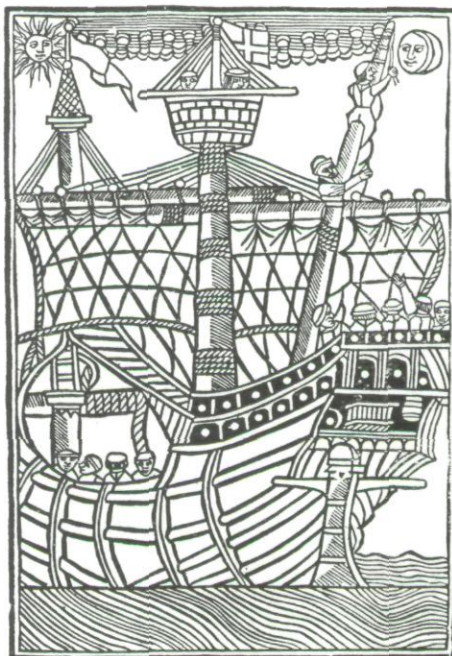
I per altra banda és conegut que el 1356 Francesc de Perellós, amb nou galeres armades a Barcelona, va anar a Normandia per ajudar el rei de França contra el d'Anglaterra i va donar lloc a la guerra dels dos Peres per haver capturat alguns vaixells genovesos en aigües del regne de Sevilla.

És ja després de la mort de Martí l'Humà (1410) que el nostre cartògraf Jafudà Cresques o Jaume Ribes serà cridat pel famós infant portuguès Enric el Navegant a dirigir l'escola nàutica de Sagres. I hem d'assenyalar finalment que Alfons el Magnànim farà que els seus súbdits ajudin Joan de Bethencourt el 1419 en la conquesta definitiva de les illes Afortunades.

I ens trobem ja ara a setanta-tres anys del Descobrimient, fins als quals el nostre país sofrirà el llarg trasbals de la guerra contra Joan II i a Mallorca, en què hi haurà les convulsions de la lluita entre ciutadans i forans.

I hem d'encarar-nos ara amb el misteri de Cristòfor Colom i amb la pregunta de si va ésser català o no, problema suscitat modernament pel professor peruà Luis Ulloa el 1927, amb raons de vàlua diversa, però algunes prou convincents. I diem "suscitat modernament" perquè, quasi coetàniament amb la descoberta, sembla que Pere Màrtir d'Anghiera ja havia identificat el Descobridor amb el mallorquí Joan Colom i més tard Serra i Postius ja havia afirmat l'origen català de Colom, per bé que acceptant que havia nascut a Gènova.

No és aquest evidentment el lloc d'aturar-nos a examinar detingudament aquesta qüestió, però no voldríem deixar de subratllar ací que la forma castellana del cognom del Descobridor no té explicació plausible més que partint del català Colom. El Colombo genovès hauria donat en castellà *Colombo* o *Colombo*, mentre que Colom havia de donar necessàriament *Colón* davant la dificultat, quasi insuperable, que experimenten els castellans de pronunciar una *m* a final de mot, la qual cosa fa que la converteixin en *n*: com a referendun, o Dominus vobiscun.

El Consolat de Mar, jurisdicció especial sobre afers marítims i mercantils generalitzada a la Mediterrània a partir del segle XI. Els primers còsols de Mar dels Països Catalans són els de Barcelona, esmentats ja el 1282. Els costums marítims de la capital catalana constitueixen el primer nucli del llibre que des de mitjan segle XIV s'estengué per tota la Mediterrània.

Afegim ací que inexplicablement el document de les Capitulacions de Colom amb els Reis Catòlics, signades el 17 d'abril del 1492 a Santa Fe durant el setge de Granada, es troba a l'Arxiu Reial de Barcelona i no en un arxiu de la Corona de Castella, com seria natural.

De totes maneres és cert que cap català no sembla haver acompanyat Colom en el seu primer viatge, però també és cert que és a Barcelona on Colom acaba el seu viatge de retorn i on ret comptes als Reis de la seva expedició. I també és cert que el dit primer viatge és afavorit i facilitat per personatges de la Corona catalano-aragonesa, com l'escrivà de ració Lluís Santàngel, com el secretari de Ferran II, Joan de Coloma, com el seu cambrer Joan de Cabrero, com el tresorer Gabriel Sánchez. Va ésser Joan de Coloma (nascut a Borja de pare empordanès) qui, juntament amb fra Joan Pérez, va concertar Colom amb els reis; fou ell mateix qui, com a secretari, va signar les Capitulacions, el passaport i les lletres de creença, i les reials cèdules de nomenament d'almirall i de virrei, tots els quals documents van ésser inscrits en els registres de la cancelleria catalana. I va ésser Santàngel (valencià que algun temps fou ciutadà de Barcelona) el qui va decidir

l'ànim vacil·lant de la reina i va avançar els 1.140.000 maravedisos que calien per a enllestir l'expedició.

Quant al segon viatge (1493), la participació catalana és important. Destaquem sobretot fra Bernat Boil, ermità de Montserrat, cap de la missió evangelitzadora, Pere Margarit, cap de la missió militar, el tarragoní Miquel Ballester, que seria alcaid de la fortalesa de la Concepció a l'illa de Santo Domingo, i el P. Ramon Ponç, que es lliurà tot seguit a la conversió dels indis i fou el qui primer va escriure sobre els usos, costums i creences dels indígenes de l'Espanyola.

Malgrat això, per voluntat de la reina Isabel, mantinguda fins a la seva mort el 1504, les noves terres són reservades a la Corona de Castella, i els

Atlas nàutic realitzat per Francesc Oliva a Marsella l'any 1658. Museu Marítim de Barcelona (Iberfoto).

súbdits de la Corona catalano-aragonesa només hi són admesos excepcionalment, "por especial merced" o "muy señalada merced". És sabut que el testament de la sobirana ho disposa també així.

És prou conegut que el rei Ferran, en morir la seva muller, va ésser foragitat de Castella de manera ignominiosa, però en morir el seu gendre Felip el Bell, va ésser cridat a fer-hi de regent (1507); llavors va tenir un criteri menys rígid quant a l'exclusió d'Amèrica dels naturals dels seus Estats patrimonials. Per això pacta amb el lleidatà Joan d'Agramunt l'exploració de Terranova el 1511. I per això no sorprèn que un document del 1512, en referir-se al rei i a la seva filla Joana, digui: "por la mitad que respective les pertenece de las islas Indias y tierra firme del mar Oceano", ni que Ferran, en el seu testament del 1516, parli de "la parte a nós pertenesciente en las Indias del mar Oceano".

Cal assenyalar que, per a l'organització de l'Amèrica hispana, no havent-hi en la tradició política castellana el precedent de govern autònom de territoris geogràficament allunyats dels centres de poder, va caldre que hom acudís a la tradició política catalana, ben abundosa i rica d'experiència, per estructurar el govern de les terres acabades de descobrir. En aquest sentit és molt interessant de transcriure el que va publicar Vicens i Vives el 1947 en l'oportunitat de la celebració a Sevilla de la II Assemblea d'Americanistes. Deia així: "Durante mucho tiempo había abrigado la sospecha de que la organización política de los territorios descubiertos por Colón se había efectuado trasplantando al Nuevo Mundo buena parte de las instituciones nacidas en el transcurso de la expansión marítima de Cataluña. Los fundamentos de esta hipótesis de trabajo eran obvios: Castilla en 1492 carecía por completo de la rica experiencia del Gobierno ultramediterráneo de la Corona de Aragón, y, por lo tanto, ante la necesidad de improvisar un régimen administrativo y jurisdiccional para la naciente América, los Reyes Católicos acudieron a la única fuente donde podían hallarlo, esto es, el complejo estatal que supieron elaborar los reyes de la Casa de Barce-

"La importància de la nostra cartografia en la història de la navegació i de les descobertes geogràfiques és gran: els portolans baleàric-catalans medievals s'estengueren per tota la Mediterrània i per l'Atlàntic. Juntament amb la cartografia italiana i portuguesa constitueixen els precedents immediats de la cartografia colombina".
Miquel Batllori.

Fragment de l'Atlas català d'Abraham i Jafuda Cresques. Datat el 1375, és conservat a la Biblioteca Nacional de París. Cal suposar que fou en cartografies com aquesta que Colom adquirí la seva ciència marinera (Iberfoto).

lona. La investigació ha confirmat este criterio, como no podía ser de otra manera. Los títulos concedidos a Cristóbal Colón en las Capitulaciones de Santa Fe, anteriores a su marcha a Palos, fueron el de 'almirante', al estilo del de Castilla, y el de 'virrey y gobernador general', aquél para proclamar su jurisdicción suprema en el mar y éste para asegurársela en tierra firme. La existencia de 'virreyes y gobernadores generales' en Cerdeña señalaba el posible origen del título colombino. Luego, la comparación de los textos legales —la lugartenencia general catalanoaragonesa y el virreinato siciliano, de un lado, y el privilegio colombiano de 1493, de otro— ha puesto de manifiesto la similitud de las atribuciones que se conferían a los lugartenientes y virreyes de la Corona de Aragón con las que se dieron al descubridor en dicho año. Similitud de concepción e incluso de fraseología. Todo ello abona la legitimidad de la gloria que desde hoy puede arrogarse la monarquía catalanoaragonesa: la de que una de sus instituciones fundamentales —el virreinato transmediterráneo— fuese la norma copiada en la primitiva organización del gobierno de las Américas."

I ací potser només caldria afegir que, si les estructures d'Amèrica van ésser calcades damunt les nostres, l'esperit que les va servir va ésser tot un altre, en certa manera contrari al que els havia donat naixença. Si esperit i forma s'haguessin correspost plenament, la sort de l'Amèrica hispànica hauria pogut ésser molt diferent i probablement millor, i les relacions orgàniques entre las noves terres i les velles haurien pogut subsistir perdurablement al llarg dels segles.

El 1522 la ciutat de Barcelona demana de poder comerciar directament amb Amèrica, però la petició no és atesa per l'emperador Carles, el qual, però, el 1526, aixeca la prohibició que afecta els caalano-aragonesos, segurament per poc temps. Aquesta mesura permet que hi hagi catalans en l'expedició que el mateix any farà Sebastià Cabot al Riu de la Plata, amb un paper destacat per a Miquel Rifós. I també que Carles atorgui unes capitulacions a Joan d'Espès, lleidatà veí de Va-

Cens dels indis en temps del Virrei Amat.

lència, per a la conquesta de la Nova Andalusia, que és Veneçuela.

El 1534 les Corts catalanes demanen a l'emperador de poder establir cònsols a Sevilla i a Cadis, però no ho aconsegueixen. Però, malgrat tot, el 1535 arriben a Barcelona carregaments d'or i argent americans, mentre sabem que el 1540 el català fra Feliu gaudeix a Mèxic de fama de santedat.

Tot i els monopolis i les prohibicions, els catalans van organitzar aviat un comerç indirecte que ja comença al segle XVI. Aquest tràfic s'adreça com a etapa intermèdia a Màlaga, Puerto de Santa Maria, Cadis i Ayamonte, i arriba també a Portugal: Lagos, Setúbal, Lisboa i Viana. Al segle XVII el tràfic del vi català va a Cadis per passar a Amèrica, sigui amb les flotes d'Índies sota control oficial, sigui per contraban a través de Portugal i més d'un cop en vaixells holandesos.

I mentrestant aprofiten totes les petites esclertes que de tard en tard poden obrir-se, sense comptar la tasca evangelitzadora que no troba les mateixes dificultats. Assenyalem ací unes quantes efemèrides interessants per al nostre objecte:

El 1542 a les corts de Montsó l'emperador Carles promet la igualtat de tots els súbdits hispànics en el comerç amb Amèrica.

El 1559 una expedició valenciana, manada per Joan Rasquí, va al Riu de la Plata.

El 1570 Miquel Aragonès, fill de Guissona, juntament amb altres 39 companys jesuïtes, és assassinat pels pirates quan navegava entre les Canàries i el Brasil.

El 1596 Felip II (I de Catalunya i Aragó) declarava estrangers als regnes de les Índies els qui no fossin naturals dels seus regnes de Castella, Lleó, València, Catalunya i Navarra i de les illes de Mallorca i Menorca, però la declaració no va tenir repercussions pràctiques.

El qui serà sant Pere Claver, fill de Verdú, és apòstol dels esclaus negres a Cartagena d'Índies del 1610 al 1654.

Jaume Orpí, fill de Piera, és fundador de Barcelona, a Cumanà (Veneçuela), el 1637.

Josep Fontanella, representant de Catalunya al congrés de Múnster, el 1643 reclama que els catalans puguin comerciar lliurement amb Amèrica.

Els caputxins catalans van a la Guaiana, a Caquetá, a Putumayo i més tard a Leticia (Nicaragua) des del 1661.

Els projectes del grup Feliu de la Penya-Piles de la darrereria del segle XVII i començament del XVIII tenen molt present l'expansió vers Amèrica.

En relació amb això cal posar les peticions dels catalans a les Corts de 1701-1702, a conseqüència de les quals és autoritzada una companyia catalana de navegació, però "sens perjudici del comerç de les Índies ni del comerç de Sevilla". De totes maneres, cada any dos vaixells catalans podrien anar a les Índies occidentals mentre toquessin abans Sevilla i s'hi unissin a la flota.

El 1706 hi ha noves peticions catalanes prop de l'Arxiduc en relació amb Amèrica.

I simultàniament amb la guerra de Successió, hi ha el primer accés d'un català a un important

"Els indis d'aquest poble ens han regalat gran quantitat de peix, fresc i assecat, molta sardina i tonyina, de manera que gràcies a Déu, comencem a veure'ns en l'abundància en aquest camí Reial". (Del Diari de Gaspar de Portolà).

càrrec de govern a Amèrica. Es tracta de Manuel de Sentmenat-Oms de Santa Pau i de Lanuza, primer marquès de Castellósrius, que des del 1706 va ésser virrei del Perú, Xile i Terra Ferma. I, immediatament, darrera seu hi va el seu fill, Fèlix de Sentmenat-Oms de Santa Pau i d'Oms, segon marquès de Castellósrius, que, per designació del seu pare, va ésser tinent de capità general del Perú i general governador del presidi del Callao del 1707 al 1708.

Però, evidentment, el resultat de la guerra de Successió havia de donar lloc a un emmudiment de Catalunya també en la matèria que estudiem.

A partir del 1730 sembla que, a través de Cadis, hi ha una afluïxada en el rigor de les mesures prohibicionistes.

El 1735 l'alacantí Jordi Joan i Santacília participa en una expedició al Perú amb finalitats científiques.

El 1745 el pinc *Nostra Senyora de Montserrat i Sant Josep* és el primer vaixell català, carregat íntegrament amb mercaderies catalanes, que arriba a un mercat americà.

I ens anem acostant a l'acabament del monopoli de Cadis per al comerç americà.

El 1754 era concedida la llibertat de navegació als vaixells espanyols que entressin al Pacífic per l'estret de Magallanes o pel cap Hornos.

El 1755 és obtinguda l'aprovació d'una **Reial Companyia de Comerç de Barcelona**, radicada a la Llotja, i que havia de tenir el monopoli del comerç amb les illes de Santo Domingo, Puerto Rico i Margarita, més el dret a deu vaixells anuals per a Hondures i amb dret també de nòlit a l'Havana.

Un decret del 16 d'octubre de 1763 autoritza nou ports espanyols, entre els quals Alacant i Barcelona, per despatxar vaixells cap a les illes de Cuba, Santo Domingo, Puerto Rico, Margarita i Trinidad, autorització que, el 1768, és estesa a la

Quan els europeus arribaren a Amèrica, hi varen trobar diverses civilitzacions: asteques, tolteques, inques, maies, etc. totes les quals tenien una antiguitat considerable.

Louisiana, el 1770 a Campeche i Yucatán, el 1772 a Canàries i el 1776 a Santa Marta (Colòmbia).

Per fi, el 2 de febrer del 1778 és autoritzada la navegació lliure als virregnats del Perú, Xile i Buenos Aires i són establerts tretze ports a Espanya per al despatx de vaixells: entre ells hi ha Barcelona, Alacant, Mallorca i els Alfacs. El l'any següent la llibertat és estesa a Mèxic i Veneçuela.

Però mentrestant el català Manuel d'Amat i de Junyent, marquès de Castellbell, el 1755 havia estat governador i president de l'Audiència de Xile, i des del 1761 al 1776 havia ascendit a virrei del Perú i president de l'Audiència de Lima, on havia de donar proves d'ésser un bon governant i al mateix temps no donar gaire bon exemple en la seva vida privada a causa dels seus amors amb l'actriu peruana coneguda pel nom de la Perricholi. I quasi simultàniament era virrei de Nova Espanya, o sigui Mèxic, el valencià Joaquim de Montserrat i de Cruïlles, que va ostentar el dit càrrec del 1760 al 1766. Uns anys després, el 1797, Pere Carbonell serà capità general de Veneçuela.

També és d'aquest temps la gesta del darrer conquistador d'Amèrica. Ens referim al català Gaspar de Portolà i a la seva anada a l'Alta Califòrnia.

Carta nàutica del golf de Mèxic i part del Mar de les Antilles, traçada sobre pergami per Sinibald de Mas, fundador, a Barcelona, de la primera escola nàutica oficial, l'any 1774. Museu Marítim (Jordi Gumí).

Gaspar de Portolà i de Rovira havia nascut a Balaguer el 1717 en el si d'una família originària d'Arties a la Vall d'Aran. Va estudiar a Madrid el 1735 i a Guadalajara. Va actuar a Itàlia des del 1742 i a Provença. Va tornar a Barcelona vers el 1748 i va ésser a Portugal el 1762.

Va anar a Amèrica el 1765 partint de Cadis, i va arribar a Veracruz el 1.er de novembre del mateix any. El 1767 era capità de dragons del Regiment Espanya. L'any següent va ésser enviat a la Baixa Califòrnia com a governador polític i militar, per expulsar-ne els jesuïtes i també per sortir-hi al pas dels anglesos i dels russos. L'expedició havia estat disposada pel visitador Gálvez per ordre de Madrid. El 13 de març del 1768 es van embarcar a San Blas, vers Loreto, fra Ginebre Serra (Miquel Serra i Ferrer), fill de Petra (Mallorca) i deu franciscans més, entre ells Francesc Palou i Joan Crespi. Dos grups d'expedicionaris van per terra i dos per mar. Portolà surt de Loreto el 9 de març del 1769, però s'atura a Santa Maria esperant proveïments; fra Ginebre se li uneix el 5 de maig; surten junts l'11 de maig i arriben a Velicatà el 14. En total són 219 homes, 187 cavalls i 200 caps de bestiar. Hi ha diverses relacions d'aquesta marxa: la millor de totes és la de l'enginyer i cartògraf, també català, Miquel Constançó, que formava part de l'expedició.

El 24 de març el capità mallorquí Ferran de Ribera i de Montcada, amb 70 homes i fra Crispí i fra Lasuén, surt ude Velicatà, el 14 de maig arriba a San Diego, i a la fi de juny hi arriba el sergent Ortega i un soldat que fan d'exploradors de Portolà i se'n tornen a buscar aquest, que arribarà, avançant-se als altres, el 29 de juny. La resta, amb fra Serra, arriben el 1.er de juliol. Dels 219 que eren en començar la marxa, només en resten 126.

Mentrestant el bergantí *San Carlos*, manat per Vicenç Vila, surt de La Paz el 9 de gener de 1769; hi van 25 homes de la companyia de Voluntaris de Catalunya, existents des del 1730, manats pel tinent Pere Fages, i pertanyents al 1.er batalló del 2.^{on} regiment d'infanteria lleugera que havia sortit de Cadis el dia 27 de maig del 1767.

El segon grup d'expedicionaris per mar va en dos vaixells: el *San Antonio* i el *San José*, carregats de proveïments, manats pel mallorquí Joan Perés. El *San Antonio* surt el 15 de febrer, però el *San José* no pot fer-ho fins al 16 de juny.

L'11 d'abril del 1769 el *San Antonio* arriba a San Diego, i el 29 del mateix mes el *San Carlos*. Llavors desembarquen i entre ells hi ha molts malalts. El 14 de maig arriba Ribera amb el seu grup de terra. Aviat el *San Antonio* retorna a San Blas a buscar proveïments i més mariners, mentre el *San Carlos* resta a San Diego amb 48 persones, entre elles fra Serra i el pilot Vila.

El 14 de juliol Portolà, acompanyat de Constançó, Fages i Ribera, emprèn la marxa cap al nord. El 30 d'octubre arriben a la badia de San Francisco i passen de llarg sense trobar Monterrey i segueixen buscant més al nord. L'11 de novembre arriben a Searville, i allà, malalts i famolencs, decideixen de recular. El 24 de gener de 1770 tornen a ésser a San Diego i hi planegen de retornar a Velicatà si no reben proveïments. Ribera és enviat a buscar-ne amb 20 homes, i mentrestant Perés amb el *San Antonio* arriba a San Diego el 23 de març.

El 17 d'abril del 1770 tornen a emprendre la marxa vers Monterrey; hi van Portolà, Fages amb 12 voluntaris catalans, set soldats regulars, el P. Crespí, dos traginers i cinc indis. El *San Antonio* ha sortit per mar, amb Perés, fra Serra, Constançó, el cirurgià Pere Prat i els homes de la tripulació. El 24 de maig Portolà i els seus arriben a Monterrey i per fi el reconeixen. I el 3 de juny, reunits els dos grups, ocupen oficialment Monterrey i la regió de l'Alta Califòrnia en nom del rei d'Espanya. Al voltant de Portolà hi ha 17 catalans més, uns dels Principat i altres de Mallorca. La nova conquesta s'havia fet sense disparar un tret.

Portolà retornà a San Blas, embarcat en el *San Antonio* el 9 de juliol del 1770 i acompanyat de Perés i Constançó. Resta a l'Alta Califòrnia el destacament militar a les ordres del tinent Pere Fages, i la comunitat de franciscans dirigits per Fra Serra que continuarà la seva obra evangelitzadora.

dora. En aquests anys ha fundat o fundarà San Diego (1769), San Carlos de Monterrey (1770), San Francisco de Califòrnia (1774), Santa Clara, San Gabriel i San Luis. Les noves províncies seran establertes formalment el 1777.

Portolà poc després fou nomenat governador de Puebla. Constançó retornà a l'Alta Califòrnia. El 1796 hi van arribar 25 voluntaris catalans més. Pere Fages en fou el segon governador i hi va residir amb la seva muller Eulàlia Callís.

Joan Perés, en navegacions posteriors, del 1773 o 1774, havia d'arribar fins a l'entrada de Dixon, al nord de les illes de la Reina Carlota, avui l'extrem sud d'Alaska.

Portolà va fer un viatge incidental a Barcelona i Balaguer el 1775 i l'any següent va tornar a Puebla amb el grau de coronel.

Però aviat va tornar a Catalunya i, després de visitar Balaguer, es va establir a Lleida on el sabem el maig del 1786. Hi tenia el càrrec de tinent de rei i hi va morir el 10 d'octubre del 1786.

Per l'abril del 1790 un nou destacament de Voluntaris de Catalunya manat pel comandant català Alberni, va establir-se a Nutca (illa de Vancouver) durant dos anys o més, i en general van

Plafó de ceràmica catalana (s. XVIII) amb la representació d'una bergantina catalana procedent de l'Oratori de Sant Telm del Gremi de Mariners de Palma de Mallorca. M. M.

tenir relacions pacífiques amb els indígenes governats pel cacic Macuina, de qui es conserva un retrat fet per Tomàs Súria, probablement català també. L'abril del 1795 fou retirada aquesta força. Durant aquest temps foren fetes exploracions per mar fins al sud d'Alaska (badia del Príncep Guillem), en les quals devien participar catalans.

Simultàniament, i abans de la recuperació de Menorca (1781), una colònia de menorquins es va establir a la Florida, que temporalment era anglesa (des del 1763), i principalment a la ciutat de Sant Agustí, i hi van conservar la llengua i els costums durant un segle i mig, o sigui fins al començament del segle actual. Membre d'aquesta colònia serà Jordi Ferragut que va lluitar a la marina en la guerra de la Independència americana. Un fill seu, David, va lluitar a la marina en la guerra del Nord contra el Sud i va obtenir el grau d'almirall.

Com si hi hagués una predestinació en les relacions entre Califòrnia i Catalunya, podem afegir que el dominicà Josep Sadoc Alemany, fill de Vic, va anar als Estats Units el 1840, va ésser bisbe de Monterrey el 1850 i va esdevenir el primer arquebisbe de San Francisco el 1853. Després d'un llarg govern de l'arxidiòcesi, va renunciar-hi, es va retirar a Catalunya el 1884 i va morir quatre anys després. Molt recentment el seu cos ha estat portat a Califòrnia per rebre-hi solemne sepultura.

La llibertat de comerç amb Amèrica desencadena una anada massiva de catalans a l'altra banda de l'Atlàntic. Com a colonitzadors, com a representants de cases catalanes, com a navegants, són molts milers els qui es mobilitzen a partir d'ara, i no són solament gent de les nostres contrades costeres, sinó de les comarques de l'interior, como ho havien estat Portolà, Pere Claver i Jaume Orpí. No hi manquen els evangelitzadors, des de Marià Martí i Estadella, fill de Bràfim, que serà bisbe de Caracas, on morirà el 1792, i que ens ha deixat una interessant relació de les seves visites pastorals que cobreix el període 1771-1784, fins a sant Antoni Maria Claret, arquebisbe de Santiago de Cuba el 1850. I tots treballant durament sense plànyer cap esforç, fins a fer possible la lletra d'aquella cançó que deia:

*"En el fondo de un barranco
canta un negro con afán:
¡Dios mío, quién fuera blanco,
aunque fuese catalán!"*

S'estableix llavors un actiu comerç marítim exportant vi, aiguardent, indians, vidres, ceràmiques, articles de cuir, productes metal·lúrgics, paper... i important sucre, cacau, fustes de qualitat, cotó...

I així es produeix un important renaixement de la marina catalana i de la construcció naval, i una més ràpida acumulació de capitals que permetrà un notable grau d'industrialització de Catalunya, confirmant la divisa de la Junta de Comerç que deia: "Terra davit merces, undaque divitias".

La relació amb Amèrica dóna lloc a un cert canvi de costums i deixa una empremta ben visible, sobretot a les viles de la costa, en l'arquitectura, el mobiliari, els elements decoratius, els animals domèstics...

Tot això sofrirà una forta sotragada vers el 1820 en produir-se la independització de la major part de les colònies americanes. Llavors hi ha una paralització del comerç que podrà reprendre's gràcies al valor i a la decisió del capità català Joan Mirambell i Bertran que, arriscant la vida, va entrar al port de Montevideo, a desgrat de la prohibició existent, el 1834, i va convèncer les autoritats uruguaianes de l'absurditat de la mesura, tot seguit derogada.

Però aquest comerç anirà decandint-se i sofrirà una forta crisi a partir del 1858. Llavors la relació es concentrarà a Cuba i Puerto Rico, que fins llur separació amb la guerra del 1898 seran mercats de gran interès per als catalans.

D'aquest temps procedeix la introducció de les cançons anomenades havaneres o americanes, que s'han tornat a posar de moda en els darrers temps. I és també d'aquest temps la inefable, absurda i popularíssima poesia (si podem anomenar-la així) titulada: *Un loro, un moro, un mico y un señor de Puerto Rico*.

Bastant abans, la que després serà anomenada **Companyia Transatlàntica** trasllada la seva seu des de Cuba a Barcelona el 1881. I no oblidem que el nostre gran poeta Jacint Verdaguer va ésser capellà de la Companyia i va navegar en els seus vaixells *Antonio López*, *Guipúzcoa* i *Ciudad Conchal*. Va ésser a bord d'aquest darrer que va acabar el 1876 el seu gran poema *L'Atlàntida*, excepcional mostra de la influència d'Amèrica en la nostra literatura.

Influència que també s'exercirà en obres de molt menor categoria, com són les en el seu dia popularíssimes *Flor de un día* i *Las espinas de una flor* del vigatà Francesc Camprodon, autor del llibret, influït també per Amèrica, de la sarsuela *Marina*.

El personatge de l'*americano* o *habanero* apareix també en obres de teatre català, com *La malvasia de Sitges*, i va constituir un còmode recurs en el temps que, governativament, era imposada la norma absurda i vexatòria que a les obres teatrals catalanes hi havia d'haver almenys un personatge que parlés en castellà.

La pèrdua de les darreres colònies el 1898, tot i el greu perjudici econòmic que representa per a Catalunya, no produirà entre nosaltres la depressió que a Castella experimenta la generació del 98. Els catalans es troben llavors en un gran moment i no es rendiran davant l'adversitat. I treballaran per a la represa dels mercats americans i dels contactes amb els països de més enllà de l'Atlàntic.

Des de Frederic Rahola i Trèmols i les seves iniciatives de la **Casa d'Amèrica**, de l'**Institut d'Estudis Americanistes** i de la càtedra lliure d'**Estudis hispano-americans**, anteriors al 1919, fins a la creació el 1948 de l'**Institut Català de Cooperació Iberoamericana**, hom pugnarà, fins i tot en les circumstàncies més adverses, per a la consecució dels objectius indicats.

Per altra part, els cognoms catalans abunden entre els qui van lluitar per la independència dels països americans, des de l'uruguaià Artigas, fins al cubà Martí, passant pels veneçolans Sardà, Picornell i Gual, el xilè Prat, el peruà Grau i els argentins Larrea, Matheu i Cuyàs.

Els trobarem després entre els governants d'aquells repúbliques fins als nostres dies, com Batlle de l'Uruguai, Roldós de l'Equador, Figueres de Costa Rica, Balaguer i Bosch de la República Dominicana, Batista i Prio Socarràs de Cuba, Herrera Campins de Veneçuela.

I els cognoms catalans no seran rars tampoc entre els escriptors ja plenament naturalitzats en els seus països d'adopció com l'argentí Arturo Capdevila, el veneçolà Jacinto Fombona, la porto-riquenya Edna Coll i tants d'altres. Sense oblidar els actors, entre els quals destaquen els

"L'arribada a Califòrnia dels Jesuïtes féu conèixer la península i la gent que l'habitava, classificada en tres grans grups ètnics: cotxemies, pericues i guaiacures; éssers primitius i senzills que vivien en plena edat de pedra i s'alimentaven d'allò que podien aconseguir —llavors, peixos, etc.—. Malgrat ser bastant lladres, eren bastant pacífics comparats amb els habitants dels deserts interiors la qual cosa féu considerar que seria fàcil d'establir missions en aquell nou territori".

Josep Ll. Alcofar.

porto-riquenys José i Mel Ferrer, popularitzats pels films nord-americans.

Emmenades pels avatars de la política o de l'economia, diverses onades d'emigració catalana continuaran anant a Amèrica molt després de l'engrescament de la fi del segle XVIII i començament del XIX. Tindrà una certa importància la del començament del segle actual en la qual participaren parents meus molt acostats. Al començament de la guerra civil espanyola emigren a Amèrica industrials cotoners que van principalment a l'Argentina com els Riera i Sala, Amat i Ollé, o economistes que van a col·laborar amb Cambó, un gran emigrant d'aquest moment, com Andreu Bausili i Josep Maria Casabò. Per cert que, en relació amb els darrers, no podem deixar de parlar de la CHADE, empresa d'electricitat de Buenos Aires que va permetre la introducció de Catalunya en la finança internacional a partir de la seva constitució el 1920 a iniciativa de Cambó.

Voluminosa i de gran valor serà l'onada que es produeix en acabar-se la guerra civil. Homes de la categoria d'August i Carles Pi Sunyer, Lluís Nicolau d'Olwer, Pere Bosch-Gimpera, Pau Vila, Joaquim i Antoni Trias i Pujol, Pere Grases, Josep M. Capdevila, Joan Coromines, no solament trobaran refugi a Amèrica, sinó que contribuiran remarcablement a impulsar la cultura dels països que els van acollir i on van morir molts d'ells. Capítol a part mereix Pau Casals, el més universal dels catalans universals, ciutadà d'Amèrica i del món, i per tant no ben bé exiliat, però enyorat sempre de la Catalunya que tan bé va servir.

Escriptors catalans, exiliats durant llargs anys, com Riera i Llorca, Xavier Benguerel i Pere Calders, reflectiran en llurs obres el pas per Amèrica.

Portats pel zel religiós, bisbats catalans s'agermanaran amb bisbats xilens i argentins, i aniran a Bolívia els jesuïtes catalans, a Colòmbia les Hospitalàries de la Santa Creu, al Perú les religioses de l'Infant Jesús, entre les quals una filla meva, a Cuba els escolapis, els montserratins a Colòmbia, i tants d'altres. A l'episcopat trobarem figures com Casaldàliga al Brasil, el P. Manresa a Guate-

mala, el P. Grau a Colòmbia. I entre els que han pagat tribut de sang no podem oblidar Joan Alzina, mort a Xile, Lluís Espinalt a Bolívia, Josep M. Gran a Guatemala.

Fruit d'aquestes emigracions és la constitució de molts centres que apleguen bona part dels catalans trasplantats. Només a títol d'exemple assenyalarem l'**Orfeó Català** de Mèxic, i els **Centres Catalans** de Caracas (Veneçuela) i de Rosario (República Argentina); i ho és també la publicació de gran nombre de revistes entre les quals hem d'anomenar *Ressorgiment* de Buenos Aires, *Germanor* de Santiago de Xile, *Quaderns de l'Exili* de Coyoacán, *Pont Blau* i *Xaloc* de Mèxic, i *La llumenera* de Nova York.

No voldria deixar d'esmentar la presència a Catalunya de destacades personalitats americanes des del dominicà Juan Pablo Duarte, que va ésser a Catalunya vers el 1830, i diu haver-se inspirat per a les seves concepcions polítiques en la compilació de les Constitucions de Catalunya que va estudiar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, fins als polítics colombians Lleras i León que van convenir el pacte de Sitges el 1957 en un intent d'estabilitzar la vida política del seu país. I assenyalar entre aquestes personalitats molts escriptors, des de Rubén Darío, que va viure a Barcelona el 1899 i el 1913-1914, passant pel colombià Vargas Vila, i arribant a Vargas Llosa, García Márquez, Salvador Garmendía, Adriano González León, Carlos Fuentes, José Donoso, Jorge Edwards, Rafael Humberto, alguns dels quals, primeres figures del *boom* de la narrativa hispano-americana, han estat llançats a la fama mundial per editors catalans.

L'emigració d'aquests darrers anys sembla ésser principalment de tècnics i professionals. I de vegades no és pròpiament emigració sinó un trasllat temporal per a exercir una activitat professional, com és el cas de viatges d'interès mèdic, com els dels doctors Puigvert i Barraquer. O com els que comporten la realització d'obres públiques per empreses catalanes, com són les autopistes de l'Argentina, el metro, o el túnel d'aprovisionament d'aigües de Caracas, el teatre

Aigua-Llum Musical de Santo Domingo, o el ferrocarril de Caracas a Barquisimeto, activitats que hem d'assenyalar amb el major interès.

En fi, em sembla que de tot el que hem dit abusant de la vostra benignitat, es desprèn, no solament l'interès permanent dels catalans per Amèrica des de la descoberta, i fins i tot des d'abans de la descoberta, sinó que aquest interès no és purament econòmic o fredament acadèmic, ans representa per a nosaltres una vivència que penetra i impregna el nostre esperit col·lectiu i sovint ens afecta en les fibres més íntimes del nostre cor envaint l'àmbit familiar o el personal.

Que ningú no temi, o no faci veure que tem, que els catalans ens tanquem dins de nosaltres. Catalunya ha estat sempre oberta als més amples horitzons des de tots els punts de la rosa dels vents, i seguirà estant-hi. Volem ésser nosaltres, sense deixar diluir la nostra personalitat, però volem esguardar el món amb els ulls ben oberts; i reservar una bona part de les nostres mirades amatents per a aquest continent americà on s'han esmerçat esforços, treballs, suors i pensaments de milers i milers de compatriotes nostres, que, treballant per Amèrica han treballat també pel prestigi i sovint pel profit de Catalunya.

CATALANS A LES AMÈRIQUES

(de la pre-independència als nostres dies)

Pere Grases

La Flor DEL DÍA
Ricas Pastas
para Sopas
FABRICACION CATALANA

Elaboración esmerada, calidad extra,
pureza garantizada y nutritivas por excelencia.

RECOMENDAMOS
La inimitable EMOLINA fina indicada para
las personas delicadas del estómago
y especialmente para los niños débiles.

AGENTES en la Isla de Cuba
Landeras Calle y Ca. HABANA
PUNTOS DE VENTA

TODAS LAS TIENDAS DE VIVERES QUE
ESTEN BIEN SURTIDAS
PIDAN LAS PASTAS PARA SOPA MARCA:
"La Flor del día"

DES de les darreres dècades del segle XVIII fins als nostres dies comprèn un període de dos segles, molt densos en esdeveniments. Fins a l'actualitat, hi ha un canvi radical de perspectiva en les relacions entre Catalunya i els catalans, i el continent colombi. De fet a la fi del segle XVIII, després dels Decrets de lliure comerç, l'establiment d'emigrats catalans és una autèntica allau de gent mediterrània per tot Amèrica, des dels EUA fins a Xile i Argentina. Podria dir-se que s'esperava aquesta nova ordenació com un alliberament donat el munt de persones que es traslladà a tota la geografia americana.

Les guerres d'independència (1810-1824) són un sotrac violent al desenvolupament de l'emigració pacífica. Se sobreviu amb dificultats donat el tarannà dels emigrats (navegants, mercaders i homes d'ofici). Tots intervenen en la lluita emancipadora en un o altre bàndol. Acabades les guerres d'emancipació a tot el continent—llevat Cuba i Puerto Rico— els catalans es veuen afectats per les ordres d'expulsió d'espanyols. Molts es refugien als països que resten sota el domini de la península. Altres retornen, si poden.

Després tornen a aparèixer emigrats catalans en les noves repúbliques al llarg del segle XIX, però tímidament, en poca quantitat, fins a la fi de la centúria quan és palès el gran nombre d'emigrats cap a Amèrica, on s'estableixen amb voluntat de permanència. N'és un bon senyal la creació de Centres i Casals a totes les grans ciutats hispanoamericanes, on ensems organitzen Cambres de Comerç per defensar-se solidàriament. Busquen fortuna i llibertat. *Fer les Amèriques* era equivalent d'enriquir-se.

El nombre de cognoms catalans que es troben bastant abundants en l'actualitat de persones que juguen i han jugat papers importants en la història del Continent són de llinatges traslladats principalment a Amèrica en la segona meitat del segle XIX i començament del segle XX.

Es troben catalans pertot arreu i són gent d'ofici, menestrals, artesans distingits (orfebres, paletes, serrallers, teixidors i algun agricultor que

"La Catalana"

VIVERES FINOS
PANADERIA Y
DULCERIA

O'Reilly 48. Telefono A-2394
HABANA

Els catalans establerts a Amèrica mai no oblidaren el seu origen, tal com demostren aquests anuncis catalanes editades allà (Arxiu Víctor Castells).

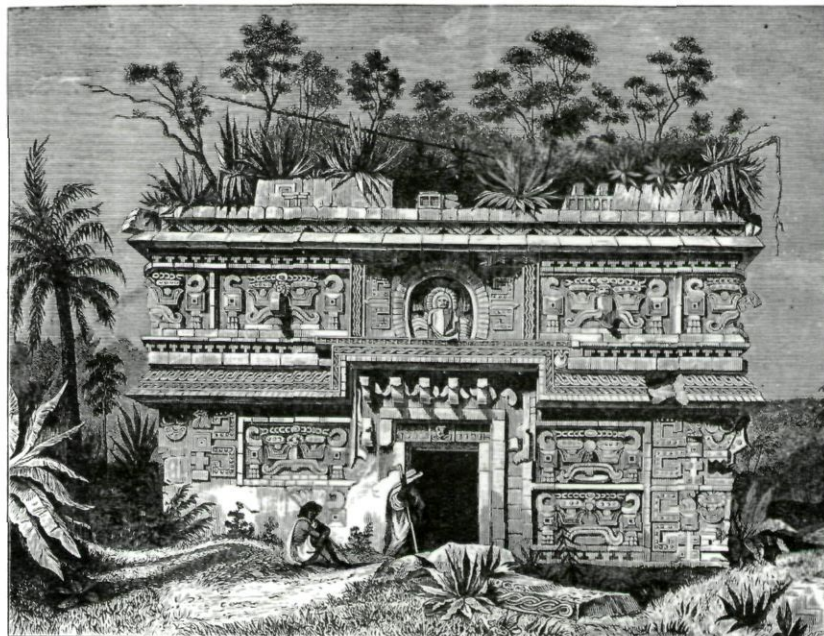

més aviat crea indústries sobre productes agrícoles) i tots plegats formen un gruix important de sang catalana arrelada als nous estats. (Els casos de Cuba i Puerto Rico són diferents, donat que no són independents fins al 1898, o sigui setanta anys més tard que les altres repúbliques).

Es distingeix eminentment l'emigració catalana pertot arreu com a gent seriosa, treballadora i formal en el compliment dels compromisos. Mantenen la tradició pròpia i el record viu de la terra d'origen, amb enyorament i afecte. La llengua catalana es va perdent fins en l'ús familiar, perquè la pressió social és determinant. He observat que en els actuals descendents de llinatges catalans els és una sorpresa pensar i comprovar que els propis avantpassats parlaven en altra llengua que no fos la castellana. Tinc un munt de testimonis que confirmen el fet. Aquest estil d'emigració perdura durant el primer terç de l'actual segle XX.

La guerra civil peninsular (1936-1939) produeix un canvi substancial. L'emigrant no és senzillament un desterrat, sinó un exiliat, o potser millor un refugiat. Els motius són uns altres (ideològics i polítics); el trasllat és, no a iniciativa individual, en general; la preparació personal en un gran nombre d'emigrats és diferent: hi ha gent d'ofici, menestrals i comerciants, però apareix, en proporció notable, el professional (advocats, professors, metges, científics, historiadors, escriptors en prosa i en vers, investigadors, artistes, músics, pintors, escultors, arquitectes, farmacèutics, impressors, enginyers, militars, periodistes, químics, etc.), la qual cosa fa que l'emigració de postguerra tingui un aire i un contingut humà diferent.

Cal assenyalar que abans del 1939 els catalans es dirigien a qualsevol lloc, on les admissions eren indiscriminades, en tant que pel caràcter polític de l'exili de postguerra anava a les repúbliques que sentien més simpatia i, per tant, donaven facilitats, des del govern, als republicans espanyols. Així Mèxic (el més favorable), Xile, Argentina, Uruguai són els estats que acceptaren més refugiats. Altres repúbliques, en nombre

molt escàs: Colòmbia, Perú, Bolívia, Centramèrica, i Veneçuela que al primer moment no va ésser gens favorable a aquest tipus d'immigració. El cas de la República Dominicana és molt particular, perquè l'acceptació de refugiats es va convertir en font d'ingrés per al règim del Dictador Trujillo.

Temple mexicà d'Uxmal, testimoni d'unes cultures que ja eren floreixents segles abans de l'arribada dels europeus, en un dibuix del segle XIX.

També cal observar un aspecte important. Abans del 39 el procés immigratori era únicament d'homes sols—en general—en tant que del 39 en endavant els exiliats hi van en gran proporció amb llurs famílies. És un fet que determina i matisa la incorporació als nous països. L'emigració individual porta gairebé sempre al matrimoni creuat amb dones de les noves terres, en tant que les famílies traslladades íntegrament no creen circumstàncies similars, sinó amb els fills dels emigrats. Afegeixi's encara que l'emigrant individual, en gran majoria, és persona jove que deixa Catalunya amb la il·lusió d'un millorament de vida, per tant més fàcilment adaptable a una nova societat, mentre que del 1939 ençà emigren a Amèrica gent de totes les edats, i és evident que als homes fets els és més difícil l'adaptació a una nova terra. I encara per la diferència de formació—en línies generals—els emigrats anteriors al

El possible origen català de Cristòfor Colom és una de les hipòtesis que apassionen els historiadors d'arreu del món. Relleu del monument barceloní realitzat per Josep Llimona (Ramon Manent).

1939, no oferien la resistència intel·lectual dels refugiats posteriors a la guerra civil, carregats en gran nombre, per unes vides ja viscudes, malgrat que el retorn es descomptava, quan es produir la desaparició de les causes que van obligar a expatriar-se.

Tot plegat fa que, fins al 1939, l'emigració ofereix un quadre ben diferent i distant del que presenta la posterior al 1939. Amb tot s'ha de tenir en compte que pocs anys després del 1939, es repren el tipus d'emigració que era característic a la fi del segle XIX i les primeres dècades del segle XX, per raons econòmiques, principalment.

Més recentment s'ha produït encara un altre tipus d'emigració, la dels professionals i tècnics i empresaris que vénen a Amèrica no amb el propòsit d'incorporar-s'hi, sinó de col·laborar amb institucions educatives, o empresarials, o a establir-s'hi com a expansió d'entitats econòmiques de la Península. Són col·laboradors, que es traslladen a Amèrica sovint mitjançant contractes, o enviats per les empreses de la Península. Ni són gent d'aventura com ho eren sovint els d'abans del 1939, ni són emigrats que no tenien altra cosa a triar, sinó persones que comprometien llurs serveis a patrons que cercaven un negoci o indústria per les terres americanes, o empresaris que havien crescut i s'havien desenvolupat suficientment per considerar que les Amèriques els oferien allò que en podríem dir un bon mercat.

Encara queda l'emigrat modern, també posterior al 1939, que ha buscat tirar endavant a les Amèriques, a conseqüències de les dificultats i privacions econòmiques que existeixen a Catalunya, després de la victòria del general Franco. Alterna aleshores per tots els països amb els qui busquen llibertat i els qui cercaven la reconstrucció econòmica davant la crisi de la postguerra civil. I potser, filant prim, encara trobaríem un altre tipus més escàs d'emigrat: el format pel descontentament del règim franquista, una vegada desil·lusionat de la marxa del govern del 1939 ençà.

* * *

Instaurada ja la llibertat de cada Estat Hispanoamericà a la fi de l'emancipació, es dicten a la major part de Repúbliques disposicions governamentals, amb l'ordre d'expulsió dels ciutadans peninsulars, que naturalment també comprenen els catalans residents a cada país. Aquestes disposicions van ésser bastant generalitzades pertot arreu, com a reacció i conseqüències de les guerres d'independència. Es van decretar algunes excepcions a favor dels qui havien servit l'emancipació. Signifiquen no tan sols la interrupció de la continuïtat de la població ja incorporada, sinó que a més col·lapsa l'ànim dels possibles emigrants a Amèrica. Així el període postrevolucionari dóna una minva molt considerable del corrent migratori que fou tan nombrós a la fi del segle XVIII i els primers anys del XIX. Per altra banda la tasca d'estabilització de les noves Repúbliques representa un període de tempteigs i de reformes que no feia gaire atractiu de deixar la pròpia terra. Ha de passar bastant de temps abans no es reiniciï, amb volum considerable, l'emigració de catalans al Nou Món.

Fins als darrers anys del segle XIX

L'emigració de catalans a Amèrica, a partir de la constitució de les Repúbliques emancipades, en el segle XIX, fou en general d'homes d'ofici, artesans, gent traçada i capaç, enginyosa i útil per a una munió d'activitats, la qual cosa va significar una aportació important en la vida de les noves societats en professions industrials, amb els corresponents fruits de l'esforç personal, per estar ben preparats en les tècniques d'un bon nombre d'oficis. Pocs, molt pocs, es dedicaren a l'agricultura; el cultiu del camp no atreu gaire els catalans que es traslladen als nous estats americans; en canvi s'apliquen a establir comerços habitualment modestos. El trencament polític amb la tradició cultural hispànica, com a conseqüència de la violenta separació del poder espanyol, produeix una clara tendència per tot Amèrica en l'afany de buscar models de pensament, d'ordenació administrativa i d'ideologia política en països de llengua anglesa o francesa. Aquest fet allunya encara més les possibilitats de l'emigració, al-

menys per un temps, fins que la passió cedeix i es raona més serenament. La història fins al darrer terç del segle XIX s'escriu amb crieri antiespanyol, com si es volgués justificar la decisió per la independència, que porta pertot arreu un fons de protesta contra la tradició peninsular. Es divulguen per tot el continent gran nombre de llibres i tractats traduïts de l'anglès i del francès i la premsa periòdica va plena d'articles de divulgació d'institucions i principis cívics de França, Anglaterra i Estats Units. I això influeix evidentment en la pertorbació de l'enllaç humà entre peninsulars i els pobles americans. És visible en el dret i en la ideologia política, en l'orientació historiogràfica i en els costums, el propòsit de buscar models allunyats de la tradició hispànica.

A poc a poc es modifica aquest convenciment o, diguem-ne inclinació i amb millor reflexió es retorna a idees de cultura més adient per a l'organització i la conferència dels Estats d'Amèrica, cosa que es palesa a partir de mitjan segle XIX. Naturalment, el cas de Cuba i Puerto Rico és completament diferent, perquè són dominis espanyols fins al 1898. L'emigració catalana hi ha estat copiosa en tot moment.

Per totes aquestes raons predomina un tipus d'emigració catalana de mercaders i gent d'ofici, en quantiat escassa, però en increment progressiu fins a ésser important a la fi del segle. Els catalans com a treballadors artesans sempre han tingut prestigi a tot el Continent. No s'ha escrit la història de la influència dels catalans en els oficis: en construcció, en metal·lúrgia, en l'art tèxtil, en orfebreria, en impremta, en l'art del gravat, en l'organització empresarial, comerç i navegació, etc. És de gran vàlua aquesta cooperació catalana, que crec que podria simbolitzar-se en el fet que pertot arreu es conegui com a "escala catalana" l'elaboració d'escales de volta amb rajola simple, que dóna una construcció tan sòlida com si fos de pedra o paret massissa. No s'ha registrat la inferència catalana en la construcció i arquitectura d'habitatges o edificis monumenals per tot el Continent al llarg del segle XIX. Sorpren sovint en ciutats americanes l'aire català de les cases i en l'urbanització.

Venedores a l'Havana. Les tres vies principals d'emigració a Amèrica en el segle XIX han estat: Mèxic, Argentina, Brasil, Cuba i Veneçuela.

* * *

La relació d'Espanya amb els països americans respecte a l'emigració, una vegada reconeguda la independència dels nous Estats, ha estat sotmesa des de la Península a disposicions legals, de vegades casuístiques, de vegades generals. Per exemple, la Llei promulgada el 1853, *Reglas que deben observarse para la emigración de españolas a América* permetia únicament d'emigrar a Amèrica els habitants de les Illes Canàries. El 1857 es va estendre a tots els espanyols l'autorització per a emigrar-hi, una vegada s'havien instal·lat consultats d'Espanya. Entren en joc aleshores raons de caràcter transitori, principalment la situació econòmica i política, tant del país que dona emigrants com de l'Estat on van destinats. El segle passat és molt irregular en les repúbliques americanes i, per altra banda, el territori peninsular ofereix molta inestabilitat econòmica i política. Tot plegat constitueixen factors que determinen el fenomen del trasllat de població cap a terres americanes.

Per altra banda, les repúbliques independents també prenen llurs disposicions. Ja he mencionat les ordres d'expulsió després de consumada la independència. Més endavant els Estats prescriuen la pròpia política immigratòria. Per exemple, Mèxic, malgrat haver restablert les relacions diplomàtiques el 1836, no va rebre immigrants fins a la dècada del 1850.

El segle XX fins al 1939

Més que el començament del segle XX, la fita partió de la història de les relacions de la Península amb Amèrica és l'any 1898, amb la pèrdua de Cuba i Puerto Rico, desenllaç de la guerra hispano-nord-americana. Crec però, com escriu Coll i Alentorn, que *"la pèrdua de les darreres colònies el 1898, tot i el greu perjudici que representà per a Catalunya, no produirà entre nosaltres la depressió que a Castella experimentà la generació del 98. Els catalans es troben llavors en un gran moment i no es rendiran davant l'adversari. I treballaran per a la represa dels mercats americans i dels països de més enllà de l'Atlàntic"*.

En efecte, penso també que prossegueix l'emigració, i encara més, es consolida la presència de catalans, uns nou vinguts, altres, descendents dels vells emigrants. Algunes institucions de solidaritat i enyorament entre catalans s'haurien fundat per tot Amèrica abans del canvi de segle i havia començat l'esplèndida tradició de revistes i periòdics, menats pels residents en cada localitat.

Hem d'arribar als anys de la guerra civil (1936-1939) per a trobar la gran onada d'emigració cap a Amèrica, que s'havia afeblit en la dècada del 1930, possiblement com a conseqüència del crac econòmic i financer general que es desfermà entre 1929-1930. La major part dels països adopten mesures restrictives contra l'entrada d'estrangers i es prescriu que les empreses estan obligades a tenir un percentatge de treballadors nacionals. A Mèxic, per exemple, es prescriu que únicament en el cas que no hi hagués tècnics i professionals mexicans es podia tenir gent estrangera, temporalment i en un 10%, mesura bastant generalitzada en tot el continent. El 1939, Mèxic va obrir les portes als refugiats espanyols. Xile i Argentina, també, generosament, però la major part de Repúbliques mantingueren les restriccions establertes.

Patent de Sanitat de Mataró (1756) M. C. Maresme (R. Manent).

Les patents de sanitat foren unes certificacions que hom exigia als vaixells a fi de garantir la salut de la tripulació i els passatgers. Hom intentava pal·liar les malalties contagioses o epidèmiques que sovint es transmetien per mar.

Del 1939 als nostres dies

Es difícil de sintetitzar en forma breu un fenomen de la importància que té l'emigració catalana a Amèrica, amb motiu de l'èxode provocat per la guerra civil del 1936 al 1939, perquè canvien substancialment les línies generals dels fets que fins ara portem registrats. L'enorme volum de persones que es traslladen a Amèrica, els motius i el caràcter en els emigrats fa que la presència de catalans en aquell continent ofereixi aspectes nous que no havíem vist fins ara. Tot és diferent, encara que es mantingui un cordó umbilical idèntic, en el lloc de partida i de destinació.

Penso que cal establir, com a idea central, aquest canvi fonamental que s'ha de tenir en compte. Ara l'emigració ens presenta una nova denominació: **el refugiat**, que no és el mateix que l'emigrat. Aquest ha buscat sempre uns objectius clars: llibertat i progrés econòmic. Ara, *el refugiat* —ha dit algú molt exactament— *no busca patrimoni, sinó que busca pàtria*. I això planteja la vida en termes molt diferents als que estàvem acostumats a veure en les etapes que he assajat d'explicar.

Si canvia el caràcter dels protagonistes, si la partida o el trasllat és en massa, si la finalitat és també diversa, el període que s'obre el 1939 ha de tenir trets i valoracions diferents.

* * *

Alguns noms

A Cuba cal subratllar la participació catalana en el procés del tabac (Partagàs, Upman, Gener) i el del rom (Bacardí).

Assenyalem la presència, durant sis anys de 1851 a 1859, quan fou Arquebisbe de Santiago, de sant Antoni Maria Claret (1808-1870), fill de Sallent, sacerdot fundador de congregacions i alta figura de l'Església Catòlica.

Registro alguns cognoms catalans a diverses Repúbliques americanes que han assolit elevades posicions en la història del continent: Probablement el general de la independència de Venèçuela, Bartolomé Salom, és de nissaga catalana; Miguel Grau (1834-1879) Almirall del Perú, que mor en la guerra del Pacífic; Artur Prats (1848-1879), xilè, d'acció notable en la mateixa guerra; Manuel Montt (1809-1880) i Pedro Montt (1849-1910), ambdós presidents de la República de Xile; José Martí (1853-1895), fill de valencians, patriota cubà, excel·lent escriptor i definidor del modernisme, considerat com a model d'estilistes; Josep Raül Capablanca i Graupere (1888-1942), descendent de catalans, campió mundial d'escacs i famós pertot arreu; els germans Bolet Pereza: Ramon (1837-1876), artista de dibuix, i Nicanor (1838-1906), literat, prosista de qualitats reconegudes per la crítica. Provenen dels llinatges establerts a la part oriental de Venèçuela; l'arquitecte J. Mújica, constructor de grans edificis (Universitat de Mèrida, esglésies, etc.), ben notable.

De nissaga catalana, provinents d'emigrats durant el segle XIX a Amèrica, hi ha noms significatius en la vida pública de moltes Repúbliques americanes: Ramón Grau Sanmartin (1889-), president de Cuba; igualment Carlos Prío Socarrás (1903-) i Joaquín Balaguer (1906-), president de la República Dominicana; Josep Figueres (1906-), fill d'un metge català establert a San José, president de Costa Rica; German Suárez Flamerich (1907-), president de la Junta de Govern de Venèçuela; Luis Herrera Campins (1925), president de Venèçuela; Jaume Roldós (1940-), president de l'Equador.

Mèxic

En primer lloc, la recepció de refugiats per part de les Repúbliques americanes no va ésser uniforme. El país que va donar més facilitats fou Mèxic. Pel gener de 1939 promulgà una llei, per la qual s'obrien les fronteres als refugiats espanyols. Cal honorar la memòria del president Lázaro Cárdenas. La llei admetia expressament els estrangers del Front Republicà Espanyol, amb una menció que prohibia l'entrada dels "indesitjables" i es castigaria aquells que violessin l'hospitalitat que se'ls oferia. El mes d'abril de 1939 es va constituir una comissió interministerial per situar refugiats a la província mexicana. És difícil de dir exactament el nombre de refugiats. Les xifres que donen els registres i els estudis que s'han fet, oscil·len moltíssim. S'estimen amb diferències remarcables entre 15 mil, 16 mil i 22 mil. Per tant, no hi ha seguretat de cap mena.

El Decret de 23 de gener de 1940 donava facilitats per a adquirir la ciutadania mexicana (reduc-

ció de tarifes, facilitats de tramitació, etc.). Valia per a tots els espanyols i latino-americans residents a Mèxic, i no havien de renunciar a la nacionalitat d'origen. Molts refugiats es van acollir a la disposició referida i es feren ciutadans mexicans.

Els analistes de l'emigració a Mèxic assenyalen, com a característica especial, que estava formada per professionals, periodistes, artistes, polítics, gent d'empresa i artesans que, a més d'estar en els anys més productius de llurs existències, representaven la part substancial dels nuclis intel·lectuals d'Espanya. Foren rebuts en un país on predominava la simpatia envers les persones, encara que no tot va ésser planer perquè també van sofrir gelosies, alguna repulsió, a part del trauma natural per la llunyania de la terra. El treball portat a terme pels refugiats s'haurà d'escriure algun dia i demostrarà el progrés cultural de Mèxic, degut en gran part als refugiats republicans. S'ha constatat, del 39 ençà, la multiplicació de llibreries, de teatres, de galeries d'art i, particularment, el desenvolupament de les activitats editorials. I un esplet de traduccions d'obres de cultura en altres idiomes, particularment en obres d'estudi, en tant que a Buenos Aires s'ha destacat la versió al castellà d'obres literàries. En educació i en investigació es va produir una autèntica revolució.

Havia de succeir. La relació de refugiats catalans a Mèxic és impressionant.

El 1938 es fundà a Mèxic la Casa d'Espanya, que després es transformà en "El Colegio de México", de tan gran prestigi. A la fundació inicial del 38 participen Josep Carner, Jaume Pi-Sunyer, Joan Roura i Parella, Joaquim Xirau, Rosend Carrasco i Formiguera, Joan Xirau, i, com a becari, Josep M. Miquel i Vergés. S'hi incorporà després Lluís Nicolau d'Olwer.

L'aportació catalana a Mèxic en finalitzar la guerra civil peninsular és brillant, doncs, i ben significativa.

Alguns noms de catalans a Mèxic

Pere Bosch Gimpera, Lluís Nicolau d'Olwer, Jaume Serra Hunter, Carles Bosch García, Eduard Nicol, Rafael i Ferran de Buen, Pere Calders, Josep Carner, Assumpció Casals, Joan Comas i Camps, Bartomeu Costa i Amic, Odó Duran d'Ocon, Joaquim Xirau, Manuel Fontanals, Vicenç Guarner, Pauli Massip, Otto Mayor Serra, Josep Maria Miquel i Vergés, Rosend Carrasco i Formiguera, Dutren, Miquel A. Marín, Pere Foix, Ferran de Pol, Joan Sales, Manuel Santaló i Sors, Avel·lí Artís, Lluís Aymami i Baudina, Artur Bladé i Desumvila, Jaume Aiguadé i Miró, Núria Parés, Agustí Bartra, Joan Casanellas, Àngel Palerm, Antoni Peyrí, Antoni Peyrí i Rocamora, Cèsar Pi-Sunyer i Bayo, August Pi i Sunyer, Vicenç Riera i Llorca, Joan Roura i Parella, Miquel Santaló, Antoni Maria Sbert, Àngel Tarrac, Antoni Vilalta, Ramon Xirau. (Vid. *El exilio español en México*, 1982).

Sobre les editorials catalanes de Mèxic, valgui l'anotació d'algunes: la **Biblioteca catalana**, dirigida per Costa-Amic, el qual va realitzar també una excel·lent tasca a Guatemala, amb la **Biblioteca de Cultura Popular**; la **Biblioteca Catalònia**, d'Avel·lí Artís; el **Club del Llibre Català**; les edicions **Xaloc**; i l'activitat personal de catalans editors, com Joan Comas, Francesc Madrid i J. Cuatrecasas. Els centres catalans, principalment l'**Orfeó Català** de la ciutat de Mèxic, s'animaren amb l'arribada dels refugiats.

* * *

“La gran marxa a peu va durar més de sis mesos. Cada dia caminaven de quatre a sis hores, segons les dificultats del terreny. Previsorament, Portolà enviava exploradors a reconèixer el camí del dia següent, les seves dificultats, si trobarien aigua pel bestiar... Així seguiren el camí conegut avui amb els noms de ‘Camino Real’ i ‘The padre’s trail’. Cada dia apareixien indis encuriosits, que eren tractats amb consideració i paciència raó per la qual mai no varen plantejar problemes. Això demostra el tracte exquisit i la prudència del cap de l’expedició”. Josep Ll. Alcofar.

Xile

També s’hi va traslladar un bon nombre de refugiats catalans amb les mateixes característiques personals que a Mèxic. Fonamentalment intel·lectuals i també industrials, homes d’empresa, texilers, i de la indústria de l’aliment. En els sis volums de *El exilio español de 1939* (Madrid, Taurus Ediciones, 1976), es troben aplegades una munió de dades en tots els aspectes de l’emigració i de tots els països.

Argentina

També va ésser bastant nombrosa l’emigració de catalans després del 1939. Hi anotem Ignasi Armengol i Torra; Jaume Pahissa; Lluís Sayé (passat després a l’Uruguai); Manuel Serra i Moret; Pere Mas i Perera; Miquel Viladrich; Joan Corominas, el gran filòleg romanista (primer a Tucumán i després a Estats Units); Margarida Xirgu (que es va residenciar després a Montevideo). Hi anoto la presència de Lluís Antoni Santaló i Jordi Arbonés.

Uruguai

Aquest país, que havia restringit la immigració va permetre-la generosament en finalitzar la guerra civil peninsular. Els noms de Lluís Sayé, Emili López, Francesc Bergós i Ribalta, Josep Rovira i Armengol portaren la ciència i la cultura catalana a la docència universitària i al medi científic uruguaià.

Altres països

Perú.

Va ésser ben escassa l'emigració catalana de postguerra, per no dir nul·la.

Bolivia.

S'hi pot citar el Dr. Santiago Pi i Sunyer, professor de Fisiologia, que després va passar a la universitat de Panamá.

De l'**Ecuador** no tinc dades.

Colòmbia

Hi ha un petit grup, però notable: el Dr. Antoni Trias i Pujol, Pau Vila i el seu fill Marc-Aureli Vila, que després van passar a Veneçuela, i Joan de Garganta; Josep M. Capdevila, Miquel Josep i Maiol; el Dr. Joan Solé i Vila. No s'ha fet la relació dels emigrats a moltes Repúbliques.

L'emigrat català més significatiu de la postguerra ha estat, sens dubte, **Pau Casals**, que va establir-se definitivament a San Juan de Puerto Rico. Ell sol donà noblesa singular a l'èxode de l'any 1939.

Catalans a Veneçuela

Josep M. Cruxent, Màrius Cortès i Lladó, Albert Junyent, Josep Sorribes, Domènec Casanovas, Dr. Rossend Carrasco i Formiguera, Pau Vila i Marc-Aureli Vila, Joan Bofill i Deulofeu, Bonaventura Benaiges, Jaume Isern, Josep M. Massa, Josep Solanes, Josep Miret, F. del Olmo, J. Pérez Enciso, Bartolomeu Oliver, Jesús Abadías, Antoni Blàvia, Pere Reixach, Tomàs Bartolí, Marçal Pascuchi, Ramon Torroja, Manuel Pérez Vila, Pere Bargalló, Frederic Riu, Antoni Moles i Caubet, Hèlios Castells, Miquel Cardona, Ernest Maragall, Abel Vallmitjana, Lluís Flotats, Josep Alloza, Emili Boix, Albert Grau, creador de la magnífica "Schola Cantorum", Joan Gols, fundador de la primera coral catalana, Manel Nicolau, Laura Planas, Lluís Capdevila, Victor Artís (pare i fill), Josep M. Puig, Marta Vallmitjana, Rodolf Llorens i Jordana, Maria Gispert de Filella, Vicenç Fillol, Josep M. Capdevila, Joan Berenguer, Josep Antón Vandellós, Joan Sardà i Dexeus, Pere Pi i Sunyer, Josep Moradell, Bernat Jofre, Emili Granier-Barrera, Pere Llorens, Jaume Alsina, Jesús Maella, Josep M. Galofré, Antoni Tricàs, De la Mora, Emili Soler, Josep d'Antonio, T. Llanes i Linus Moulines.

Veneçuela

Aquí l'emigració no va ésser tan nombrosa com a Mèxic o Xile, però seria suficient la presència del Dr. August Pi i Sunyer i del seu germà Carles, per a donar-li un gran relleu. Anoto a part alguns dels noms, tots ells amb activitats professionals, artístiques o literàries.

Hi ha també artesans i homes d'ofici que han acomplert una tasca meritòria. No és cas de fer més llarg aquest repertori. No vull oblidar el pare Jaume Surià (1882-1965), arxiver extraordinari dels papers i documents de la història de l'Església; el P. Josep Maria Pibernat (1889-1961), proto-notari apostòlic; el P. J. Vives i Surià, actiu i entusiasta en tota empresa catalana; i el missioner Pere Bladé, que passa la vida a remotes contrades del sud del país.

República Dominicana

Va ésser per a molts emigrants el primer pas a Amèrica, per sortir després a altres repúbliques, anotem els professors Ricard Martín Serra, Ramon Martorell i Otzet (després a Colòmbia), el pintor Josep Gausachs i Josep Escofet, notable llibreter.

Estats Units

Hi registrem uns quants noms eloqüents: Joan Coromines, Josep Roca i Pons, Albert Folch i Pi, Joan Oro i David Cardús, Lluís M. Sert, Josep Cuatrecasas, Josep Ferrater i Mora (abans a Xile), Helena Perenya, Lluís Montguió, Jordi Casals, Àngel Dalerm (que passà a Mèxic), Robert Llimó, artista resident a Nova York, Josep Carner Ribalta, Pere Garriga, ambdós residents a Califòrnia.

El professorat de català a les universitats nord-americanes s'ha organitzat en entitat pròpia, la **North American-Catalan Society**, que ofereix perspectives per a l'acció de l'estudi i coneixement de la llengua i cultura catalanes.

Dues empreses extraordinàries.

Una. Arribar a les fonts del riu Orinoco, a l'encreuament de les fronteres del Sud de Veneçuela, amb el Brasil i Colòmbia. L'any 1951 a les ordres

del major Franz A. Risquez l'expedició remuntava el curs del riu el 30 de juliol i arribava a les fonts el dia 3 de desembre. Els treballs d'arqueologia corrien a càrrec de Josep M. Cruixent i els de geodèsia, del capità Fèlix Cardona, acompanyat del seu fill. Tota una gesta.

La segona. La singular aventura de la família de Josep Travesset que ens conta Xavier Fàbregas (*Catalans terres enllà*, 1967) que portà a cap un emigrat català al Brasil, el qual, l'any 1961, va recórrer amb tartana, amb tota la família, el trajecte de Sao Paulo a la frontera de Mèxic. Travessa, en selves i deserts, Brasil, Bolívia, Perú, Equador, Colòmbia, Panamà, Costa Rica, Nicaragua, Hondures, El Salvador, Guatemala fins a Mèxic. El matrimoni va fer el viatge sempre a peu. A la tartana hi anava la filla, Maria del Carme. Quinze mil quilòmetres. En una de les portes del darrera de la tartana va inscriure un vers: *Dolça Catalunya, pàtria del meu cor*.

Consideracions conclusives

Coll Alentorn té raó plena quan diu que Amèrica ofereix als catalans un interès permanent, no pas purament econòmic o acadèmic, sinó que *"representa per a nosaltres una vivència que penetra i impregna el nostre esperit col·lectiu i sovint ens afecta en les fibres més íntimes del nostre cor envaint l'àmbit familiar o el personal"*.

Un breu repàs de dos-cents anys em dona el total convenciment de l'exactitud del criteri exposat per Coll i Alentorn. Des de la pre-independència fins als nostres dies, hi ha una continuïtat admirable de desig i il·lusió per les terres del Nou Món. S'equivocaria qui pensés que no hi ha més que cobejança i millorament de les condicions socials i de riquesa per part dels emigrats. Fóra un error greu. Fins pensar a "fer fortuna", hi ha sempre d'aquells que puguin en el fons del pensament i en l'entranya del sentiment, un propòsit més noble, que es transforma, quan arriba a les noves terres, en un acte de lliurament, d'incorporació, d'assimilació i fins diria un cert embadalliment davant l'existència de comunitats molt

pròximes, de paisatge i realitats insospitades i, sobretot, d'un horitzó de perspectives vitals per a l'exercici de qualsevol persona. No; no és únicament l'estabilitat i un millorament econòmic individual; hi ha un pregon sentit d'afinitat, diria, de germanor. I això, que és realment extraordinari i de difícil valoració, crec que constitueix el fons insubstituïble d'un cert enamorament cap a les Amèriques.

* * *

He reflexionat moltes vegades, dins certa confusió, en l'ús de les paraules i els conceptes de desterrament i exili. Són dues coses diferents a la meua manera de veure. El mot expatriat tampoc no s'usa amb correcció. Desterrament és quedar sense terra, quan no es té on posar els peus. "Exiliat" correspon a la situació del qui no té on adherir-se espiritualment. Es pot deixar de ser desterrat i ser exiliat. Expatriació era condemna que comportava desterrament i exili, però estic persuadit que en trobar terra americana i poder refer la vida, poder recomençar les il·lusions i el treball, i planejar cada dia ésser útil, del desterrament no en queda res: al contrari, es té una nova terra. I si un s'hi engresca, s'hi incorpora, se sent membre de la nova comunitat; també deixa de ser exiliat. I aquella condemna d'expatriat, del qui no té terra i del qui se sent exiliat, o sigui ciutadà d'enlloc, s'acaba i es transforma en una situació de privilegi perquè es conserva la terra que s'ha deixat i es té la terra que s'ha trobat; i pot mantenir l'espiritualitat que ha deixat i adherir-se a una nova intimitat que per altra banda és molt pròxima a la d'un mateix. Això és un privilegi. Es pot ser fidel a aquests dos amors sense que l'un perjudiqui l'altre. Són dues coses perfectament compatibles.

Aquesta és la situació dels homes que han anat a Amèrica i han fet una obra del caràcter que sigui. Potser ha tingut particular significació l'emigració posterior a l'any 1939 amb els alts i baixos de la il·lusió del retorn que ha estat més fort en els "refugiats". L'any 1945 tothom es creia que després de la reunió de San Francisco, acabada la guerra mundial, havia arribat l'hora de

Gravat del port de Barcelona en el segle XVIII. MHC (R. Manent).

tornar a Catalunya. I no fou així. I sort vàrem tenir que en deixar Catalunya, hi havia hagut a Hispanoamèrica el procés de la Independència i hi havia unes repúbliques lliures que ens van acollir. Si no hagués estat així, hauria estat ben diferent el nostre destí.

L'emigració del 1939, que buscava pàtria més que patrimoni, es va dedicar a aplicar la preparació que portava a cadascú als països que els havien acceptat, com un deure i un plaer; i també, per reconeixement. Tot plegat dona una significació singular a l'emigració republicana cap a les Amèriques, amb una força viva, humana i fins a cert punt inèdita.

Ha contribuït, sense dubte, a ratificar el concepte que es tenia a Hispanoamèrica respecte dels catalans com a treballadors, honestos, sobris, estalviadors, complidors i bons pagadors; una mica esquerps, una mica sorruts, poc socials, difícils, però segurs —un amic català no és fàcil, però és ferm, sòlid—. Hi ha emigrats catalans de "seny" i de "rauxa", característiques que assenyalava com a classificació el meu condeixeble Jaume Vicens i Vives. Contraposo figures com la de Pere Bosch Gimpera a la del senyor Traveset, amb la follia d'anar amb tartana de Sao Paulo a la frontera de Mèxic. D'un extrem a l'altre trobem tots els matisos. Dels de més rigor als

més visionaris, del pragmatisme al més gran il·lusionisme.

L'afecció al treball propi, personal, és la via més poderosa d'assimilació a terres del Nou Món. Crea un fort sentit de ciutadania. Es pensa menys que abans en "fer l'Amèrica", car probablement la puixança i el progrés de les Repúbliques ofereixen un benestar similar al de Catalunya, com a goig de viure. En proporció inversa a la intensitat de l'assimilació, és més punyent l'enyorança i el desig del retorn. Per altra part, la simplificació dels viatges —en rapidesa i comoditat— escurça la llunyania. La gran majoria retorna al lloc on s'ha establert. Les activitats del treball avui són de qualitat, no primàries com anys enrera. Sí, ha desaparegut la dèria de "fer l'Amèrica", llevat d'algun raríssim fatxenda. A més, s'han multiplicat les forces aglutinades entre els emigrats, amb l'existència de Centres o Casals, i també amb la creació de la Generalitat de Catalunya, que els emigrats consideren com a cosa pròpia, sentiment i convicció que s'afebleix naturalment en els fills i nets nascuts a Amèrica.

Voldria acabar amb la consideració dels Centres o Casals de catalans existents per tot Amèrica.

L'emigració catalana del segle XIX es caracteritza per ésser homes d'ofici, comerciants o artesans, algun aventurer, però en conjunt és ben important i des del punt de vista humà, transcendent i mereix tota consideració. El català a Amèrica no s'ha dedicat en general a crear indústries ni a l'agricultura. Ha establert tallers d'artesanía, establiments de comerç i petites empreses. És potser el nostre tarannà, que prefereix menjar poc i pair bé. Si s'haguessin fet empreses de fortes arrels, i de gran volada, probablement la figura d'indià no hauria existit. Parlo en termes generals. En canvi, s'han organitzat un esplet de comunitats, d'afectes, de cor. Comunitats que han estat i són ben notables. Tenen una història brillant i efectiva, però cal revisar-les. És un deure imperiós. S'hauria de pensar com preservar aquest capital extraordinari de pensament, de sentiment, i de llinatge. Si no es troba el camí, si no se l'atén amb una orientació clara, dintre molt pocs anys s'haurà acabat tot el que pot significar la nissaga catalana regada per totes les repúbliques americanes.

DE 1492 A L'EPOPEIA DE CALIFÒRNIA

"A l'expedició per terra li esperava una llarga i dura marxa de més de mil milles. Els seus comandaments, tant els de terra com els de mar havien estat seleccionats acuradament pels seus coneixements i experiència.

Gaspar de Portolà, Governador de la Baixa Califòrnia n'havia estat nomenat comandant en cap, amb el grau de Capità de Dragons. Els voluntaris catalans que l'acompanyaven —una companyia d'infanteria— havien navegat des del seu país a la Nova Espanya l'any 1767. El seu cap immediat era Pere Fages de Climent". **Richard F. Pourade.**

Califòrnia. Vall de la Mort (Aisa).

APORTACIÓ DE CATALUNYA A AMÈRICA

Marc-Aureli Vila

Compàs de navegació del 1402.

A les costes europees i molt temps abans que Cristòfor Colom arribés al continent americà, els corrents marítims hi havien aportat objectes manufacturats d'origen desconegut i troncs d'arbres de fusta desconeguda que, en ocasions, serviren a mestres ebenistes per a la confecció de capses i arquetes de preu i de les quals algunes són avui als museus.

Uns navegants creuen els oceans

Al segle X el normand Eric el Roig ja havia arribat a terres americanes; i durant segles, els normands mantingueren assentaments a la costa est dels actuals Estats Units. També cal recordar que creuaren l'oceà Pacífic, i això molts segles abans de Jesucrist, gent de la Polinèsia i del continent asiàtic que foren els primers pobladors d'Amèrica.

No obstant els antecedents que s'han esmentat, i en el segle XV, no es podia pas dir que en la ment dels europeus, ni tan solament entre els més qualificats, hi hagués la menor idea que enllà de l'Atlàntic existís un continent poblat que no tenia res a veure amb l'asiàtic; i unes cultures de profund arrelament i d'un considerable desenvolupament.

Es descobreix el camí d'occident

El coneixement d'unes terres habitades a l'altre costat de la mar es propagà per Europa a partir del moment en el qual Cristòfor Colom retornà del seu primer viatge. Fou llavors que hom començà a emprar la denominació de Nou Món. Aviat, però, fou substituït pel de les Índies Occidentals o, simplement, les Índies. No fou fins força més tard que es generalitzà l'ús del terme Amèrica.

Si ens situem a l'Europa del segle XV, i pels europeus, Colom descobrí Amèrica. La descobrí pels europeus car els aborígens d'Amèrica prou que la coneixien; i foren aquests aborígens els qui primer descobriren les naus de Colom que venien pel mar provinents de l'est, abans que Colom i la seva gent pogués divisar els indígenes.

La veritable gran gesta de Colom fou de demostrar a Europa, juntament amb els que l'acompanyaven en el seu primer viatge, que hom podia creuar l'Atlàntic d'est a oest i arribar a unes terres que si bé no foren les que cercaven, les terres de les espècies, sí que també es podien considerar prometedores econòmicament; la qual cosa copçaren ràpidament les potències europees de l'època. Si Colom no hagués assolit de retornar d'aquest primer viatge, la seva gran gesta hauria restat desconeguda.

Segueix discutint-se quina fou la pàtria de Cristòfor Colom i, ara per ara, no sembla que es pugui acceptar, en forma que no admeti cap mena de dubte, la que cada investigador afirma que ho és. Sí que quasi tothom accepta que el cognom de Colom —castellanitzat Colón— és netament català.

Hem d'observar que dels diversos indrets que s'han proposat com a lloc de naixença de Colom, aquells que han pesat més són els referents a les terres del litoral que rodeja el gran arc que limita la mar Mediterrània pel nord-est, des del cap de la Nau fins al golf de Gènova; i en aquest espai de la mar Mediterrània hi són compreses les illes Balears. Es tracta d'unes terres els navegants i comerciants de les quals, i en el segle XV, el segle en què va néixer Colom, mantenien entre ells tota mena de contactes econòmics i humans i es relacionaven intensament tant en l'aspecte polític com en el cultural.

Com s'estableix un dret de propietat

El 12 d'octubre de 1492, Colom arribava a l'illa Huanahani—l'illa San Salvador o Watling de l'arxipèlag de les Bahames— creient que havia arribat a terres relacionades amb Àsia. Els anys 1493 i 1494, la corona de Castella i Lleó obtingué del papa Alexandre VI unes butlles que reconeixien a l'esmentada corona la propietat de les terres descobertes i per descobrir. Un reconeixement de propietat certament impropi àdhuc en aquells

temps de poc ús d'un dret qualificable d'internacional. La reina Isabel, denominada la Catòlica, morí l'any 1504 després de fer constar en el seu testament que les terres del Nou Món havien de restar reservades als naturals dels regnes de Castella i Lleó.

Si bé no hi ha massa motius en el nostre segle per a discutir la llicitud o la il·licitud de l'actuació del papa Alexandre VI i de l'esmentada reina, allò que sí que assolí forta significació en el seu temps i la continuà tenint posteriorment, foren les conseqüències que se'n derivaren i també el seguit de disposicions legals que el rosari de monarques de la corona castellano-lleonessa promulgaren al llarg de quasi 300 anys, per tal de reservar tant els aspectes polític-administratius com els de poblament i culturals, els econòmics de producció i la dinàmica comercial, als naturals de l'esmentada corona; amb la qual cosa, els naturals de la corona catalano-aragonesa restaren apartats del procés.

Hom deixà a l'oblit que, sense el finançament de l'empresa per part del valencià Lluís de Santàngel, escrivà de ració del matrimoni format per Ferran i Isabel, no hauria estat possible de realitzar el primer viatge de Colom.

"La major aportació al coneixement de Califòrnia durant els darrers lustres del segle XVI va ser deguda als missioners jesuïtes, els quals, a partir del 1683 van anar establint missions al nord de Mèxic i van fundar el port de La Paz". Josep Ll. Alcofar.

Església de Chihuahua.

Pic del Capità al Yosemite National Park, un nom derivat. Potser, del gran militar català Gaspar de Portolà, conqueridor de Califòrnia (Aisa).

La intervenció dels catalans a les terres que avui, i a Amèrica, són de parla oficial castellana, i fins ben avançat el segle XVIII, no va ésser superior, ans el contrari, a la dels portuguesos, els quals i sense necessitat ara d'historiar l'ocupació del Brasil, actuaren en xifres considerables en altres territoris de l'Amèrica meridional. Cal dir que els portuguesos havien pogut mantenir llur plena independència, si hom fa excepció dels anys que s'escolaren entre 1580 i 1640, que foren de domini castellà. Aquesta independència afevorí en gran manera la pràctica del comerç amb Amèrica dels vaixells portuguesos; i amb el comerç directe per la mar, l'arribada i permanència de naturals de Portugal a Amèrica.

Encara hi ha qui afirma que no existí cap destorb per part de la corona castellano-lleonesa respecte als naturals dels Països Catalans per a que intervinguessin en l'ocupació i colonització de les terres americanes en les quals avui predomina la

"La colonització, més aviat pacífica, era un fet: el tinent Joaquim Moraga i el franciscà Pere Font, aconduïren els primers pobladors de San Francisco, el lloc descobert per Gaspar de Portolà l'any 1770. Fou una marxa com les dels films de l'Oest: prop de tres mil quilòmetres de recorregut, amb grans ramats de bous i vaques". J. M. Ainaud.

llengua castellana. Emperò el seguit de les evidències històriques i les normes legals promulgades per la corona castellano-lleonesa, posen en evidència que la realitat fou tota una altra.

Hom podria sintetitzar la intervenció al llarg de prop de tres segles d'oriünds dels Països Catalans a Amèrica, més justament entre 1492 i 1778, dient que en aquest darrer any fou quan la corona espanyola permeté que, des de diversos ports dels Països Catalans, es pogués comerciar directament amb Amèrica, amb l'Amèrica plenament colonitzada pels naturals de les terres de la corona castellano-lleonesa i afegim:

— Entre la data de la primera arribada de Colom a terres americanes i fins al 1778, només esporàdicament homes de parla catalana intervingueren en les terres del Nou Món, si es fa cas omís dels qui ho feren en qualitat de missioners. Pel que fa a l'element femení, la seva presència encara fou molt més rara.

— En cap moment, les Institucions catalanes tant pel que fa a la Generalitat o al Consell de Cent de Barcelona o d'altres institucions de dret públic del país com eren les Corts Catalanes, intervingueren per a res en les actuacions político-administratives o d'altre mena, relacionades amb Amèrica; ni tampoc patrocinaren, directament o indirectament, la relació entre particulars catalans i les colònies d'aquell continent.

— Tampoc en cap moment i en la legislació de la corona castellano-lleonesa en la qual es tractava de la política a aplicar a Amèrica o relacionada amb Amèrica des de Madrid o des de Sevilla, hi ha la més remota referència a la possible intervenció de les institucions catalanes.

Hi ha qui s'ha referit a la disposició dictada per Felip II de Castella i I de Catalunya, el 1596, per la qual s'equiparava els naturals dels Països Catalans —s'hi esmenten Catalunya, València i les Balears— amb els naturals de la corona castellano-lleonesa pel que feia a la possibilitat de poder residir a les colònies d'Amèrica.

Es tractà d'una declaració i res més, feta per Felip II quan la situació econòmica i política de la corona de Castella i Lleó passava uns moments molt compromesos; i el monarca es veia precisat a obtenir el suport de les institucions polítiques dels Països Catalans.

Passada la part aguda del tràngol i havent obtingut auxilis econòmics de les esmentades Institucions, l'efectivitat de la declaració reial restà oblidada i del tot anul·lada pel seguit de disposicions posteriors del mateix monarca. Disposicions que, segons les quals, prosseguia essent reservat als naturals de la corona castellano-lleonesa el dret a residir a les colònies americanes i a negociar-hi directament.

Fa provança de la nul·la aplicació de la disposició de Felip II, de la qual s'ha fet esment, el que després de la seva promulgació no es produís un corrent emigratori per escàs que fos, de naturals dels Països Catalans a Amèrica.

Tot el procés de colonització portat a cap per part de la corona castellano-lleonesa en terres americanes fou, en tot moment, fiscalitzat i regulat legalment en els camps polític, religiós, econòmic i cultural. Aquest procedir féu necessari una molt densa legislació que en el seu conjunt formaren les **Leyes de Indias**; i a aquestes *Leyes* s'hi ha de sumar les innumerables *cédulas*. Ensem que es legislava a la Península, actuaven tant en ella com a Amèrica els organismes polítics i administratius creats, expressament, per tal d'aplicar la legislació esmentada. Alguns d'aquests organismes foren concebuts a continuació i a curt termini d'haver-se establert els primers contactes entre Castella i el Nou Món.

Hi ha uns antecedents que, fins a cert punt, expliquen el perquè la corona de Castella i Lleó monopolitzà les actuacions político-econòmiques amb Amèrica. Acabada la campanya contra el regne musulmà de Granada —la darrera i definitiva etapa de l'expansió peninsular de la corona castellano-lleonesa— restaren molts homes de guerra sense ofici ni benefici. Segonament, el port de Sevilla situat terra endins i relacionat amb

Estàtua de Colom a Barcelona, una imatge característica de la ciutat (R. Manent).

l'Atlàntic pel riu Guadalquivir, era difícil d'atacar; la qual cosa no succeïa amb el magnífic port de Cadis, el qual durant llarg temps només s'utilitzà com a port d'arribada d'Amèrica; emperò no d'embarcament i desembarcament de mercaderies. Fou a Sevilla on s'instal·là la **Casa de Contratación de las Indias**, el 1503; i aquesta *Casa* que tanta importància adquirí, no fou traslladada a Cadis fins a l'any 1717.

Tot allò que de positiu i de negatiu comportà l'ocupació i colonització del continent americà per part de la corona de Castella i Lleó, de la de Portugal, de la d'Anglaterra i la dels Països Baixos s'ha de posar en la balança de la política colonialista sostinguda per les esmentades corones; i, conseqüentment, no té cap base històrica ni seriosa el que d'altres països europeus que no intervingueren per no res en la conquesta i colonització de les terres americanes, tractin de considerar com a propis i com si formessin part de llur història nacional, èxits i fracassos, pàgines elogiades i d'altres certament ben desgraciades, que no els corresponen. És el cas dels Països Catalans.

Bona part dels vaixells que emprenen la travessia de Cadis primer, i dels ports americans després, es construeixen a les platges del Maresme: Canet, Arenys i Mataró són els grans centres de la marina mercant catalana del segle XVIII.

Cal observar que ni Anglaterra, ni França, ni els Països Baixos, ni Portugal han considerat en cap moment, la conveniència de commemorar amb celebracions ostentoses llurs antigues activitats intervencionistes i d'eminent caràcter colonialista, en terres americanes. En tot cas, s'han estudiat i s'estudien aquestes intervencions que foren acompanyades de genocidis, a nivell acadèmic; i, actualment, amb més responsabilitat científica i moral i amb una més profunda anàlisi crítica que en altres temps, en els quals hi havia qui volia revifar desvaris imperialistes.

Catalans a Amèrica

Apareixen historiatos noms catalans relacionats amb Amèrica, a partir del segon viatge de Cristòfor Colom, el 1503. És el cas de Pere Margarit (1455?-1505) home d'armes empordanès qui havia pres part en la conquesta de Granada i fou governador del fortí de SanTomàs a l'illa l'Hispaniola. També consta Miquel Ballester qui visqué a

cavall dels segles XV-XVI i a favor seu compta d'haver estat el primer a l'illa l'Hispaniola i, per tant, a Amèrica, a moldre la canya de sucre mitjançant un trepig. El fet té una importància rellevant car fou, en terres americanes, el pioner de la indústria sucrera. Un altre fou el monjo Bernat de Boil. Aquest monjo si bé es formà, en part, entre els eremites de Montserrat i morí essent abat del monestir català de Cuixà, al Conflent, era natural del poble aragonès de Tarassona. Visqué entre els anys 1455 (?) i el 1505 o 1507. Fou el primer vicari apostòlic a les Índies Occidentals i, en ocasions, realitzà comissions diplomàtiques per Ferran II.

A partir del 1503, els noms de catalans esdevenen rars en l'aventura americana i per llarg temps. D'un estudi realitzat el 1941 per C. Pérez Bustamante resulta que entre els anys 1509 i 1534 i amb referència als qui emigraren de les terres de l'actual Estat espanyol a Amèrica, únicament el 0,7 per 100 provenien dels Països Catalans. Durant aquests 25 anys, els emigrats a Amèrica, procedents de les terres de parla castellana de l'actual Estat espanyol, iniciaren diversos assentaments en indrets de les costes americanes; assentaments que actuaren de portes de relació amb l'exterior i foren utilitzats com a bases d'operacions de les actuacions colonials terra endins.

La importància d'aquests assentaments portuaris fou posada repetidament en evidència. Per una disposició del 1557, s'ordenà que cap estranger que hagués obtingut la imprescindible llicència per a traslladar-se a Amèrica, pogués, un cop arribat en aquest continent, de passar del port d'arribada a una localitat de l'interior. Els naturals dels Països Catalans eren estrangers a les terres de la corona castellano-ileonesa i, conseqüentment, no els era permès, en el cas certament excepcional d'haver obtingut permís per anar a Amèrica, d'introduir-se terra endins en el país d'arribada.

Anà transcorrent el temps i el poblament d'àmplies franges de les terres americanes per part de gent de parla castellana adquirí notable importància. La parla dels nous vinguts era la que s'imposava arreu i tractaven ensems de fer per manera

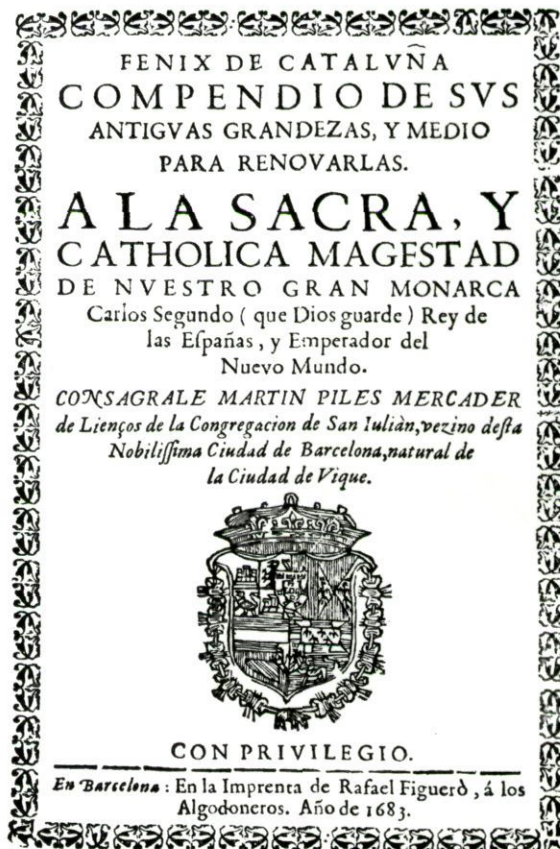

que desaparegués l'ús de les llengües indígenes; o les arraconaven geogràficament i socialment. En aquesta tasca, que no és d'elogiar, col·laboraren molt estretament les autoritats colonials civils i eclesiàstiques. Cal fer constar, referent a aquestes últimes, que sorgiren veus i actituds dirigides a protegir les llengües autòctones; emperò no trobaren l'ambient necessari per a reeixir en els seus propòsits. Cultures d'un gran contingut desaparegueren per sempre i solament resten els monuments i expressions materials diverses que en són els testimonis.

Quan l'any 1778 grups de catalans assoliren de situar-se a Amèrica, l'ambient que hi trobaren era totalment castellanitzat tant per la llengua com per les formes de govern autoritàries; i quelcom de semblant succeïa pel que feia referència a l'ordenament i projecció de l'economia i a la forma d'entendre i endegar la vida. Aquests grups de catalans numèricament de no gaire gruix, eren integrats, dominantment, per homes solters, per la qual cosa no hi predominaven les cèl·lules familiars. Els homes solters per poc que poguessin, tractaven de retornar a la terra nadiua sovint per a casar-s'hi i començar una nova etapa de la vida. Els qui restaven a Amèrica eren engolits per la societat, més o menys espanyolitzada, donat que el grau d'espanyolització ètnica depenia del nivell assolit pel mestissatge. Fou així com després de l'any 1778 es començaren a integrar a la vida americana nuclis de catalans de relativa importància numèrica, principalment a l'Havana, Veracruz, Santa Maria, Maracaibo, Cumanà, Montevideo i Buenos Aires. Tots finiren per ésser absorbits, Alexandre Von Humboldt (1769-1959), el savi naturalista alemany, fa menció d'aquest fenomen.

Orpí i la Nova Barcelona

Els obstacles constants, quan no es tractava d'impediments categòrics i absoluts, que s'imposaven als naturals dels Països Catalans per a dirigir-se a Amèrica, expliquen el perquè un home preparat, car es tractava d'un lletrat, com era Joan Orpí, anés a Amèrica fent-se passar per un natural de les terres de la corona castellano-

El Fènix de Catalunya, de Narcís Feliu de la Penya (1683).

L'exponent més pregon de la "florida" de projectes econòmics en els quals, a les darreries del segle XVII, els sectors socials més emprenedors del Principat formularen veritables programes de redreçament de Catalunya. S'hi proposava la creació d'una companyia, seguint el model holandès, per a la qual hom preveia de noliejar dos vaixells anuals per al comerç amb les Índies.

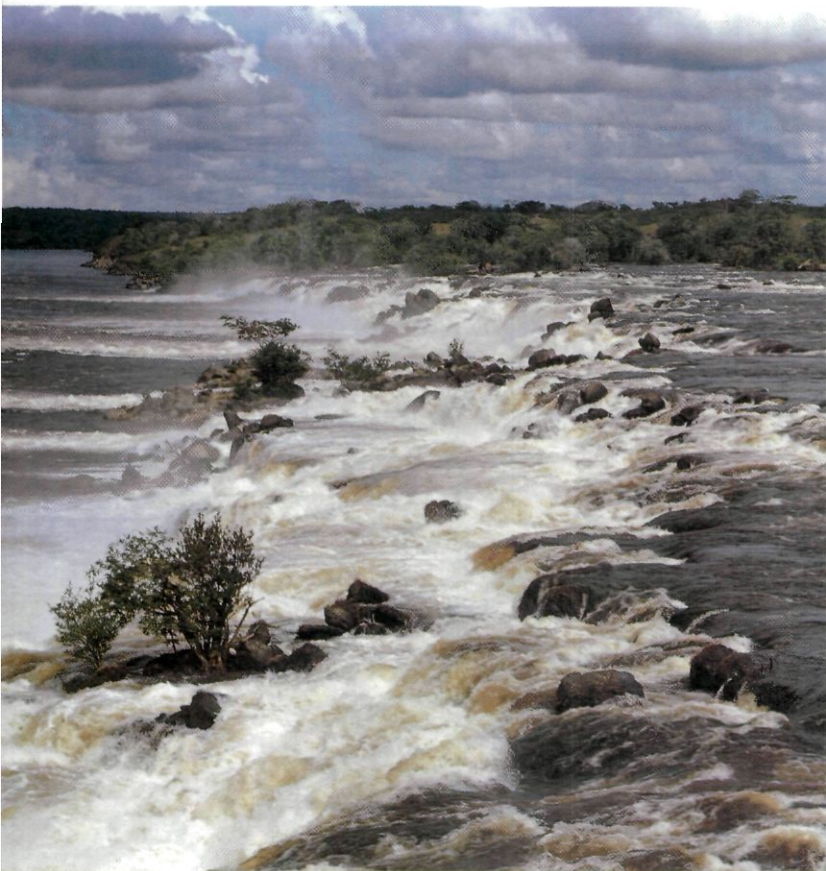
lleonesa i embarcar-se a Sevilla amb el nom, no gens català, de Gregorio Izquierdo. Orpí era de la casa dels Orpí del Pou, de la vila de Piera.

En termes d'avui diríem que Orpí entrà i s'instal·là a Amèrica tot ocultant la seva identitat i la seva professió, car es féu registrar com a soldat en embarcar-se.

Advocat com era, i no pas fàcilment ni ràpidament, Orpí assolí a recobrar el seu veritable nom i aconseguí de quedar-se en aquell continent on, la primera professió que exercí, fou la de soldat en el castell que guardava les salines d'Araya, situada des davant per davant de Cumanà i en terres de Veneçuela.

Orpí portava de cap d'esdevenir poblador i colonitzador, per a la qual cosa li era imprescindible d'obtenir l'autorització que feia el cas. Home tossut, alguns mèrits i qualitats humanes devia tenir quan reeixí a obtenir-la. Amb molt bon sentit

Visió espectacular del riu Orinoco (Aisa).

Catifa dels Indis Tikuna, de Colòmbia. Museu Etnogràfic dels Caputxins de Sarrià (R. Manent).

fundà la Nova Barcelona, a la vora del riu Neverí i no lluny del Carib; localitat que avui, i amb el nom de Barcelona, és la capital de l'Estat Anzoátegui. La fundació s'efectuà el 1638. El nom de Barcelona restà en aquella geografia llunyana; emperò no el de Nova Catalunya que Orpí intentà posar a les terres de *sabanas* i de *mesas* que formen l'àmplia conca fluvial del riu Unare. La denominació de Nova Catalunya no meresquè l'aprovació de Madrid; i l'autorització no arribà mai. Orpí morí a la localitat que havia fundat, el 1645.

L'Apòstol dels Esclaus

A la vila de Verdú, de la comarca d'Urgell, i el 1580, hi va néixer un nen a qui l'Església, molt temps després de la seva mort, li reconeixeria tot el seu valor humà i el féu sant, sant Pere Claver. Ingressat de jesuïta, el 1602, fou tramès a les Índies, el 1610, en qualitat de missioner. El seu lloc de destí fou Cartagena de Indias a la costa colombiana del Carib. Aquest port, i en aquells temps, era una poderosa plaça forta i constituïa un mercat molt important del tràfic d'esclaus negres. Homes i dones de color hi arribaven, directament o indirectament, de les costes occidentals d'Àfrica en les pitjors condicions d'embarcament.

Pere Claver practicava l'amor cristià sense reserves i per un seguit d'anys, car morí a Cartagena de Indias el 1654. En la seva vida de misèries, Pere Claver féu constant costat als esclaus, no únicament tractant de fer-los-hi la vida més suportable, sinó també comportant-se amb fermeza davant els blancs que n'eren els amos. Pere Claver es guanyà, i molt ben guanyat, el sobrenom d'Apòstol dels Esclaus.

Un escriptor veneçolà de primera línia, Mariano Picón Salas, va escriure, l'any 1950, la biografia de Pere Claver, canonitzat el 1880, amb el títol **Pedro Claver, el santo de los esclavos**.

Un jesuïta narrador

L'any 1686 neixia a Càrcer, al País Valencià, i, per tant, enguany fa tres segles, Josep Gumilla,

*La selva tropical a
Cancagua, Veneçuela
(Aisa).*

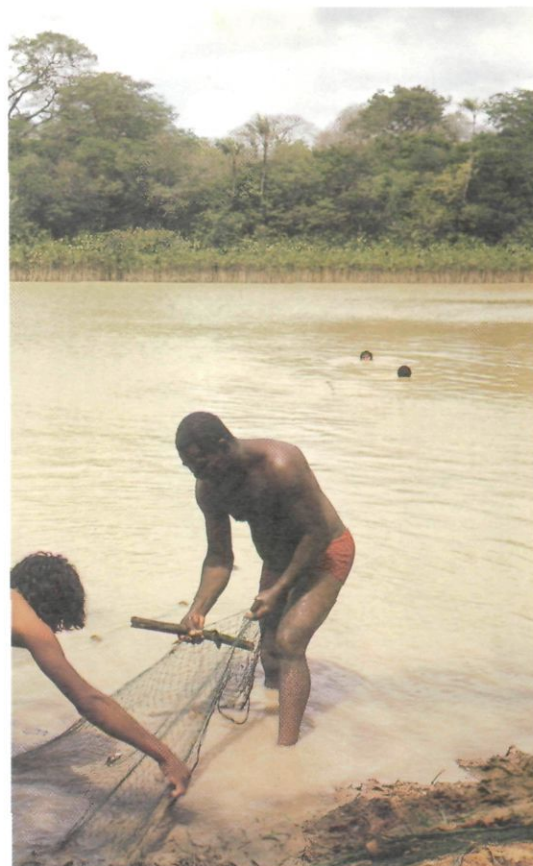
qui dedicaria la major part de la seva vida i com a jesuïta, a viure en els *llanos* colombo-veneçolans, la qual cosa el portà a escriure **El Orinoco ilustrado** que constitueix una magnífica aportació a la geohistòria d'aquesta immensa regió geogràfica. Es tracta d'una obra força treballada en la qual recollí les seves experiències i vivències molt dignes de crèdit. Allà on es pot confiar menys en la veracitat de l'exposició, és quan es fa ressò del que li havien expressat altres persones.

Gumilla, ni en la seva aïllada vida en els *llanos*, perdé el seu sentiment de valencianitat, la qual cosa es posa en relleu quan en descobrir mates d'arròs no conreat a les vores del riu Meta, expressa: "*És arròs veritable, ni en això puc enganyar-me perquè en el regne de València, la meua pàtria, és on més abunda.*" Morí en els seus *llanos* el 1750.

El cas de la Guaiana veneçolana

L'any 1680 fou realitzat el primer intent per part dels caputxins catalans, per instal·lar-se, passant prèviament per les illes de Trinidad i de Margarita, a Cumanà, una ciutat situada al nord-est de Veneçuela i a l'entrada del golf de Cariaco. Entre aquests caputxins hi havia fra Nicolau d'Olot i fra Àngel de Llavaneres. Els companys que amb ells havien eixit de Catalunya moriren abans d'arribar al seu destí. En aquells temps era el cap de la fortalesa de Sant Antonio, a Cumanà, un català, Francesc Orpí, nascut a Piera i nebot, amb tota seguretat, de Joan Orpí el fundador, com ja s'ha dit, de la Nova Barcelona. Fra Nicolau féu feina positiva a Cumanà, però se'n perd tota referència a partir del mes de març de 1681.

L'illa de Trinidad fou l'assentament de caputxins catalans, a partir del 1687. L'lur tasca missionera finí tràgicament en ésser assassinats pels indígenes, els qui hi residien l'any 1699. De l'estada d'aquests missioners a l'illa en resta, a part d'alguna localitat que ells originaren en qualitat de missió, la denominació toponímica de muntanya de Montserrat; una elevació propera a la costa occidental de l'illa.

*Pesca en el riu Tucutu a la
Guyana veneçolana, zona
de missió dels caputxins
catalans (Aisa).*

La gran tasca dels caputxins catalans a Amèrica del Sud fou realitzada en terres guaianeses; unes terres que, des de la ribera sud del riu Orinoco, s'estenen fins a les terres creuades pel riu Cuyuní. En aquest immens territori, en el qual els Països Catalans cabrien folgadoament tres vegades, els caputxins catalans hi deixaren petjada. Les missions foren situades, majorment, relacionades amb els rius Caroní i Yuriari: el primer, afluent de l'Orinoco, i el segon, del Cuyuní.

Els primers caputxins que se situaren a Guaiana foren fra Àngel de Mataró i fra Pau de Blanes que hi arribaren el 1682. No es pot pas dir que fossin massa sortosos en l'intent que els guaiava, car de llur permanència no n'ha restat res.

D'altres temptatives posteriors tampoc no assoliren èxit, però d'aventures se'n passaren força. La raó principal que originà aquesta successió de fracassos fou motivada que, per manca d'experiència en la vida tropical, no procuraren d'ordenar l'economia de les missions d'acord amb les realitats geogràfiques locals, car, àdhuc, arribaren a cometre l'error de voler introduir plantes útils procedents de les terres de parla catalana

riberenques de la Mediterrània. Fou a partir del 1716, quan ja Catalunya es trobava sotmesa al poder castellà, que nous missioners emprengueren l'anada a Guaiana. Els missioners solien entrar al país pel delta de l'Orinoco, i després, feien via riu amunt fins a situar-se prop de l'afluència del Caroní amb l'esmentat Orinoco. Des d'aquest indret, la penetració terra endins s'havia de fer a peu o muntat a cavall, motivat que el Caroní, si bé és un riu de gran cabal d'aigua, presenta un seguit de sallents i rabents.

Els primers intents, si bé ben orientats, havien permès la fundació de missions emperò aquestes foren atacades per indis caribs, instigats pels holandesos que tractaven de colonitzar les terres situades al sud del riu Cuyuní.

Fou a partir de mitjan segle XVIII quan la situació de les missions millorà notablement i en part fou degut a la presència i actuació d'un caputxí rellevant com a organitzador: fra Benet de la Garriga, qui residí entre els seus companys des de l'any 1746 al 1783. Diverses de les missions fundades en aquells temps avui són localitats d'importància com Tumeremo, Guasipati, El Palmar, La Paragua—aquesta fou fundada amb el nom de Barceloneta—i d'altres. Es pogueren fonamentar amb força les missions gràcies a l'establiment d'un seguit d'activitats econòmiques. En el camp ramader, els vaquins i els equins esdevingueren una gran riquesa. Pel que feia a l'agricultura, restava assegurat l'aprovisionament de les missions amb la producció de blat de moro, iuca, cacao, canya de sucre, pinya..., i pel que feia a l'artesanía, no mancaven materials de construcció d'origen mineral, fusta, fibres per a teixir (cotó) i mineral de ferro. Referent al mineral de ferro s'ha d'indicar que foren els caputxins catalans que el treballaren per primera vegada, i d'aquest mineral la regió n'és d'una riquesa extraordinària. Els caputxins treballaven el mineral mitjançant la farga catalana.

La producció agropecuària i artesanal de les missions catalanes facilità en bona mesura, l'aprovisionament, l'any 1756, de la Comissió de Límits, que sota l'alta direcció de José de Iturriaga havia d'assenyalar el fitament entre les possessions espanyoles i les portugueses a l'Alt Ori-

"En arribar a Cartagena d'Índies descobrí un paisatge aterridor: l'home caçat, venut i comprat, com una mercaderia qualsevol, i a pes de carn. Hom fa recompte d'uns trenta milions de desapareguts, caçats a l'Àfrica... Davant aquella perspectiva esfereïdora, Pere Claver organitza, ben sol, un programa de redreçament humà i sobrenatural: informació d'arribada de vaixells de negres, i acollir-los, fer-s'hi amic. Proveïments, medicaments, beuratge. Després parlarà de la bondat de Déu, del valor de l'home contra la ferotgia de l'home, de la dignitat de fills de Déu... Hom creu que batejà més de tres-cent mil negres a través d'una catequesi infatigable".

Sant Pere Claver, apòstol dels esclaus.

*Diari del viatge de
Gaspar de Portolà a
Califòrnia (1769).*

*Diario del Viage que haze por tierra D^o Cas-
par de Serrolá Capitan de Dragones del Re^o de
España Governador de Californias á los Puer-
tos de San Diego y Monterey y situados en 30 y 37
grados habiendo sido nombrado Comandante en Ge-
se de esta expedicion por el Illmo Señor D^o Joseph de
Calleja y por virtud de las facultades Vice-Reinas que le
hà concedido su Excel^{ta} Dicha expedicion se componia
de 54 Soldados de Guerra con su Capitan D^o
Fernando de Rivera viniendo este adelan-
tarse con veinte y siete Soldados y el
Governador con diez y un
Sargento*

noco. El 1758, i des de Cabruta, una localitat d'origen indígena situada a la ribera nord de l'Orinoco, Iturriaga agrai oficialment als missioners catalans llur cooperació.

Posteriorment, i repetidament, els nostres caputxins toparen amb les autoritats civils espanyoles en voler aquestes intervenir les explotacions econòmiques de les missions.

Entre els missioners que arribaren a Guaiana a partir de principis del segle XIX, n'hi havia amb una mentalitat i una manera de comportar-se que difícilment els permetia de comprendre el moviment independentista. I enduts per la formació absolutista que els havien inculcat, arribaren fins a utilitzar els indis de les missions per a lluitar contra els patriotes. En vèncer aquests últims, els caputxins que no pogueren fugir —d'altres ho feren— foren assassinats per incontractats. D'aquestes morts és injust fer-ne responsable el general Simón Bolívar, el *Libertador*.

Els caputxins catalans a Guaiana foren quasi tots ells excel·lents artesans i administradors. Entre els primers es destacaven paletes, terrissers, teixidors, fusters i ferrers. També és indubtable que diversos d'ells dominaren tot el que es referia a la ramaderia. Del que sí no es pot parlar és que entre ells hi haguessin saberuts en matèria de dret canònic o teologia. Eren gent de fe religiosa i partidaris de fer la feina ben feta.

Els seus recorreguts per terres guaianeses i fins al riu Cuyuní, ha permès a la Veneçuela d'avui fer valer els seus drets i les seves reclamacions sobre unes terres que el poder britànic i fins ben avançat el present segle, havia ocupat en forma francament abusiva.

El que fou la principal riquesa de les missions guaianeses, la ramaderia, s'originà a partir d'una setentena de caps de vaquins que l'any 1735, i després de vèncer grans dificultats, foren traslladats des de les riberes del Carib fins a la Guaiana creuant l'Orinoco. Fou l'obra de fra Tomàs de Santa Eugènia. Aquest ramat li havia estat donat a la Nova Barcelona pel sargent major Francesc Figuera, el qual, tant pel cognom com pel seu

gest, sembla prou que es devia tractar d'un català que com a militar i aneu a saber per quins mitjans, va assolir de situar-se en terres d'Amèrica.

En la toponímia de les terres que llurs aigües van al riu Caroní hi ha l'important altiplà de Núria, i la petita muntanya de Montserrat, a la vora oest del baix Caroní. Ambdós toponímics són records de la permanència dels caputxins catalans a la regió.

Abans de presentar la intervenció de naturals dels Països Catalans a l'Alta Califòrnia, direm que entre l'acció missionera d'aquests i la dels caputxins a Guaiana i entre d'altres, hi hagué la gran diferència següent: els primers pogueren aplicar des dels primers moments llurs coneixements de com s'havien de practicar en terres californianes els conreus de les plantes de tipus mediterrani; els segons, van haver d'aprendre a cultivar les plantes autòctones.

Catedral de l'Havana.

"Ginebró (o Juniper) Serra nasqué a Petra (Mallorca) el 24 de novembre de 1713. El 12 de març de 1768 embarca amb 15 missioners com a cap de l'expedició vers la península de Califòrnia per fer-se càrrec de les missions que deixaven els Jesuïtes expulsats per ordre de Carles III. Del 1769 al 1784 funda les missions de San Fernando de Vellicatà, San Diego, San Carlos de Monterrey, San Antonio, San Gabriel, Los Angeles, San Luis Obispo, San Juan de Capistrano, San Francisco, Santa Clara, San Buenaventura, Santa Bàrbara, en una distància de 800 quilòmetres. El 28 d'agost de 1784, a 71 anys, morí a la missió de San Carlos-Carmelo, on el seu sepulcre encara és guardat amb veneració. Els missioners, els colonitzadors i, sobretot, els indis, ploraren la mort del seu Pare i protector. La seva estàtua fou erigida al Capitoli de Washington representant l'Estat de Califòrnia".

Monument a Fra Ginebró Serra, missioner franciscà de Califòrnia, a Petra, Mallorca (Aisa).

El cas de l'Alta Califòrnia

La geografia de l'Alta Califòrnia —un immens territori amb façana al Pacífic— és d'allò més diversificada; emperò li proporciona una personalitat indiscutible la gran i fèrtil depressió de Sacramento, en la qual la qualitat dels sòls i el clima de mena mediterrani: un clima amb quatre estacions ben marcades sense hiverns massa rigorosos ni estius excessivament càlids. Completament aquesta depressió pel que es refereixen a les possibilitats agrícoles, diverses valls que aporten les aigües directament al Pacífic.

Aquests ambients geogràfics devien caure molt bé als naturals de les Balears i de Catalunya que hi anaren en qualitat de missioners; o compromesos en activitats civils i militars de caràcter oficial.

Les condicions dels paisatges afavorien el conreu exitós de la vinya i de les oliveres, i també del blat. Més tard, s'hi plantarien cítriques i pomeres i d'altres arbres fruiters. En ocasió que visitàrem San Francisco, ens alegrà la vista unes mates de ginesta florida; una planta que certament no creix a les terres tropicals d'on proveníem.

Fem un poc d'història:

L'any 1784 moria a l'Alta Califòrnia fra Juniper Serra. En la manera de parlar del poble mallorquí i amorosament, fra Ginebró. Aquest franciscà havia nascut a Petra, el 1713. El seu nom abans de fer-se frare, era Josep Miquel Serra i Ferrer. Fou un missioner que es lliurà de ple a la seva obra. Començà per treballar a Mèxic, on per la seva preparació —era doctor en teologia— exercí diversos càrrecs en el Col·legi Apostòlic de la capital. L'any 1767, que fou l'any de l'expulsió dels jesuïtes de tots els dominis espanyols, fra Juniper junt amb altres frares del seu orde els varen anar a substituir a la Baixa Califòrnia; una regió de clima força sec i càlid. Romandrien a la localitat de Loreto fins al 1769; any en el qual el govern colonial de Mèxic, davant l'amenaça que representava l'avanç vers el sud dels russos que s'havien establert a Alaska, acordà d'establir a l'Alta Califòrnia una població d'origen europeu que, en-

"Sapigueu que a mà dreta de les Indies hi hagué una illa anomenada Califòrnia, molt a prop del Paradis Terrenal". Garcia Ordóñez Montalvo.

sems que catolitzés els aborígens, esdevingués un poblament militar, religiós i econòmic amb capacitat per a deturar la marxa dels russos costa avall del Pacífic.

Cada missió que es fundava constituïa una cèl·lula cívico-religiosa i un pol econòmic amb actuació sobre un àmbit que, de primer, era molt restringit. Amb el temps, diverses d'aquestes missions esdevindrien grans ciutats com són les de San Diego, Los Angeles y San Francisco. Una de les primeres missions fou la de San Carlos de Monterey (escrit així, i no Monterrey, ciutat aquesta que està al nord de Mèxic).

La possibilitat d'emprar en bona mesura, la via marítima per anar de l'Alta Califòrnia fins a la ciutat de Mèxic, la capital del virreïnat, s'ha de considerar com a un factor que actuà molt favorablement tant pel que feia a la instal·lació de les missions a l'Alta Califòrnia com en el seu enfortiment i persistència.

Juntament amb el governador i cap de les forces expedicionàries en Gaspar de Portolà (Balaguer, 1717 - Lleida, 1786), fra Juníper avançà vers l'Alta Califòrnia, el 1769. Es tractava d'una expedició netament colonitzadora i ben provista d'eines de treball; o sigui, que havia estat promoguda amb l'afany d'ocupar i explotar les possibilitats econòmiques del territori, comptant amb la mà d'obra dels aborígens. S'ha de precisar que, a l'hora de la veritat i pel que feia a tota mena de treballs manuals, s'hi lliuraven de ple militars i missioners. Uns i altres, en general, eren coneixedors o bé de les feines del camp o dels treballs artesanals. El desenvolupament de la cria de vaquins, els conreus rendibles i la construcció de temples i edificis civils palesen la tasca feta per aquells militars i religiosos amb l'auxili de civils, tots procedents dels Països Catalans. I cal destacar la col·laboració que reberen dels aborígens, que, com a la Guaiana, la intervenció de la gent procedent dels Països Catalans no comportà la lluita amb els indígenes.

Diverses figures provinents de les terres de parla catalana actuaren al costat de fra Juníper i

del governador Portolà. És bo de recordar que en l'empresa actuaren unitats de soldats voluntaris catalans que no tardaren, sense deixar les armes, a convertir-se en colons treballadors de la terra i generadors de riquesa. Quan posteriorment pogueren reunir-se amb ells les respectives mullers, els qui les tenien, s'inicià el poblament de caràcter familiar que és allò que realment pesa de cara al futur i garanteix el desenvolupament de l'economia i de la societat civil.

Carta de la Nova Espanya en 1767. Museu Naval de Madrid (Aisa).

L'ocupació de l'Alta Califòrnia es realitzà, ensem, per terra i per mar. Gaspar de Portolà manava les forces que avançaren per terra i un mallorquí, el capità Ferran de Ribera i de Montcada, li feia de segon. Era amb ells que anava fra Juníper Serra i d'altres companys seus també mallorquins. No ens costa gaire creure que, en tant que feien camí, s'hauria pogut oir per terres californianes el català d'accent peninsular i el català d'accent insular. Llàstima que, motivat que l'expedició es feia en nom del rei d'Espanya, els documents s'haguessin de redactar en llengua castellana.

Per mar, una nau sota el comandament de Vicenç Vila, nascut a Cadis, i de pares de segur catalans, portava més soldats voluntaris catalans sota les ordres del tinent Pere Fages, nascut a la segarrenca vila de Guissona.

Una de les finalitats de l'expedició per mar, a més d'estar a l'aguait de possibles vaixells russos provinents del nord, era la de descobrir la badia de San Francisco, l'entrada de la qual, i sovint, la boira amaga.

Els tractes entre fra Juníper i el tinent Fages tan aviat com aquest substituï en el comandament al governador Portolà, no anaren sempre ben coordinats car en tant que el primer volia prosseguir l'obra evangelitzadora vers les terres del nord, el segon, i pel que sembla més coneixedor de les possibilitats, volia, de primer, afermar les missions i enfortir-ne l'economia. Fos el que fos, fra Juníper, bo i al·legant la defensa dels indígenes —en la qual cosa podia tenir raó—, féu que el virrei de Mèxic fes retirar el tinent Fages. Aquest oficial redactà un document informe sobre l'estat

econòmic de les missions i del territori en general, i el presentà al virrei el 1775. El virrei que havia estat canviat, li confià de nou la protecció de les missions i nuclis civils que anaven sorgint a l'Alta Califòrnia, de la qual, el 1782, Fages en fou nomenat governador. Donant l'exemple, Fages havia residit en el territori acompanyat de la seva muller Eulàlia Callís. Morí el 1796, a la ciutat de Mèxic on s'havia retirat el 1791.

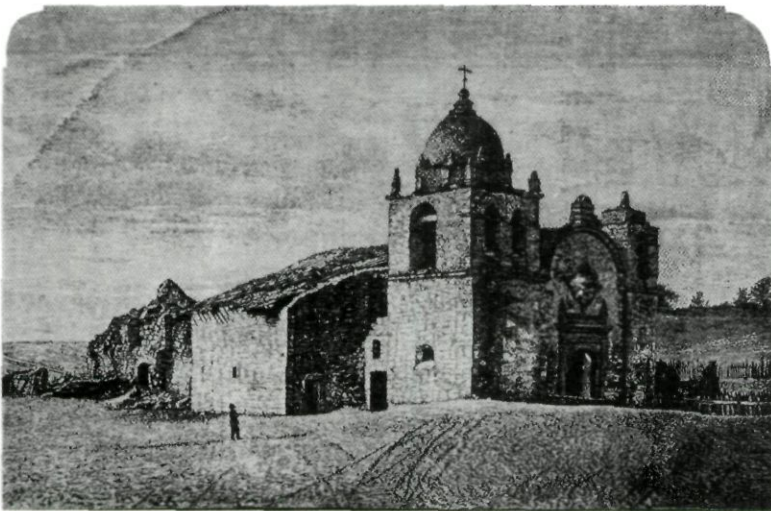
Fra Juníper havia mort a la missió del Carmel —així, en català— el 1784. Aquesta missió, avui una localitat, era tocant a San Carlos de Monterey.

Al sud de Monterey s'allarga una serra, el cim més alt de la qual de 1781 m. d'altitud, porta el nom de Juníper Serra.

Entre d'altres fills de les terres catalanes que anaren a l'exitosa aventura de l'Alta Califòrnia, hi havia els franciscans Cavaller i Juncosa, els quals feren feina positiva en el ram de la construcció i fou gràcies a ells que hom pogué comptar amb maons i teules. Un altre frare assolí d'empeltar el cep mediterrani amb l'americà. Joan Perés féu costat a Vila anant per mar. Com a cirurgià anà amb els expedicionaris Pere Prats; com a enginyer i cosmògraf, Miquel Constançó.

Un bisbe viatger

El fet de recórrer al llarg de dotze anys una diòcesi tan dilatada i d'una geografia tan complexa com la de la governació de Caracas en el segle XVIII, és prou com per enaltir la figura d'un bisbe i poder dir d'ell que fou un gran treballador i que gaudí d'una salut de ferro. El bisbe Marià Martí i Estadella (Bràfim, 1721 - Caracas, 1792) va deixar testimoni escrit de les seves visites pastorals i aquest material ha permès de refer amb base sòlida els aspectes geogràfics de caràcter econòmic i demogràfic de l'època. Entrà de bisbe a Caracas el 1769, després d'haver-ho estat de Puerto Rico, del 1761 fins a aquell any. No s'ha pogut trobar material escrit d'ell que mostri la tasca realitzada a l'illa de Puerto Rico.

Missió derruïda. L'estat californià ha reconstruït acuradament totes les missions, les quals han estat convertides en centre de peregrinatge espiritual i turistic.

Signatura del Decret de llibertat de comerç l'any 1778.

EL REY.

Como desde mi exaltacion al Trono de España fue siempre el primer objeto de mis atenciones y cuidados la felicidad de mis amados Vasallos de estos Reynos y los de Indias, he ido dispensando à unos y otros, las muchas gracias y beneficios que deben perpetuarse en su memoria y reconocimiento. Y considerando Yo, que solo un Comercio libre y protegido entre Españoles Europeos, y Americanos, puede restablecer en mis Dominios la Agricultura, la Industria,

Motivos de esta concecion.

S'obren els ports catalans al comerç amb Amèrica

Quan a l'any 1778 foren oberts pel govern de Madrid diversos ports catalans al lliure comerç amb Amèrica, tant l'economia com els moviments de població d'aquells països amb relació amb Amèrica, experimentaren canvis substancials. Fins a aquell any, els naturals de les terres de parla catalana que tractaven de trametre llurs mercaderies a Amèrica, havien de conduir-les a Sevilla; més tard, i a partir del 1717, al port de Cadis. En aquests ports eren emmagatzemades durant un temps que podia allargar-se molt, en espera d'ésser embarcades en un dels vaixells que cobrien la singlada vers a Amèrica. Això feia que les activitats comercials amb Amèrica, i pel que feia als catalans, fossin poc rendibles.

Si amb anterioritat a l'any 1778, hi havien hagut navegants que sortiren dels ports dels Països Catalans per a dirigir-se directament a ports americans sense passar per Sevilla o per Cadis, se'ls ha de considerar com a homes de mar que practiquen el contraban, d'acord amb la qualificació que mereixia aquesta mena de comerç en les **Leyes de Indias**; tot i acceptant que en alguns casos hi hagué tolerància.

Cal dir que diversos dels Estats europeus de l'època practicaven obertament el contraband amb les colònies espanyoles d'Amèrica. I aquest mercadeig il·legal restava afavorit, pel que pertocava a Mèxic, les Antilles i la costa septentrional d'Amèrica del Sud, per l'existència en l'arc insular de les Antilles de diveses illes que eren ocupades per Anglaterra, França, els Països Baixos i Dinamarca. Els catalans no gaudien d'aquest avantatge.

Felip V, el primer Borbó, amb el decret de Nova Planta del 1716, imposat a Catalunya i d'altres semblants normes punitives aplicades a altres estats de la corona catalano-aragonesa, constituí l'estat unitari i centralista antecedent de l'actual Estat espanyol. Quan uns anys abans, Felip V va reunir Corts catalanes a Barcelona (1701-1702), va accedir que els catalans poguessin comerciar amb Amèrica mitjançant la tramesa, cada any, de dos vaixells; emperò amb l'obligació de reunir-se a Sevilla amb la flota que feia la via vers Amèrica. Tot plegat, i pel comerç català, ben poca cosa. Hom hagué d'esperar mig segle, abans que els Països Catalans entressin de ple dret en el lliure comerç amb Amèrica.

A l'afermar-se Felip V al tron de l'Estat espanyol recordà que, en part, el devia als bons serveis del català Manuel de Sentmenat-Oms de Santapau (Barcelona, 1651 - Lima, 1710) qui amb les seves

Primera pàgina de la Cèdula Reial de 12 d'octubre del 1778 mitjançant la qual Carles III va concedir el comerç lliure a les Índies i, per tant, l'accés dels catalans al comerç amb Amèrica que fins llavors havia estat monopoli de Sevilla. Biblioteca de Catalunya.

rimentà, per part del govern de Madrid, la conveniència de donar facilitats per tal que alguns catalans poguessin establir nexes comercials amb Amèrica. En cada cas, però, l'autorització s'especificava mitjançant una disposició de caràcter individual. El 12 de gener de 1749, hom donà permís a un català, resident a Cadis, de poder importar cotó de Guatemala per a la seva fàbrica de Mataró. Quatre anys més tard, el 27 de gener de 1752, un veí de Barcelona obtingué un permís semblant per a desembarcar el cotó a Cadis i des d'aquest port trametre'l a Barcelona. Amb el permís hi anava compresa l'exoneració dels impostos d'importació.

Una figura a estudiar d'aquells temps és la del cirurgià Andreu Montanyès, qui el 1768 fou nomenat catedràtic d'anatomia pràctica a l'Acadèmia d'Anatomia del **Hospital Real de Indios de Mèxico**. Aquest científic s'havia format al Col·legi de Cirurgia de Barcelona.

Ocuparen llocs en l'administració de les colònies espanyoles d'Amèrica, Manuel d'Amat i de Junyent (1700-1782), natural de Vacarisses, qui fou virrei del Perú, entre 1761 i 1778. I entre els del 1760 al 1766, en fou del virreïnat de Mèxic el valencià Joaquim de Montserrat, marquès de Cruïlles (1700-1771). Aquests nobles i d'altres, formaven part del món cortesà de Madrid. Sovint, però, feren la manera de passar els últims anys de la seva vida a les terres on havien nascut.

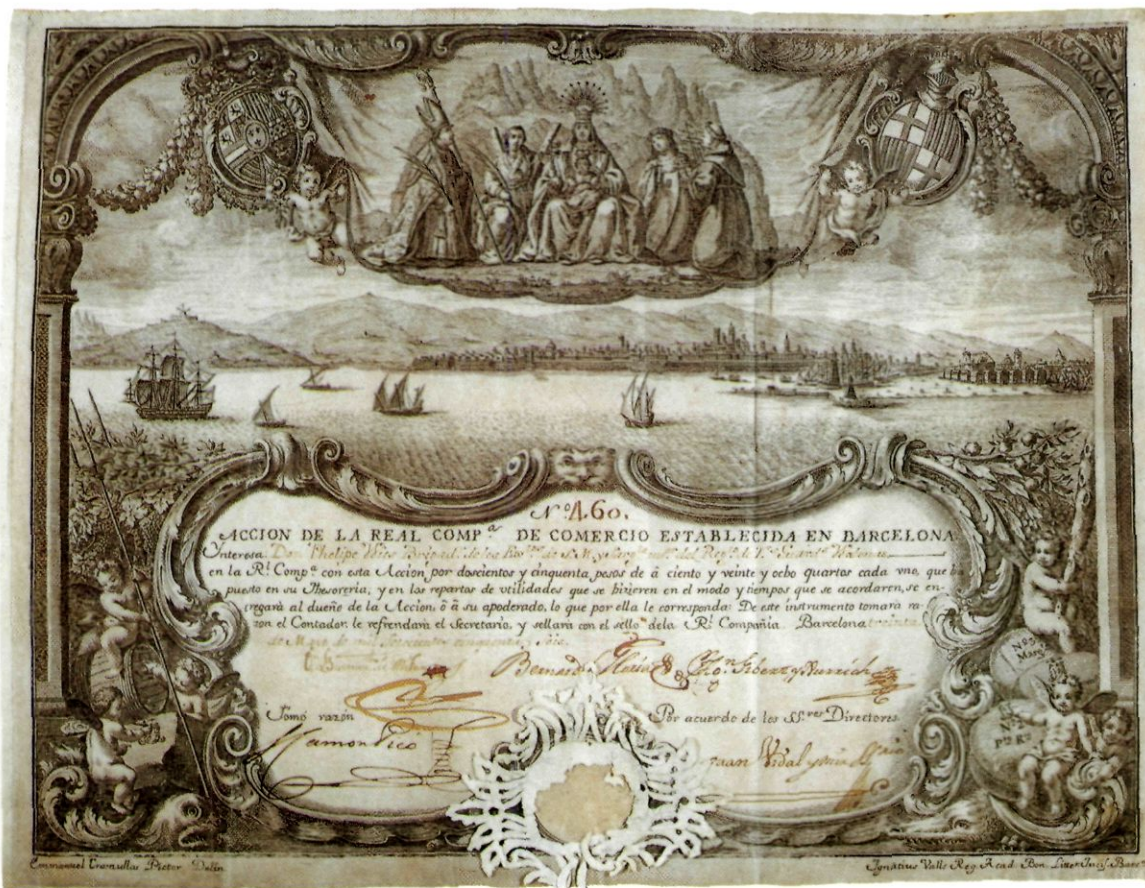
El trasllat, el 1717, del centre de relació comercial, entre la Península i Amèrica, de Sevilla a Cadis, facilità que s'instal·lessin en aquest darrer port, consignataris i comerciants catalans. El motiu, en una bona part, provenia que el port de Cadis reunia millors condicions que el de Sevilla per a rebre vaixells de cert tonatge, car no s'havia de pujar pel riu Guadalquivir ni esperar la marea alta. L'oli, el vi, l'aiguardent, els teixits, el paper, les eines de treball, les armes... anaven dels ports catalans a Cadis, i de Cadis eren reembarcats aquests articles cap a Amèrica. També, i des de Cadis, era tramès als ports catalans el cotó, el cacao, els cuiros i les fustes de qualitat que arribaven d'Amèrica.

intrigues a la cort de Versalles, assolí que el monarca francès Lluís XIV donés suport a la candidatura del seu nét Felip com a monarca dels Estats hispànics. Manuel de Sentmenat-Oms, marquès de Castellósrus, fou nomenat virrei del Perú, Xile i Terra Ferma, el 1706. Fou aquest marquès qui, en veritat, pronuncià la frase: "Ja no hi ha Pirineus!" No consta que en anar a Lima es fes acompanyar de cap català.

Transcorregueren molts anys de règim borbònic durant els quals persistí la prohibició que els catalans comerciessin amb Amèrica. Aquest monopoli el conservava el port de Sevilla i, a partir del 1717, el de Cadis. Fou des del 1750 que s'expe-

Les enormes i velles sequoies californianes veieren el pas dels voluntaris catalans, ara fa dos-cents anys, i segueixen dempeus (Aisa).

"L'intercanvi comercial entre Catalunya i Amèrica, que es manté amb intensitat al llarg de dos segles, és obra de molts actors: els mariners catalans que obren la ruta d'Indies als comerciants interessats en el tràfic colonial, acaben instal·lant-se en terres americanes al costat d'administradors, religiosos i homes d'empresa, els quals, en tornar, mantenen el record de la seva experiència d'Ultramar tot recreant el decorat que emmarca la seva vida a l'altra banda de l'Atlàntic".

Acció de la Reial Companyia de Comerç de Barcelona (R. Manent).

La Reial Companyia de Comerç de Barcelona

L'any 1765 es fundà a Barcelona la **Reial Companyia de Comerç de Barcelona** com a resultat d'un seguit d'anys de gestions a la cort de Madrid.

L'actuació d'aquesta **Companyia** no fou massa exitosa en l'aspecte financer, fet motivat, majorment, per les situacions de guerra en les quals s'involucrà l'Estat espanyol. Els vaixells de la **Companyia** es relacionaren principalment amb les illes caribs de Santo Domingo, Puerto Rico, Margarita i Cuba; i pel que es referia a terra ferma, amb ports de Guatemala, Veneçuela, Colòmbia, Uruguai i Argentina.

El 1778, i en obrir-se diversos ports dels Països Catalans al comerç amb Amèrica, les coses començaren a canviar. Barcelona, els Alfacs, València i Palma de Mallorca en foren afavorits. Havien transcorregut 286 anys d'ençà que Colom arribà per primera vegada a Amèrica. Bona part d'aquest continent havia estat intensament castella-

nitzat i des de Madrid s'havien governat els territoris en règim colonial.

El segle XVIII arribava a la seva fi i a Amèrica començava a manifestar-se, per part dels descendents dels colonitzadors, el desig d'amollar la subordinació a la metròpoli i, especialment, en el camp comercial. La legislació que de primer havia procedit de la corona de Castella i Lleó i, posteriorment, de l'Estat espanyol, s'havia fet massa feixuga per als productors i comerciants d'Amèrica.

Molt sovint, les guerres entre l'Estat espanyol i altres potències d'Europa, interrompien les comunicacions per mar entre la metròpoli i Amèrica, amb la qual cosa, els criolls, sovint comptant amb el ja farem de les autoritats colonials, incrementaven les activitats comercials amb altres països. Les activitats del comerç il·legal resultaven cada vegada més avantatjoses pels americans que no pas el tràfic legal amb l'Estat espanyol. Aquests aspectes més d'altres de mena política s'han de veure com les causes fonamentals que actuaren negativament sobre la bona marxa de la **Reial Companyia de Comerç de Barcelona**.

Monument a Gaspar de Portolà a Balaguer (Aisa).

*"Gaspar de Portolà havia nascut l'any 1717 a Balaguer i era de bona família, originària d'Arties, a la Vall d'Aran. Tornaria a Catalunya uns anys més tard, nomenat Tinent del Rei a la ciutat de Lleida, —on hi morí el 1786, ara fa dos-cents anys— on seria enterrat i on fundaria un important centre de beneficència. El seu ajudant, Pere Fages, era de Guissona, i arribaria a ser Governador de Califòrnia l'any 1782".
J. M. Ainaud.*

Casa pairal dels Portolà, a Arties, Vall d'Aran.

GASPAR DE PORTOLÀ EN LA CALIFÒRNIA D'AVUI

Dan Wohlfeiler (Berkeley)

Quinze minuts al sud de San Francisco (Califòrnia) hi ha la ciutat de San Bruno. En un barri típic de classe mitjana americana, amb cases modernes i carrers tranquils, s'hi troba l'escola Portolà. Allà és on un mestre i uns estudiants de nou i deu anys, que, prèviament no coneixien ni un català, s'han esforçat a conèixer la seva història, i a través de fer això, han conegut una figura important de la història d'ambdós països.

El mestre, Mike Casey, va néixer a San Francisco. Ha ensenyat en escoles primàries des de fa quinze anys. Es va adonar que mentre que les escoles de moltes ciutats nord-americanes no tenien nom, sinó només un número ("Escola pública, número 142, de Nova York", per exemple), l'escola on treballava tenia un nom, però els estudiants no en sabien el significat. "Portolà" era només una paraula, encara que la seva escola era anomenada en honor d'ell, i que el lloc on Portolà va descobrir la badia de San Francisco quedava a cinc quilòmetres.

En el text d'història californiana, que feia servir a la classe, Casey no trobava res que expliqués la història de l'explorador, que va descobrir la badia el 1784. El llibre menciona els pares Serra i Palou, inclouent-hi el detall que "provenien d'una illa a prop d'Espanya". Va buscar en llibres més dades, àdhuc el narratiu de Palou, el qual va trobar a la biblioteca pública del poble, i va assabentar-se'n prou per tal de donar una lliçó.

El senyor Casey no quedava satisfet només a donar una senzilla conferència. Per animar més els nens, i per no aburrir-se, va decidir de muntar una petita sorpresa abans d'organitzar una excursió al monument.

Era l'època de Halloween, una festa amb arrels pagans, a la fi d'octubre, quan els nens es disfressen de bruixes i de fantasmes i, per uns dies, fins els més cíncics, comencen a dubtar de la realitat quotidiana. Un dia, mentre que el senyor Casey donava la lliçó d'història, va sortir una veu de l'altaveu.

Nens de l'escola que porta el nom de Gaspar de Portolà, a San Francisco on el professor Casey, és impulsor dels estudis sobre el conqueridor català.

*Cruïlla de l'avinguda
Portolà/Market a San
Francisco, pervivència
actual del conqueridor
de Califòrnia.*

"L'any 1769, el militar català Gaspar de Portolà, al servei del Rei d'Espanya, havia iniciat l'expedició a l'Alta Califòrnia, encara inexplorada. L'acompanyaven uns pares franciscans, dirigits per un mallorquí, fra Ginebró Serra, que tenien encomanada la tasca de fundar noves missions. Català l'un, mallorquí l'altre, podien parlar-se —i barallar-se, que de tot hi hagué— en la mateixa llengua. Els protegia un destacament de 'Voluntaris Catalans', que si bé no hem d'oblidar que eren mercenaris, al servei del Rei d'Espanya, tampoc era gent que oblidés el seu país d'origen". J. M. Ainaud.

*El President de la
Generalitat de
Catalunya, M. H. Sr.
Jordi Pujol, amb els
membres del Casal
dels Catalans de
Califòrnia, arran de la
visita recent del primer
magnatari català.*

"Buenos dias, los niños..." començava la veu, en castellà, que semblava venir de molt, molt lluny. Continuava en anglès. "Sóc el fantasma de Gaspar de Portolà, el descobridor de la badia de San Francisco i el conqueridor de Califòrnia, al servei de S. M. el rei d'Espanya. Vaig passejant per l'escola de Portolà, perquè la meua ànima no pot descansar. Per què no sabeu el meu nom? No podré descansar fins que sabeu molt més de mi! Pregunteu al mestre! Ajudeu la meua ànima a descansar!"

El senyor Casey i uns pares varen acompanyar els nens a visitar el monument de Portolà. Una vegada arribats, els va explicar tots els viatges que va fer Portolà des de Catalunya fins allà, en unes muntanyes entre l'oceà Pacífic i la badia de San Francisco. Els nens podien veure la mateixa vista que havia vist l'explorador.

Mesos després, encara recorden el viatge, des del cavall, que va menjar el dinar de la Cindy, a un ocell mort, i fins i tot el "discovery site Gaspar-de-Portola", com va escriure un alumne després.

Quan varen tornar a l'escola, hi havia una nota. "Gràcies per fer el viatge que vaig fer jo quan vaig descobrir la badia de San Francisco. Ara la meua ànima pot descansar. Id con Dios." Era signat per Gaspar de Portolà, el governador de la Baixa Califòrnia.

Fins avui molts nens no estan segurs d'on venia la veu. "Era un fantasma real", diu la Denise, però no sembla massa convençuda. "Se semblava molt a la veu del senyor Casey", diu Tatakó, una noia petita de família japonesa. "Jo crec que era la veu del porter", diu el petit Daniel.

Així que Gaspar de Portolà, qui no és per molts californians altra cosa que un carrer, un edifici o una escola, ha adquirit una vida nova al barri de San Bruno.

Visió actual de l'indret exacte on tingué lloc la fundació de la ciutat de Los Angeles, Califòrnia (Aisa).

Durant llargs anys, Califòrnia havia estat considerada una illa, tal com apareix en aquest mapa editat a Anglaterra vint-i-quatre anys abans de la fundació de San Diego de Alcalà, la primera missió del "Camino Real" (1769).

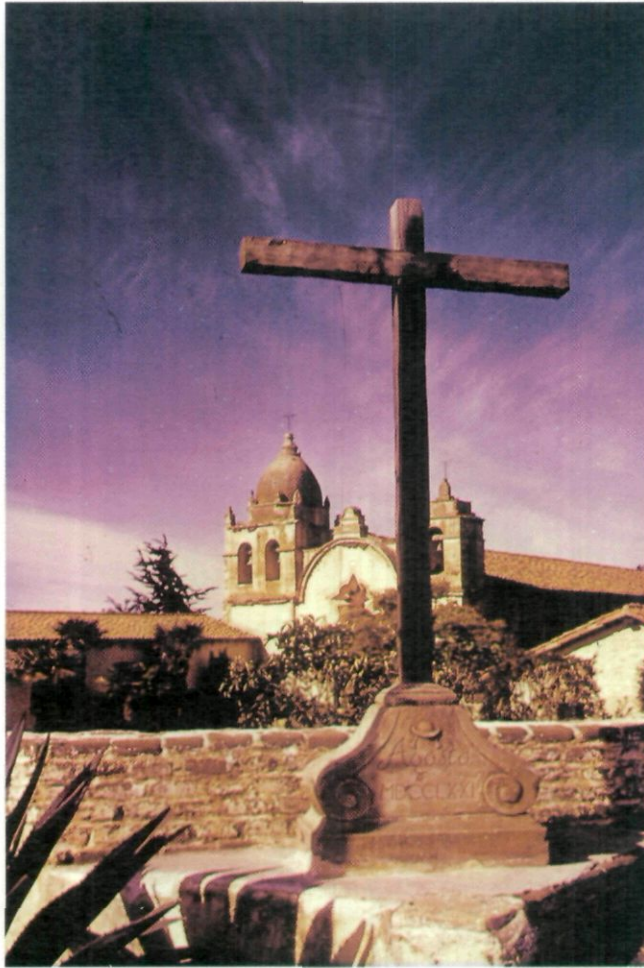
"Les parres californianes empeltades amb ceps catalans, originaren les famoses vinyes californianes, que avui han renovat uns altres catalans com els Torres, els Raventós i els Freixenet. I és natural, si recordem que un dels colonitzadors més pintorescos d'aquella primera fornada també era del Penedès, concretament de Sant Sadurn d'Anoia. Es deia Antoni Jorba i un cop arribat a Califòrnia, deixà l'exèrcit, es casà amb una india i es dedicà a la cria de bestiar i al conreu de la vinya. El lloc que fundà encara porta el seu nom, un xic alterat. És la ciutat de Yorba Linda, al cor de Califòrnia". J. M. Ainaud.

Vall del Napa un dels llocs on arrelaren les vinyes portades pels catalans (Aisa).

GINEBRÓ SERRA I GASPAR DE PORTOLÀ A CALIFÒRNIA

Pere C. Garriga (Los Àngeles)

*Missió de Sant Carlos
de Monterrey o del
Carmel (1770).*

Fr Juníper Serra

NOMÉS fa dos anys que se n'acompliren dos-cents que a Carmel, vora Monterrey, morí Juníper Serra. Era el 28 d'agost de 1784. És just que nosaltres, catalans de Califòrnia, recordem aquell primer català mallorquí que caminà per aquestes terres, llavors tan remotes, on deixà per sempre més una empremta de la seva presència.

Els californians, de fa molts anys, abans que els catalans o els espanyols, han reconegut l'obra d'aquest pioner. Arreu es troben carrers, carreteres, escoles, monuments, parcs i muntanyes que honren la seva memòria. En qualsevol biblioteca de barri hi reposen biografies. Tots els nens l'han estudiat a l'escola. Quan Washington demanà a cada estat del país que aportés dues estàtues dels seus personatges més il·lustres per ser col·locades al Capítol, Califòrnia envià la del mallorquí.

No obstant això, jo tenia una idea ben pobre de qui era fins que vaig arribar a Califòrnia. Coses que em van cridar l'atenció, quan el vaig començar a conèixer, foren que era catedràtic de la universitat de Mallorca, especialista en la filosofia de l'escoltisme, que tenia ja 55 anys quan va començar la dura empresa de Califòrnia, que tenia unes llagues cròniques a la cama que en caminar era un sofriment, que era petit d'estatura —cap allà un metre cinquanta—. Pensava: un intel·lectual vell, menut i coix. Certament no serien aquestes les qualitats que el triarien per a aquella tasca. Les virtuts que farien d'ell l'home excepcional són virtuts apreses amb la llet de la mare, virtuts amb arrels de la pagesia catalana. Serien el seu sentit, eminentment pràctic; la seva capacitat organitzadora; la seva tossuderia, lligada amb esperit pactista; la seva paraula fàcil i eloqüent, i, sobretot, la convicció absoluta del mèrit de la seva obra. Retreia sovint aquell lema après de petit *Passar avant i no retrocedir mai*. El seu biògraf, el franciscà Maynard, el caracteritzava bé quan deia: *Tenia el cap als núvols però els peus ben plantats a terra*.

Aquell primer any a l'Alta Califòrnia crec que el defineix. Era el març de 1769 quan Serra, amb les llagues de la cama inflamades, començava l'ex-

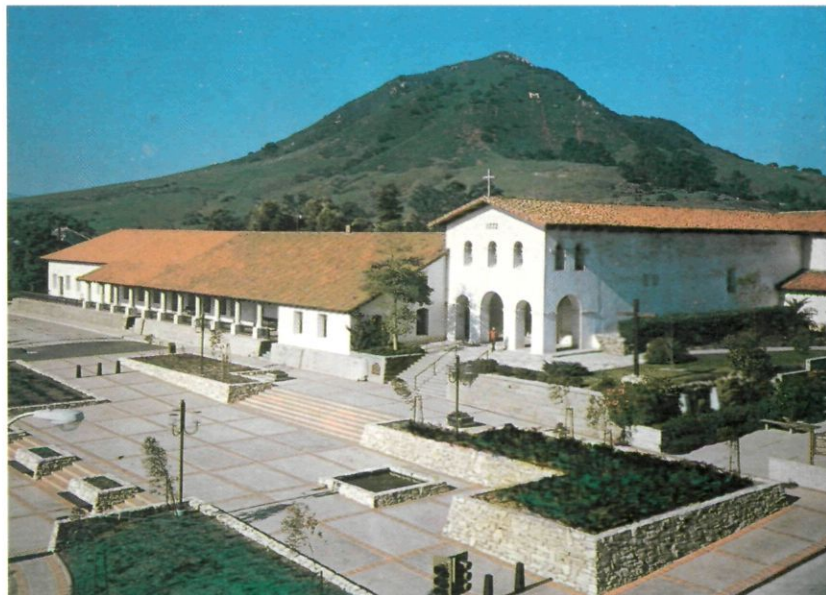
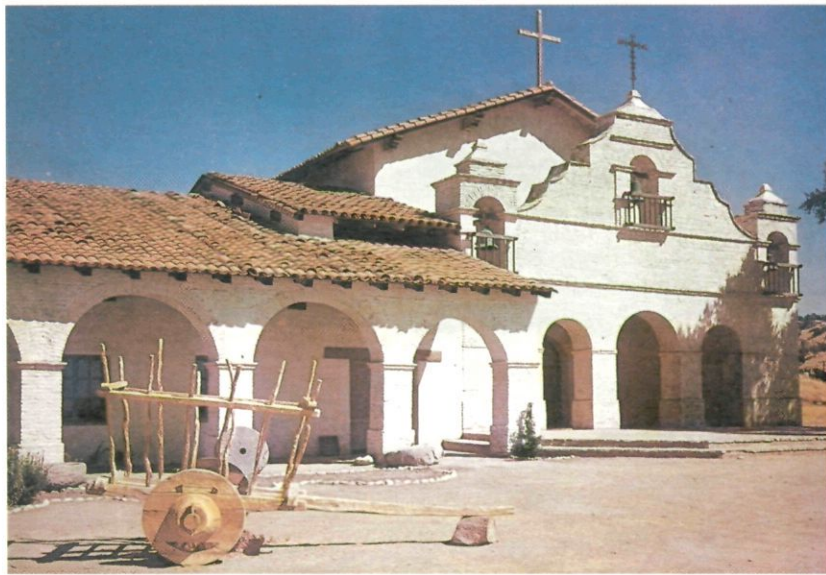
“Repartides regularment per la costa californiana, trobareu vint-i-una esglésies blanques, unes simples i massisses estructures de tàpia i pedra. En la frescor de llurs claustres, el viatger se sent acollit i immers en el misteriós sentiment que evocuen amb la seva història aquests fogars d’espiritualitat. La mateixa senzillesa del seu disseny revela el toc artesà de les mans dels homes que construïren les missions de Califòrnia. En

parlen les textures desiguals de sostres i parets, les llums variables de les arquacions i les ingènues decoracions pintades al voltant de portes i finestres. Les sòlides proporcions dels pilars, dels arcs i dels murs transmeten una sensació de permanència i de protecció, reforçada per la simplicitat dels materials de construcció: terra i pedra, morter ‘de moro’, fusta, canya i tancaments de cuir”. (The California Missions).

Missió de la Puríssima Concepció (1787).

Missió de San Antonio de Padua (1771).

Altar de la missió de la Puríssima (Aisa).

Missió de San Luis Obispo (1772).

Missió de San Juan de Capistrano (1776).

pedició a dalt d'una mula. L'empresa era ben organitzada amb la intervenció directa del representant de la corona. La fi primària de l'expedició era l'ocupació de San Diego i Monterrey, ports visitats per última vegada uns 160 anys enrera. L'operació tindria la finalitat militar d'aturar l'expansió russa que baixava per la costa del Pacífic. L'altre finalitat era l'acollença a la Societat hispana dels nadius indis que vivien entre aquests ports. Això seria a càrrec dels franciscans, usant el sistema de missió. La conquesta es muntaria desde la Baixa Califòrnia, mitjançant dos columnes per terra i tres barcasses de càrrega per mar. En Portolà, fill de Balaguer, seria el cap de l'operació i avançaria per terra, acompanyat de Serra. En Fages, de Guissona, amb 25 voluntaris catalans, s'embarcaria en el Sant Carles, un dels vaixells, per a assegurar la invasió per mar. Per terra, s'ajuntarien 25 soldats de "cuera" (portaven pitreres protectores de couro). Tres pares franciscans anirien per mar i dos per terra. Amb tot, unes 220 persones formaven l'expedició, inclosos oficials, pilots, mariners, metge, criats, ferrers, mulers, etc. Portaven queviures per més de mig any, a més d'eines, mobles, llibres, etc. ¿Qui hauria dit que el març de l'any vinent es trobarien menys de la meitat d'aquella força, desmoralitzats i afeblits, a la platja de San Diego, a punt de tornar, fracassats, a casa? No era pas la falta de bona voluntat, ni de valentia, ni els nadius els que els derrotava; eren els famosos "elements". En aquest cas, l'escorbut i la mala sort.

San Juan de Capistrano (entrada).

El juny de 1769, per primera vegada, a San Diego, es reunien els expedicionaris. Dels que van començar només en quedaven 130. En Portolà fa tornar el Sant Carles a San Blas a buscar ajuda, i ell i els altres de la companyia, que encara eren prou forts per continuar l'exploració al nord per ocupar Monterrey. Serra es quedava a San Diego a tenir cura de malalts i establir la primera missió. Era el gener quan Portolà tornava penosament a San Diego. No obstant això, l'esforç heroic no havia sabut reconèixer el port de Monterrey, tot i havent-ne trepitjat les platges. Buscant més amunt, havia arribat fins al port de San Francisco, encara llavors desconegut. Tornava cansat i sense provisions. A San Diego la situació també

Missió de San Diego de Alcalà (1769).

Campana de San Juan de Capistrano i estàtua de Ginebró Serra.

MISSIONS FRANCISCANES A CALIFÒRNIA

<i>Missió</i>	<i>Fundador</i>	<i>Data fundació</i>
San Fernando de Vellicatà	Fra Juníper Serra	1796
San Diego de Alcalà	Fra Juníper Serra	1769
San Carlos de Monterrey	Fra Juníper Serra	1770
San Antonio de Padua	Fra Juníper Serra	1771
San Gabriel de los Temblores	PP. Somera i Cambón	1771
San Luis Obispo	Fra Juníper Serra	1772
San Francisco	PP. Palou i Cambón	1776
San Juan de Capistrano	Fra Juníper Serra	1776
Santa Clara	PP. Munguía i La Peña	1778
San Buenaventura	Fra Juníper Serra	1782
Santa Bàrbara	P. Lasuén	1786
La Purísima Concepción	P. Lasuén	1787
La Santa Cruz	P. Lasuén	1791
La Soledad	P. Lasuén	1791
San José	P. Lasuén	1797
San Juan Bautista	P. Lasuén	1797
San Miguel Arcàngel	P. Lasuén	1797
San Fernando Rey	P. Lasuén	1797
San Luis Rey	P. Lasuén	1798
Santa Inés	P. Tapia	1804
San Rafael	P. Sarera	1817
San Francisco Solano	P. Altamira	1823

Missió de San Buenaventura (1782).

Cada any, els missioners rendien compte pormenoritzat de les seves activitats. Gràcies a llurs "rapports" ha estat possible de determinar els beneficis—tant materials com espirituals—generats per cinquanta anys de tasca civilitzadora. Així, veiem com, l'any 1832, dos abans de llur secularització, les missions havien produït: 151.180 caps de bestiar vacú, 1.711 cabres, 14.522 cavalls, 1.575 mules, 11.640 porcs i 137.963 ovelles. De

*productes agrícoles, hom hi troba 1.457.844 kilògrams de blat i 956.161 d'altres cultius, principalment ordi, mongetes, moresc, pèsols, llenties i cigrons. Pel que fa als rendiments espirituals, hom enregistra 87.787 bateigs, 24.529 casaments, 63.789 enterraments en terra sagrada i la catequizació de 16.951 adults. (Dades obtingudes del llibre **The California Missions**, Menlo Park, Califòrnia, 1979).*

era trista. Poc menjar. Poca aigua. Fracàs de la primera collita. Cap conversió. El Sant Carles sense arribar. Ens podem imaginar les converses entre Portolá i Serra, durant aquella crisi. Portolá decidit a tornar cap al sud abans que tots es morissin. Serra, amb la fe en la Providència, segur que el Sant Carles era a punt d'arribar. Ell convenç Portolá que esperi fins al dia de sant Josep. Donant ànim sempre el fa reconèixer que no sols havia arribat a Monterrey sinó que havia descobert el millor port de Califòrnia. Resol ara, tot i que s'hagi de quedar sol, a restar, no retrocedir. El

Altar del Carmel.

Sant Carles es fa esperar fins a l'últim moment. La tarda de sant Josep aquells ulls clavats a l'horitzó que l'esperaven en veuen la silueta. L'empresa era salvada. D'aquell punt endavant s'avançaria. Als voltants d'aquella platja quedaven enterrats aquells primers que arribaren entre ells, dotze joves catalans voluntaris, testimonis del sofriment i l'esforç.

Abans de la seva mort, quinze anys després d'aquests esdeveniments, Serra fundaria vuit missions més. Totes elles les veuria prosperar. S'hi acollirien mils d'indis. Seria un lleó en llur defensa. Tindria dificultats en gairebé tots els comandants militars amb els qui hauria de tractar: amb Fages, amb Rivera, amb Neve. Amb persistència i amb diplomàcia a la fi sempre se'n sortiria.

Aquest any, bicentenari de la seva mort, s'estan organitzant diversos actes. El 28 d'agost es farà una missa a Carmel amb l'assistència de tots els bisbes de les dues Califòrnies. Entre el 17 i 27 de juliol els californians que es vulguin afegir faran un pelegrinatge a Petra, Mallorca, on va néixer Serra, dirigit pel bisbe Shubsda de Monterrey. Durant l'any es preparen presentacions per televisió i ràdio, exhibicions a museus, col·loquis, concerts, concursos a les escoles sobre el tema Serra. Sortiran segells commemoratius de correu a Espanya i els Estats Units. Hem de trobar, nosaltres també, la manera de recordar aquest malloquí que ens honra en aquesta terra.

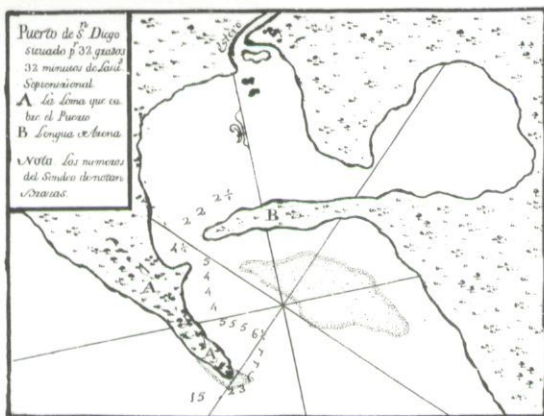
El Carmel (pati).

Missió de Santa Bàrbara (1786).

Missió de San Gabriel de los Temblores (1771).

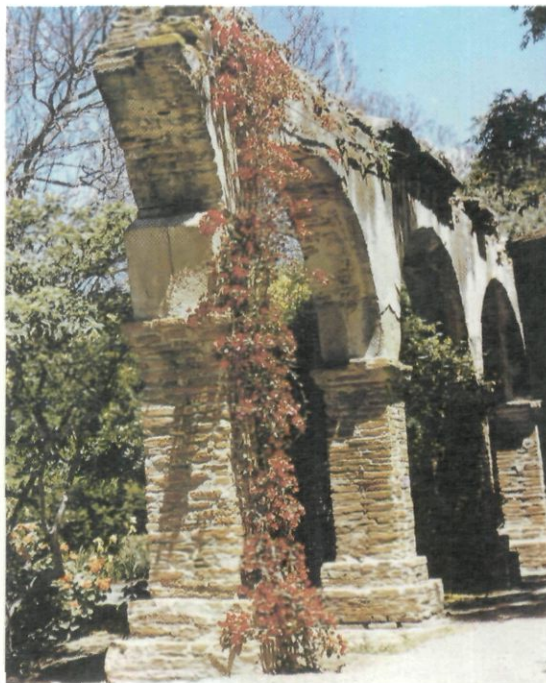
Plànol del port de San Diego segons gravats contemporanis de l'expedició de Gaspar de Portolà.

Missió de San Fernando de Vellicatà (1769).

San Juan de Capistrano (Aqüeducte).

ELS SEGLES DE L'INTERCANVI

Les drassanes del port de Barcelona, oli sobre tela, de Josep Obiols i Palau. Sala de plens de la Cambra Oficial de Comerç de Barcelona (Jordi Gumí).

ELS SEGLES DE L'INTERCANVI (1755-1900)

Esteve Fàbregas

Carles III pintat per Tramulles. Museu Diocesà de la Catedral de Barcelona (R. Manent).

LES reiterades provatures dels monarques espanyols, a través del temps, per alleujar el monopoli del comerç amb Amèrica, acabaren cada vegada, per raons diverses, amb el retorn a les restriccions.

No pretenem escatir les causes que mantingueren allunyats tan llargament d'Amèrica els súbdits de la Corona d'Aragó. Són complexes i se n'ha escrit molt.

Per situar l'acció

Però el cert és que aquella part de món es desplegà, des de la "descoberta", òrfena de l'esperit mediterrani que hi hauria dut Catalunya; sense aquella "humanització de l'economia per la cultura" de què ens parlava Andreu Ribera i Rovira, a l'acte commemoratiu del bicentenari del comerç lliure. Féu via privada de les aptituds per a tota empresa industrial i mercantil pròpies dels catalans, facultats que no adornaven pas els "conquistadors", governadors i aventurers que els proporcionà la Corona de Castella. I si fos cert, com han escrit, que l'organització política dels territoris ultramarins va ser inspirada, al començament, en les institucions nascudes de l'expansió catalano-aragonesa a la Mediterrània, l'esperit que les va servir va ser ben diferent i potser contrari als seus propòsits, com observa Coll i Alentorn a la introducció d'aquesta Nadala. Foren pocs els colonitzadors de parla catalana, laics i religiosos, que van exercir funcions d'administració i d'apostolat en terres americanes abans del segle XVIII.

En aquesta secular absència de Catalunya, han vist una de les causes possibles del menor desplegament del centre i del sud d'Amèrica, en relació amb el nord d'aquell continent.

Amb l'adveniment de la casa de Borbó, al marxapeu d'una època nova, amb mires a crear una marina poderosa per al perill i per al comerç, s'estimà útil i precis d'establir la matrícula de mar, la qual tenia per objecte assegurar amb mè-

"El 1778, i després d'alguns assaigs parcials a l'àrea de Barlovento, Carles III aprovà un nou sistema comercial aparentment renovador, per a la regulació dels intercanvis amb Amèrica, que trencava el monopoli de Cadis i ampliava el comerç lliure a dotze ports, entre els quals els de Barcelona i el dels Alfacs, de Tortosa".

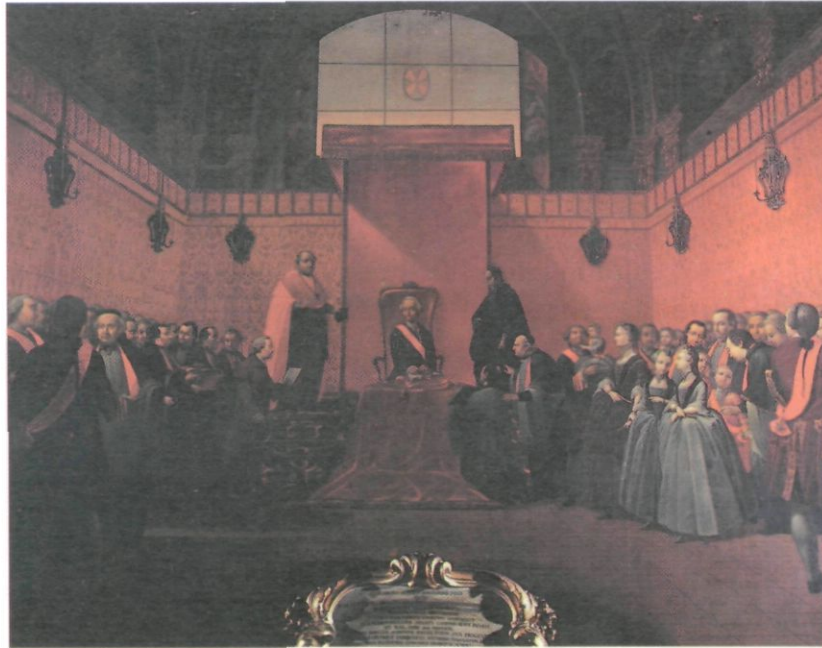
tode gent idònia que construís i tripulés els vaixells del rei. N'hi hagué intents el 1717, 1726 i 1737, però la matrícula no arribà a perfeccionar-se fins al 1851, en què n'expediren les ordenances i en dictaren les providències per la seva aplicació.

Acabament del monopoli

L'organització monopolística que, juntament amb la Casa de Contractació, s'havia traslladat el 1717 de Sevilla a Cadis, trontollava, aviat esdevindria insostenible, i el 1765, ja al tron Carles III, un reial decret posà fi a la política del port únic i autoritzà la navegació directa entre nou ports espanyols (Santander, Gijón, la Corunya, Sevilla, Cadis, Màlaga, Cartagena, Alacant i Barcelona) i cinc illes americanes (Cuba, Santo Domingo, Puerto Rico, Margarita i Trinitat). Successivament, els beneficis del comerç lliure es feren extensius a la Louisiana (1768), Campeche i Yucatán (1770), Santa Marta (Colòmbia, 1776), als virreïnats del Perú, Xile i Buenos Aires (2 febrer 1778) i, finalment, el rei Carles, *considerando que sólo un comercio libre y protegido entre españoles, europeos y americanos puede restablecer en mis dominios la agricultura, la industria y la población a su antiguo valor*, promulgà la famosa pragmàtica, datada a San Lorenzo el Real, el 12 d'octubre de 1778, i donà el reglament i aranzels per al **Comerç lliure d'Espanya a Índies**. Aquella resolució capital refonia les alliberacions parcials anteriors i habilitava alguns ports més per al tràfic directe, en nombre de tretze ports a la península i a les illes i vint-i-dos a les colònies, en peu d'igualtat.

El fulgor d'aquella Reial Cèdula absorbeix encara avui la transcendència dels alliberaments anteriors, però el comerç català amb Amèrica abans del 1778 fou prou important i cal lloar la participació que hi van tenir la **Reial Companyia de Comerç de Barcelona**, creada per iniciativa dels comerciants catalans el 1755 i la **Junta de Comerç de Barcelona**, institució rectora de l'activitat comercial i industrial catalanes, nascuda el 1758.

Presa de possessió del Canonicat per Carles III, obra de Tramulles. Museu Diocesà de la Catedral de Barcelona (R. Manent).

Retrat de Carles III, obra de P. Muntanya. Reus (Ramon Manent).

"Normalment, els velers que anaven a Amèrica sortien en diumenge, abans del migdia. A bord, la marineria feia els preparatius: Treia les veles amb aparells de bossells, les hissava fins a les vergues i allí els gaviers les lligaven als nirvis mitjançant els botafions, fins a l'hora de servir-se'n. Tot seguit, la marineria, enfilada al botaló, lligava els flocs a les anelles enfilades als estrais. Finalment, hom feia amb els estrais la mateixa maniobra, posant-los entre els pals trinquet i major. La darrera maniobra consistia a fermar la 'cangreja' o major a les anelles de fusta i ligar-la pels botafions amb el pico i la botavara". Emerèncià Roig.

Mascaró de proa del vaixell "Blanca Aurora" de Lloret de Mar (1848). Museu Marítim (R. Manent).

Ressorgiment de Catalunya

Les justes mesures de Carles III, de caràcter general per a tot el país, beneficiaren d'una manera especial Catalunya, la qual tenia una arrelada tradició marinera i mercant i havia ensenyat de navegar Europa amb el Llibre del Consolat de Mar. Eren, aquelles mesures, la primera llibertat que es concedia a Catalunya després del Decret de Nova Planta, i Josep M. Pons i Guri ha escrit que, pels catalans, el descobriment d'Amèrica es va produir aquell 12 d'octubre de 1778, amb 286 anys de retard.

El canvi de situació es va donar d'una manera gairebé immediata. Al cap d'un any, el 1779, ja s'obria l'escola de pilots d'Arenys de Mar. Les drassanes de la costa s'aplicaven a construir vaixells per a la navegació d'altura. Els fills dels patrons estudiaven la carrera nàutica. S'establiren cases navilières i consignatàries i s'organitzà tot un comerç d'exportació i d'importació a Catalunya i a les Amèriques. Fou notable el ressorgiment de l'agricultura, la indústria i el comerç catalans, sobretot en relació amb els productes manufacturats i amb els fruits de la terra més vinculats a les necessitats dels mercats ultramarins. Segons l'abat Prat, la xifra dels negocis entre Amèrica i Espanya havia passat de 37 milions de francs el 1778 a 277 milions de francs deu anys després.

La guerra amb Anglaterra, que tan cara ens va costar a Trafalgar, la invasió napoleònica i la insurrecció de les colònies, vingueren a frenar, una darrera l'altra, aquella eufòria marinera i comercial. Restablerta, però, la pau, començava de ple entre nosaltres una època romàntica de navegació a la fusta i a la vela, quan en el món modern ja s'imposaven el vapor i el casc de ferro. No va durar pas més de setanta-cinc anys, però n'hi va haver prou per a avivar la indústria i la navegació en el nostre país per a convertir milers de nois de platja en rics *americanos* i els primitius poblats de pescadors en formoses viles.

Un èxode “diferent”

Si els catalans no van ser presents a Amèrica des de Colom, és clar que, quan els fou permès d'anar-hi en massa, hi van anar d'una manera “diferent”.

No anaven pas, de Catalunya a ultramar, guerrers ni exploradors. Ara hi anaven, en llur majoria, marins i mariners, pescadors i pagesos, nois d'art o d'ofici i minyons pobres, més atents, molts d'ells, a fugir de l'estretor que no pas a cercar la fortuna. D'entre aquell corrent cabalós cap a l'oest, cal distingir els navegants que anaven a Amèrica per comerciar i els que hi anaven per treballar o establir-s'hi; els qui anaven per tornar i els que hi anaven per quedar-s'hi. Uns i altres travessaven la Mar Gran amb esperança.

Els velers catalans no eren bastiments airosos i lleugers; els capitans que els comandaven no eren homes cultes i mundans com s'ha escrit, ni la vida a les mars no era empolsimada de poesia. Eren, generalment, tot al contrari. *“Aquestes coses tan belles i agradables —escriu Julià Amich i Bert— no són més que errors produïts per la distància i la literatura.”*

La manera de ser dels mariners i de llurs confraries ens la retraten en part, millor que res més, les mesures adoptades per l'Administració en reglamentar la pesca, la navegació i la mestrança (1773). Tot i la tendència centralista d'aquelles mesures, en contrast amb l'esperit nadiu que va inspirar les velles ordinacions, s'hi endevina que la nostra gent de mar era hàbil i treballadora, però desordenada, busca-raons, pròdiga i de bons sentiments, perquè també socorrien en cos i ànima els malalts, viudes i donzelles, orfes, baldats i desvalguts, acudien a so de corn o de campana a salvar les embarcacions amb foc o en perill de naufragi i mantingueren una germandat per a rescatar captius cristians.

Els principis del mariner i els de l'indià sovint es confonien. Mai no sabieu si aquell minyonet que s'embarcava de noi de cambra tiraria per mariner o si, atret per les ciutats americanes, plenes de

Rajoles de vaixells, del segle XVIII. MHC (R. Manent).

Estendard de la Societat de Beneficència Cubana (Joaquín Roy).

Alambics per a destil·lar aiguardent per a l'exportació americana. Museu de la vida rural de l'Espluga de Francolí.

possibilitats, acabaria cercant feina al Nou Món —que ja era tan vell— per quedar-s'hi. A vegades succeïa a la inversa: l'adolescent que, pensant entrar d'aprenent a una casa de comerç, s'embarcava de grumet per pagar el passatge amb el seu treball, encisat amb la vida a bord i als ports, que era un tragí constant, renunciava al comerç per la navegació.

Els personatges esmentats, i, naturalment, alguns altres, foren, a grans trets, la nostra gent que, en aquella hora crucial, va anar a Amèrica.

L'intercanvi

Som al rovell de l'ou de "Els segles de l'intercanvi".

La terra ens donava mercaderies i la mar ens portava riqueses.

Les nostres veles conduïen al Nou Món pipes de vi, oli, ametlla i avellana, arròs, rajols i teules, indians i puntes de coixí, sal, paper blanc, sabó i espelmes... i n'importaven cafè i sucre, cacau, melassa per a fer-ne rom, cuirs, fusta, cotó i petroli.

Catalunya enviava a les Amèriques minyons pobres amb la cara fresca i el pèl rossenc i, després d'una vida de treball i d'estalvi, ens els tornava rics i amb els cabells blancs, parlant amb calma i cantarella un català tot ple de mots castellans i de girs criolls.

Els catalans realitzaren a les Amèriques una vasta obra econòmica, social, cultural i religiosa, i des de les Antilles, el Riu de la Plata, Mèxic, Veneçuela o Nova Orleans anaren mudant de lluny molts caires essencials i anecdòtics de la vida catalana.

El català era considerat a Cuba com *el anglès de la Península*. Fins les cases bastides allà per paletes nostres, quan les venien, feien constar en els anuncis *construïda per catalanes* i les adineraven més, i ens omple de goig llegir més d'un cop en **El Vell i la Mar** com l'autor, Ernest Hemingway, en trànsit d'oferir al seu heroi una llinya forta, de qualitat, que li permeti resistir les estrebades del peix gros que ha picat, li posa a les mans un sedal *de buen cordel catalán*.

La relació de l'obra dels catalans a Amèrica exigiria més d'un llibre i ja els han escrits. Francesc Cambó diu *"les armes, l'església, les lletres, les arts, el comerç, les indústries, la pedagogia, el periodisme, la meteorologia, la política i la cultura en general, ofereixen (a les Amèriques) figures catalanes de veritable relleu"*.

Pioners

Ja el 1518, Miquel Ballester, que travessà l'Atlàntic amb la segona expedició de Colom, contribuï a l'establiment de la canya de sucre on avui és Cuba; i Miquel Rifós s'endinsà pel que avui és Argentina i diuen que és el qui va portar a aquelles terres els primers grans de blat i els primers cavalls. Josep Gelabert, el 1748, va plantar el primer cafetar a Cuba, no pas per obtenir cafè, sinó per extreure'n aiguardent; i un altre català, Joan Conill, fou el primer magatzemista de tabac en floc. D'aquell magatzem —escriu Carlos Martí— van sortir els millors industrials antics de renom universal. L'un d'ells fou el conegut fabricant de cigars Jaume Partagàs, el qual morí d'un tret al cap que li fou disparat a traïció per rivalitats comercials. Aquella marca cèlebre, fundada el 1845, donà lloc al popular eslogan *Partagás y nada más y*, a través de no poques vicissituds, manté encara avui un prestigi general.

A més de l'agricultura, són in comptables els catalans que instal·laren a tot el llarg i ample de l'Illa de Cuba el primer establiment industrial o mercantil d'alguns rams o van posar els existents a l'altura de l'època.

Fundació de Guantánamo

Si algú escrivís la biografia de Josep Rafart, hi llegiríem com en uns plans on no existia cap més poble que Tibuagos, gràcies a la fermesa i a la constància d'un home, actiu i empenedor, que va escollir la ribera del riu Guaso per centre de les seves operacions comercials per terra i per mar, començaren d'aixecar-s'hi habitatges amb traces de població, cases que el nostre promotor ofería de franc per atreure a aquell indret el major nom-

Vapor "General Armero", quadre de F. Torrescasana. Museu Marítim (Iberfoto).

Maqueta del falutx Sant Joan "a" El Gloriós, que prestà servei de correu amb Amèrica al llarg del segle XIX (Iberfoto).

El port de l'Havana en una carta del s. XVIII (R. Manent).

bre possible de veïns i treballadors de la rodalia. El poblat incipient prengué el nom de Saltadero, degut als salts d'aigua del riu. Les activitats comercials del pioner anaren creixent. A les construccions primitives en seguiren d'altres més avantatjades. Aparegueren a Saltadero les primeres botigues de queviures i de robes, els primers *trapiches* de canya moguts per la força hidràulica i un lloc de carrabiners. Erigiren la primera capella, dedicada a santa Caterina i el pròcer Josep Rafart donà la campana. La capella esdevingué parròquia i aquell indret anomenat indistintament Saltadero, Santa Catalina i Guantánamo, acabà éssent conegut només per aquest darrer nom, perquè el govern, en assumptes oficials, no n'emprava cap més altre. Diferents autors reconeixen Josep Rafart, preclar català, com a fundador de la ciutat de Guantánamo.

Si no fundadors, molts compatricis nostres foren alcaldes, regidors, propulsors i nomenats fills adoptius de diferents municipis americans, exerciren alts càrrecs civils, militars i eclesiàstics i meresqueren per llurs mèrits títols nobiliaris i valuoses distincions.

Catalans a l'Administració

Ben coneguts són, en funcions d'Administració i Govern, el barceloní Manuel de Sentmenat-Oms de Santapau (1651-1710), marquès de Castell-dosrius, i el vallesà Manuel d'Amat i de Junyent (1700-1782), tots dos virreis del Perú, i Joan Procopi de Bassecourt i de Bryas, comte de Santa Clara, governador que fou de la Louisiana i de Florida i capità general de Cuba, de 1796 a 1799.

Eclesiàstics

Es distingiren monsenyor Marià Martí i Estadella (1721-1792), bisbe de Caracas, vasta diòcesi que el prelat visità, en deu anys, a cavall de muls i en canoa, i hi deixà escrits nou esborranys dels quals se'n van publicar sis el 1928; monsenyor Antoni Feliu i Centeno, primer arquebisbe de Santiago de Cuba i venerable pare, després sant, Antoni M. Claret, arquebisbe també de Santiago,

"Malgrat que les colònies catalanes a Mèxic, a Veneçuela i a l'Argentina, per exemple, també tenien importància, la veritat és que cap no atragué tant els catalans com Cuba. Potser fou pel clima, pel paisatge, per la possibilitat de fer negocis, per l'atractiu de les mulates, cantat en tantes havaneres, o tot plegat, però aquest és el país de l'Amèrica Llatina en què Catalunya deixà més rastre. Avui dia, encara, la guia telefònica de l'Havana està carregada de Serra, Puig, Mas, Ferrer, Pujol i altres tradicionals noms catalans".
Francesc Cabana.

Ermita de Montserrat a Cuba (Joaquim Roy).

"Els comerciants s'aparellaren amb els mariners en la Carrera d'Índies. En una primera etapa, de comerç indirecte, els contactes amb Amèrica s'efectuen mitjançant el port de Cadis, fins que el 1745 hom enregistra ja expedicions directes al Nou Món".

Corbeta "F. G." Museu Marítim (Iberfoto).

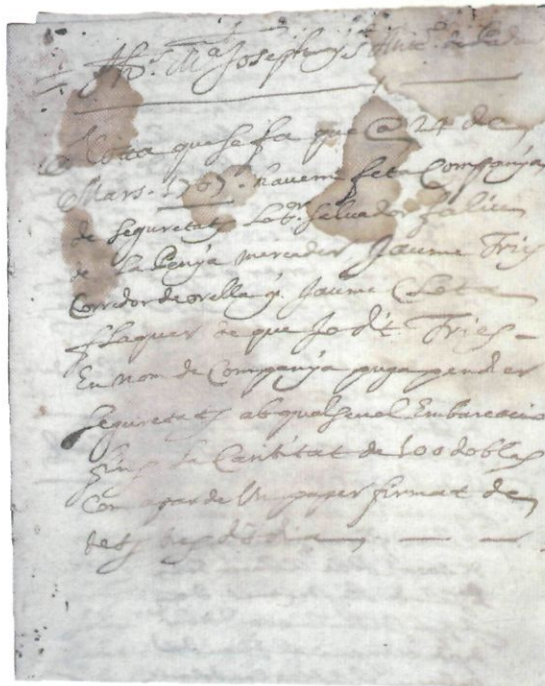
on fundà, el 1855, la congregació de religioses de la Immaculada (Claretianes). Català fou també monsenyor Francesc Fleix i Solano (1804-1870), bisbe de l'Havana i organitzador en aquella ciutat del seminari tridentí.

No parlem del gloriós pare Ginebró Serra, apòstol de Califòrnia, perquè, en unió de Gaspar de Portolà, colonitzador d'aquell territori, se'ls dedica en aquesta Nadala un capítol especial.

Hem llegit que "el frare català Ramon Pané fou el primer europeu que va parlar un idioma americà". La Mare de Déu de Montserrat, patrona de Catalunya, és venerada des de temps remots a diferents països d'Amèrica. Es parla d'una ermita a l'Havana, dedicada a la Moreneta el 1677, antecessora de l'actual emplaçada al pujol que el poble havaner coneix per *la loma de los catalanes*. El virrei Amat fomentà al Perú el culte a la Verge de Montserrat i organitzà un cos d'exèrcit sota la seva advocació.

En les Armes

Gaudiren d'anomenada les gestes del general Joan Prim i Prats, fill de Reus, a Puerto Rico, d'on fou governador i capità general (1847); a Mèxic, on dirigí l'accidentada expedició espanyola que lluità a la guerra d'aquell país (1862), i a Cuba.

Coneixement de càrrega d'una tramesa de pesos de plata. Museu-Arxiu M. de Calella (R. Manent).

La ciència catalana

Fou dignament representada a Cuba pel científic Marià Cubi i Soler, fill de Malgrat, i pel savi meteoròleg Benet Viñes, S. J., de Poboleda.

La manufactura d'indianes fou el sector de punta de la moderna indústria catalana del segle XVIII. Venda d'indianes. Pintura de Gabriel Planella. MHC (R. Manent).

on es publicà fins al 1959. A Mèxic no es cansà de produir i d'ensenyar i regressà a Barcelona, tan pobre com n'havia sortit, dedicat a la frenologia, com a deixeble avantatjat del famós Franz Josep Gall.

El savi jesuïta pare Benet Viñes, nascut a Pobolada (Tarragona), el 1837, prengué la direcció de l'observatori de **Nostra Senyora de Belén** (l'Havana) el 1870 i el va posar a l'altura dels millors del món.

Especialitzat en meteorologia, descobrí les lleis dels huracans de les Antilles, que foren anomenades **Lleis del pare Viñes**; les seves prediccions sobre la marxa i situació dels ciclons eren molt sol·licitades a les illes del golf i als Estats Units, i evitaren moltes catàstrofes a la terra i a la mar. Ideà els instruments anomenats *ciclonoscopia* i *ciclononefòscopa*. Les seves obres li obriren les portes i li atragueren distincions de diferents societats i acadèmies d'Europa i d'Amèrica.

La veu popular, davant l'exactitud de les previsions de l'observatori de Belén, solia dir que el pare Viñes, amb la seva ciència, "*obligava els ciclons a seguir el rumb que prèviament els assignava amb el dit*".

L'ensenyament

Jaume Florit introduí la taquigrafia a l'Havana, el 1805.

Joan Olivella i Sales i Marià Cubí fundaren el col·legi anomenat **Buenvista** (1829), que fou el primer col·legi superior que s'establí a l'Illa. Com que no existien a Cuba textos apropiats per a l'ensenyament superior, Marià Cubí els va escriure.

Motlle per a estampar indianes de fusta i llautó i models d'estampats. Museu de Premià de Mar (R. Manent).

Marià Cubí (1801-1875), científic, filòleg i escriptor, va anar als Estats Units el 1821, publicà diferents llibres en anglès i en espanyol i fou vice-cònsol del papa Lleó XII i del rei de les Dues Sicílies, a Baltimore. Exercí com a catedràtic a Washington i a la Louisiana. A l'Havana fundà la **Revista Bimestre Cubana** (1831), que és la primera revista científica i literària fundada a Cuba,

Foren igualment obra de catalans la primera escola de Marianao (1832) i, a Santiago de Cuba, la primera escola gratuïta de nàutica i de dibuix suec (?). A la **Escuela de Ventosa** (1849), creada a Matanzas per Josep-Tomàs Ventosa i Soler, fill predilecte de Vilanova i la Geltrú, van rebre instrucció gratuïta, durant vint-i-set anys, centenars de nois i noies d'aquella ciutat. I no oblidem l'àmplia labor docent que van realitzar en aquell país les Escoles Pies de Catalunya.

La premsa i els llibres

Dels quatre establiments tipogràfics que, a la primeria del segle XIX hi havia a l'Havana, dos eren propietat de catalans: Palmer i Seguí. En la premsa antillana trobem el nom dels pròcers Ramon Pintó i Antoni Ferrer a l'origen del **Diario de la Marina** de l'Havana —primera empresa periòdica a la moderna fundada a Cuba (1844)—, el qual, amb el temps, arribà a ser un dels principals diaris d'Amèrica. Anotem, com a nota curiosa, que també fou un català, Joan Cruselles, qui va iniciar i impulsar en aquell país els anuncis artístics a diaris i revistes.

D'entre els anys 1808 a 1879, trobem relacionats en el llibre **Los Catalanes en América**, de Carlos Martí, més de cinquanta títols de llibres, dels gèneres més diversos, publicats a Cuba per autors catalans. Francesc Camprodon i Safont va escriure la seva cèlebre obra **La Flor de un día** a l'Havana, i va publicar **Pàtria, Fe i Amor**, bilingüe, que es considera el primer llibre de poesia que s'edità a Cuba en català (1850). Enric Martí i Muntaner traduí al català diversos poemes importants de països sudamericans. Llegim de Xavier Garcia que a la versió, en ers, de **Martin Fierro** hi dedicà deu anys de treball.

I tothom sap que mossèn Jacint Verdaguer, durant els nou viatges que féu a Amèrica, en dos anys, com a capellà de la Companyia Transatlàntica, va concebre i escriure **L'Atlàntida**, la qual obra dedicà a Antoni López, futur marquès de Comillas, el seu protector: "*Muntat de tos navilis en l'ala beneïda...*" (1876).

Música i teatre

Residiren i actuaren a Amèrica músics catalans de tota mena: mestres compositors, directors i intèrprets de música religiosa i profana; professors i alumnes de diferents instruments i de cant.

A la primeria del segle XIX, Gaietà Pagueres, de Barcelona, fou organista de la catedral de l'Ha-

"El comerç amb Amèrica, de la mateixa manera que constituï un incentiu per a la construcció naval, la destil·lació d'aiguardent o la indústria d'estampats de cotó, fou un dels factors que més contribuïren a la configuració de la gran burgesia mercantil barcelonina". **Carles Martínez-Shaw.**

Diem Nosaltres Moxi Vila y Comp. de Suamada y Molat
 abada firmats- que confessem deure y voler pagar del dia present a Srs Mesos en avant discontreguts, ab una sola paga, a la ordre dels Senyors ANTON FONT, y COMPANYIA de la present Ciutat Com Guarentistes de Dones Sras y Dns de moneda Catalana en diner efectiu de Metall de Or, ò Plata, y no altrament, excluent qualsevol altre moneda de Paper, y obligantnos en refer als sobredits Senyors lo perjudici que pogues ocasionar lo pago fet en contrari; quals son per lo valor de Srs Pessos de Indianas, y I. de Mocadors nos- han venut, y temen rebut a la nostra- entera satisfacció, y tant de la qualitat y bondat, com dels Tirs, preus, y Plaso ne quedam enterament contents - y satisfets - y prometem pagar las sobreditas 11.113 de 1299 a dits Senyors, ò a sas ordres, sens d'any, expensas suas, ri dilació alguna a us y costum del Real Tribunal de la Llotje del Mar de la present Ciutat, y en fé de la veritat se fa lo present ALBARÁ de Estampa, y firmada de las propias mans- en esta de Barcelona a 17 d'Octubre de 1802/

Son . . . 11.113 de 1299 Catalanas.
 Que espira a 26 de Set de 1802/

Fes assiento en lo Manual en fol. 162/

rebut per Moxi Vila y Comp.
 rebut per Moxi Vila y Comp.
 Moxi Vila y Comp.

Obligació a favor de la "Fàbrica de pintats d'indianes".

Ex-vots mariners del segle XVIII, mostres de la pietat dels homes de la mar. Museu d'Arenys de Mar (R. Manent).

vana, i Joan Parés, prevere, també barceloní, es distingí com a mestre de capella de la catedral de Santiago. Blai (*Blas*) Parera és l'autor de la música de l'himne argentí, sobre una poesia de Vicente López.

Dos teatres de l'Havana (i si filéssim prim potser dos més), famosos en el seu temps, es deuen a fills de Catalunya: El **Gran Teatro Tacón**, que fou després **Teatro Nacional de Cuba**, construït per Francesc Martí i Torrents, el popular *Pancho Martí* (1838), i el **Teatro Payret**, promogut per Joaquim Payret (1877).

Fins aquella plaça de toros de la capital cubana, a la *calzada de Belascoain*, fou construïda per un català, de cognom Xiqués, el 1850.

Herois nacionals

Als països ultramarins que més freqüentaren, els fills de Catalunya hi van donar altíssims exemples d'independentisme americà i de patriotisme espanyol. Domènec Matheu, fill de Mataró, i Joan Larreu (Larrea), nat possiblement a Balaguer, són tots dos justament reconeguts com a herois nacionals a l'Argentina, i a Buenos Aires els fou erigit un monument a cadascun.

Josep Sardà ha estat anomenat "*mà dreta de Bolívar*", Josep Miró i Argenter fou cap d'estat major d'Antonio Maceo, a Cuba, i el noble i culte Ramon Pintó i Liràs, es donà abundantament en intel·ligència, esforços i diners a la causa independentista d'aquell país. Fou pres amb els caps principals de la conspiració, refusà heroicament la fugida de la presó que li tenien preparada i, condemnat a mort en un consell de guerra irregular, fou executat la matinada del 22 de març de 1855.

A las acaballes de la sobirania espanyola a Cuba, mentre un grup independentista de bon humor col·locaven una maleta i un paraigua als peus del monument a Ferran VII, amb la inscripció *¡Evacua, guacamaio, evacua!*¹ uns catalans, a Matanzas, abans de caure la ciutat a poder dels americans, arrancaren l'estàtua d'Isabel II i l'enter-

raren al puig de Montserrat per salvar-la de la destrucció. I el pròcer Narcís Macià i Domènech, a les seves memòries, descriu com ell i altres patriotes, contemplaren amb llàgrimes als ulls com al castell del Morro de l'Havana arriaven la bandera espanyola i enarboraven la dels Estats Units.

El fervor d'uns i altres per la pàtria llunyana, el demostren igualment els nombrosos Casals de Catalunya existents a Amèrica, els orfeons i els Jocs Florals i les festes patriòtiques que se celebren a tot el continent americà.

1. *Guacamayo*. Nom que es donava als espanyols, que era el d'un ocell americà (Ara macao), de plomatge roig i ales grogues.

Caps de brot

Gairebé tots els catalans sortits del no-res que aconseguiren un gran nom i una gran fortuna a Amèrica, mostraren una capacitat d'iniciativa i de treball —fins per a l'aventura, si voleu— excepcional.

De tots ells s'han escrit o se'n podrien escriure apassionants biografies. D'uns n'hem llegit: *"La seva paraula equivalia a una escriptura"*, *"Era un d'aquests rars exemplars que floreixen a les generacions per exemple dels homes"*. Del banquer Narcís Gelats i Durall, fill de Lloret, deixaren gravat en marbre: *"Fou encertat en els judicis, despassionat en el consell, enter en les decisions, ferm en l'execució i fidel en l'amistat."* A d'altres, amb raó o sense, no els han deixat tan bé, però tot reconeixent sempre, en un o altre sentit, els seus dots extraordinaris.

Josep Xifré i Casas, d'Arenys de Mar (1777-1856), més que Xifré és la xifra exponencial, el prototipus del català del seu gènere a les Amèriques. Es féu popular la dita *"Més ric que en Xifré"*, i la seva muller Júlia Downing, força més jove que ell, brillà tant a París, entre l'alta societat intel·lectual i cortesana francesa, com Josep Xifré a Amèrica i entre els catalans.

Caixes de mariner, conservades als Museus de Palamós i Arenys de Mar (R. Manent).

Al segle XIX, la importació de cafè esdevingué una de les activitats econòmiques de més volum; així ho prova el fet de la seva implantació i consum majoritari. Bust del negre que anunciava els cafès **Tupinamba**.

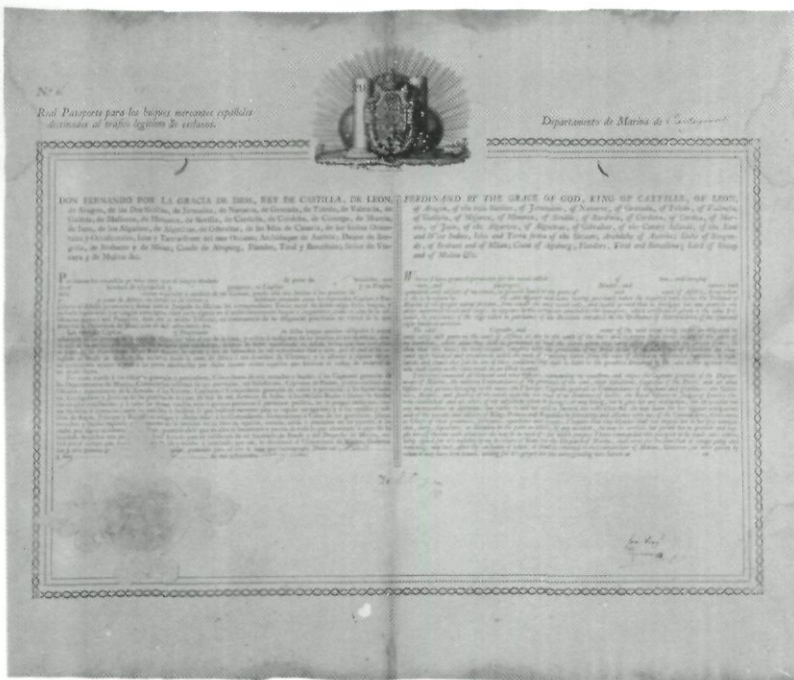
Escultura en guix policromada de finals del segle XIX. Museu M. del Masnou (R. Manent).

Francesc Martí i Torrents, el pintoresc *Pancho Martí* (1786-1866) arribà als vint-i-tres anys, amb espadnyes i barretina, a l'Havana. Començà dedicant-se als treballs més obscurs, perseguí el contraban per mar, capturà un pirata terror de l'illa i acabà per merèixer l'estima i l'agraïment de Cuba, el grau d'alferes de fragata i la protecció del govern. Foren obra seva la **Peixeteria**, diferents molls i edificis al port, nombroses cases a la ciutat i el **Gran Teatre Tacón**. Protegí artistes i joves que arribaven pobres i calculen que llegà als seus hereus una fortuna de dos milions de pesos.

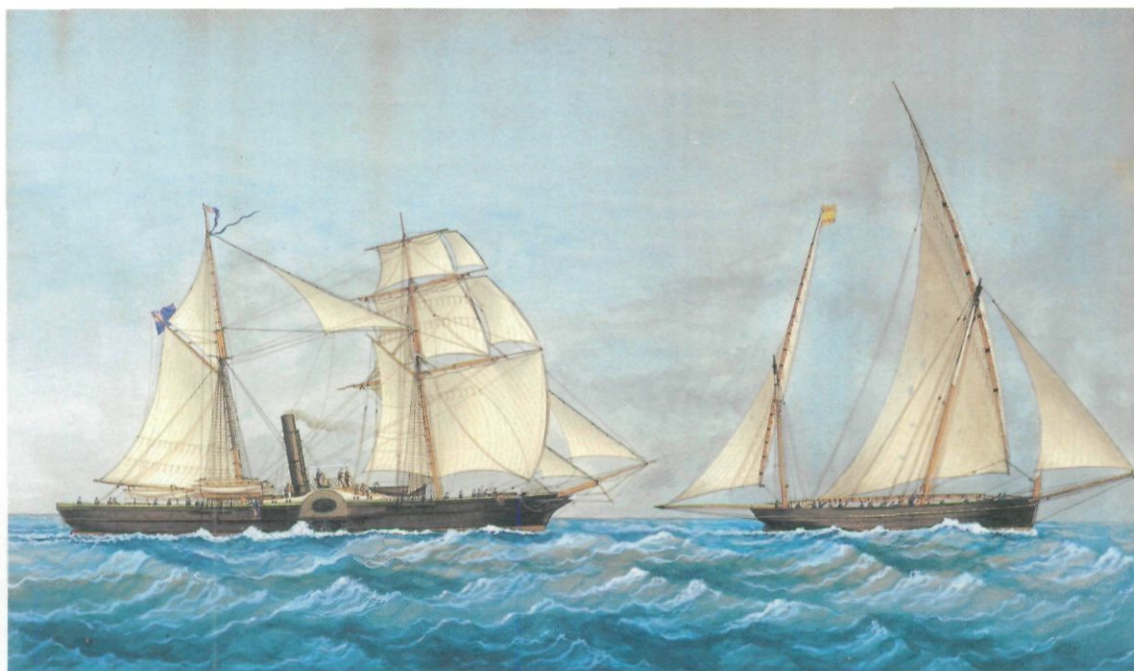
Les noves repúbliques americanes, un cop aconseguida la independència, tancaren tota relació comercial amb Espanya. El patró Joan Mirambell i Beltran, del Masnou, amb la pollacra goleta "Constància", fou el primer marí espanyol que es va atrevir a entrar, amb càrrega de vi i d'altres productes catalans, al port de Montevideo (1834). Mirambell fou empresonat a l'Uruguai i tingué braves dificultats amb el govern de Madrid, però a conseqüència de la seva agosarada expedició, foren restablertes les relacions diplomàtiques entre tots dos països.

Joan Güell i Ferrer (1800-1872), cap d'una pròcer descendència, Prudenci Rabell i Pubill (1835-1906); Salvador Samà i Martí (1797-1866), primer marquès de Marianao, i molts altres, figuren a primer rengle a la història del comerç i de l'economia catalans vinculats amb Amèrica. Quant al bàrman lloretenc Constantí Ribalaiga i Vert (1888-1952), anomenat Constante, tot i pertànyer la seva vida americana a "**El Darrer segle**", volem incloure'l en aquestes ratlles com a protagonista d'un fet capital: des del popular "Floridita" de l'Havana va donar al poble de Cuba —"**bressol de la ciència dipsòmana**"— la seva diem-ne beguda nacional: el còctel *daiquiri* que es va escampar pel món i era la beguda predilecta d'Ernest Hemingwai. "**Els grandiosos daiquiris que preparava Constante...**", deixà escrit el genial narrador a la seva novel·la pòstuma **Islands in the Stream!**

Passaport per a vaixells destinats al "tráfico legítimo de esclavos" (1818). Museu Municipal de Vilassar de Mar (R. Manent).

Falutx negrer "Uracán" perseguit per un vaixell anglès. Museu Marítim (R. Manent).

L'esclavitud

Bona part de la prosperitat antillana —i de re-
truc la de Catalunya— durant els dos segles pas-
sats, radica en el treball dels esclaus negres, i
molts naviliers, hisendats i comerciants catalans
vinculats a les colònies han estat acusats d'haver
intervingut, tant a l'etapa legal com a la clandestina,
en el tràfic negrer. Artur Masriera esmenta
els noms del Ros, en Vinyes, l'Urpai, el Pigat i en
Tripes, com a capitans negrers més significats del
nostre litoral i del de València. Els horrors que
conten de la carrera de l'eben, entre Amèrica i
l'Àfrica occidental, són inenarrables, mentre d'al-
tres autors han tingut interès a silenciar-los o a
assuavir-los. Creiem, com l'expressat Masriera,
que, com sempre, en el just mitjà rau la veritat i que
*"ni totes les expedicions negreres eren una
monstruositat de crueltat i mals tractes, ni tots els
capitans i traficants de negres eren uns angelets
dignes de ser comparats amb sant Pere Claver"*.

És cert, i n'hi ha constància, que els catalans, en
general, sempre van tractar bé els homes i les
dones de color. Hem sentit dir que, en els mercats

d'esclaus, si algun d'ells s'adonava de la presèn-
cia d'un català, li suplicava que el comprés, car
confiava en els seus bons sentiments, i no fou
únic el cas d'un compatriota nostre que va adquirir
un esclau amb la intenció d'atorgar a favor seu
escriptura de manumissió i de posar-li a les mans
els mitjans elementals per a guanyar-se la vida
com a ciutadà lliure.

"Quién fuera blanco, aunque fuese catalán!"

El noi del piló, el noi que no era un Güell o un
Xifré, entrava tal volta a treballar en un establi-
ment qualsevol i, quan havia estalviat uns quants
pesos, solia obrir una *bodega* o un *buchinche*,
que era una bodega petita, d'un gust vulgar.²

La *bodega* o la botiga foren sovint la cel·la de
reclusió i de treball voluntaris, durant els millors
anys de la vida, de milers de catalans. També
foren per a la major part d'ells el camí de la
ventura.

Rebut que correspon a un intercanvi d'esclaus "segons l'ús de les fires".

Anunci de compra-venda d'esclaus. La compra, el bescanvi i la barata d'esclaus — bàsicament negres africans— era un fet considerat normal fins l'abolició d'aquest comerç l'any 1820. Museu de Calella (R. Manent).

Digo yo el abajo firmado que he vendido en esta fecha a D. Salvador Vilallonga un negro de mi propiedad llamado Juan Tori en la cantidad de doscientos sesenta y dos pesos fuertes, que he recibido con satisfacción: otro esclavo lo vendo y lo recibe el comprador con todos sus vicios y enfermedades habituales conocidos y por conocer como a estilo de feria y con todas las precauciones que exige el derecho. Y para que le sirva al comprador de suficiente documento le firmo esta en Montevideo a 8 de Agosto de 1840.

Augustin Muru

"Digo yo el abajo firmado que he vendido en esta fecha a D. Salvador Vilallonga un negro de mi propiedad llamado Juan José en la cantidad de doscientos sesenta y dos pesos fuertes que he recibido a mi satisfacción: otro esclavo lo vendo y lo recibe el comprador con todos sus vicios y enfermedades habituales conocidos y por conocer como a estilo de feria y con todas las precauciones que exige el derecho".

En un sol carrer de l'Havana existiren, els anys de la plenitud, tres establiments anomenats "La Catalana". Per distingir-se l'un de l'altre es retolaven ells mateixos "La Catalana", "La 2ª Catalana" i "La 3ª Catalana". Alguns d'aquells establiments duien uns noms originals i jocosos. Recordem una pelleteria "La Ebanita" (la doneta d'eben?), una refinaria de sucre "Sácale punta", una famosa taverna "La Piña de Plata" i una altra de nom "La Puta, su madre".

Foren tants aquells establiments, especialment els de modesta condició, propietat de catalans, que d'un bodeguer o d'un petit comerciant, a Cuba, en deien un catalán, encara que fos un negre o un xinès. Quan deien "el catalán de la esquina" volien dir el botiguer de la cantonada, i és sabut el plany negre d'aquella època: "¡Dios mío, quién fuera blanco, aunque fuese catalán!", és a dir: Quí fos blanc encara que no fos més que un bodeguer, ofici que ni a Amèrica ni a la Península no gaudia de gaire bella consideració.

Pescadors

A la colònia modesta també hi comptaven els pescadors.

De catalans que pescaven a Amèrica sempre n'hi havia hagut. Però llur nombre s'augmentà a les acaballes de la navegació a vela. Molts mariners en bona edat, en perdre la feina del seu ofici, es van quedar a Cuba o a l'Uruguai per pescar. Els sistemes més usats eren la pesca de la corbina al Riu de la Plata, de l'esponja a Batavanó i la pesca amb vivero a l'Havana, Batavanó i Cienfuegos.

Pescaven la corbina amb barques palangreres com les catalanes; calaven els palangres, escats amb crancs, sobre les tres de la matinada i, a mitjan matí, tornaven a terra amb calades de vint o trenta quintars.

Els viveros eren balandres d'un o dos pals. Un tanc d'aigua salada en constant comunicació amb la mar, permetia dipositar-hi el peix, capturat a moltes milles mar endins, i dur-lo viu a terra,

encargará de cuanto concierna a su profesión sino tambien de cualesquiera otro trabajo delicado de evanistopía. 4-16

Se desea saber el paradero de D. Félix de Garay Eloiza, para entregarle una carta que le interesa vendida de Vergara: En esta imprenta darán razon, ó en la casa núm. 18 calle de Cuba. 16

Se solicita á D. Evaristo Saeyro, natural del reino de Galicia, de la villa de Caldas de Reys para entregarle una cartá de su pais: en la calle de la Habana esquina á la de la Muralla núm. 161, darán razon. 4-16

Un jóven de la Peninsula, que puede dar informes de su conducta, desea colocarse en una dulcería de esta ciudad, por tener varios conocimientos en este arte; pues tambien lo ha ejercido en las principales plazas de Portugal. En esta imprenta impondrán. 4-16

Se vende una negra eriollla, general, sana y sin tachas, en seiscientos treinta y seis pesos libras para el vendedor. En la calle de Compostela núm. 58 darán razon.

impondrán. 3-14

Se vende ó se alquila por meses una negra lavandera, planchadora y cocinera, inteligente en la asistencia de un enfermo y ágil para todo servicio, por su ajuste: en la calle de S. Ignacio núm. 59, ó en la esq. de S. Juan Entralgo darán razon. 6-11

CEBOLLINOS DE CANARIAS. Se acaban de recibir por el correo de la Empresa núm. 4, en el almacén de D. Nicolas Dominguez y Alvarez, contiguo al colegio de las niñas. 10-11

Se venden con equidad dos ventanas de cedro con márcos y espejos de ácana de buen uso, tienen tres varas de largo y una y media de ancho: en la calle de la Amstad en la puerta de cochera que hace frente á la valla de gallos de los barracones, impondrán. 16

Cerveza superior y sacos de lienzo, á precios equitativos: en casa de los Sres. Edwards y Lindemann. 16

com exigeix al clima tropical. Amb *vivero* havien el *cherne, nero, dorado, pargo* i *viajaiba*, que és una espècie semblant al pagell de les nostres mars.

Altres mariners sense feina preferiren adquirir un *guadaño*, una barqueta a rem de les moltes que als ports americans es dedicaven a conduir els passatgers i els bagatges entre el moll i els vapors que llur calat no els permetia d'entrar a port, com els velers, i havien de romandre ancorats enmig de la rada.

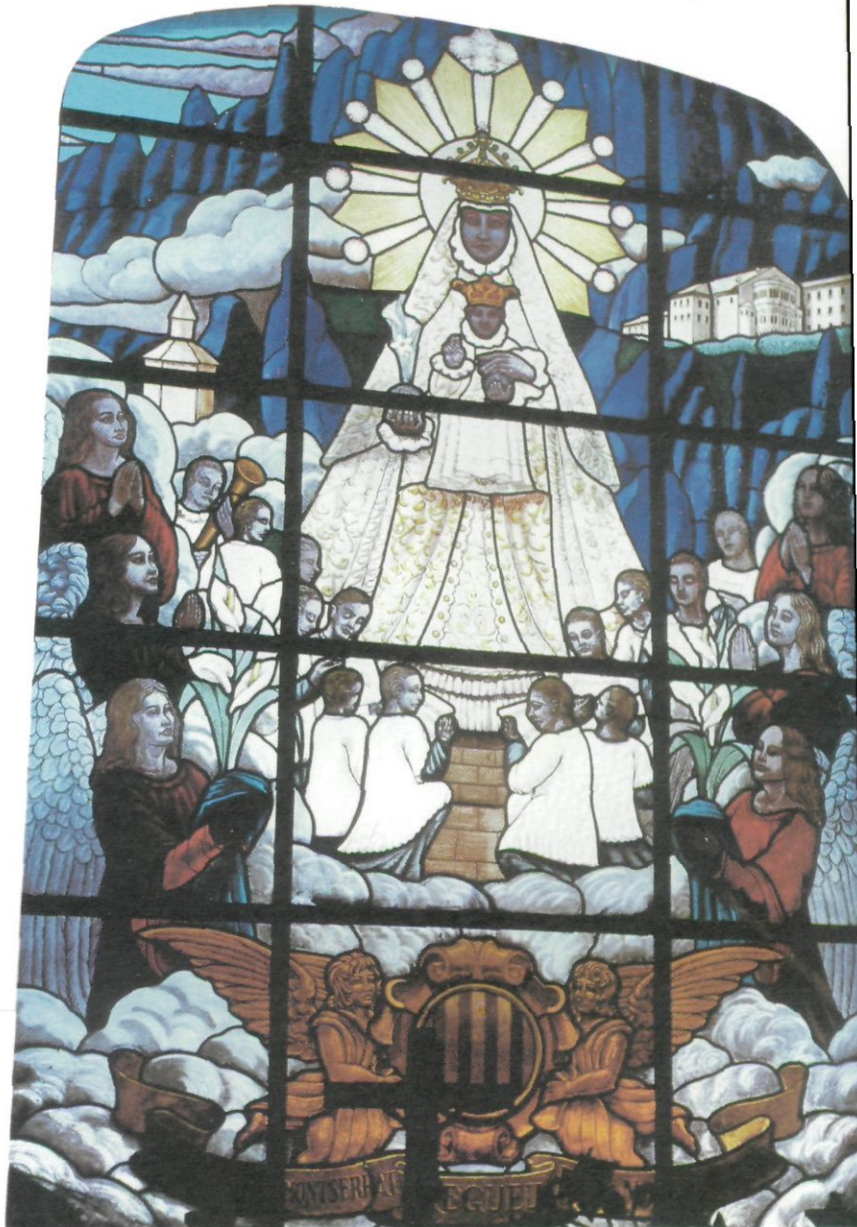
La beneficència dels catalans

El cúmul de necessitats humanes que es manifestava a cada moment entre una població nombrosa, les malalties, accidents de treball i les freqüents epidèmies de febre i de vòmit, inclinaren els prohoms de la colònia catalana, sempre informats d'un elevat esperit social, a ocupar-se de la beneficència, a nivell personal i comunitari, especialment a les ciutats americanes on els nostres compatricis eren en major nombre. La **Sociedad de Beneficencia de Naturales de Cataluña**, fundada a l'Havana, el 1841, fou una de les nostres institucions més benemèrites i representatives. Com a nota curiosa direm que, des de la seva fundació fins el 1912, n'ocuparen la presidència tretze vilanovins.

El pa de cada dia

La vida a les Amèriques, salvades les commocions polítiques i les anomenades insurreccions, era fàcil i prometedora.

L'enyorament que l'emigrat sentia, generalment, quan arribava, s'esvaïa aviat. En el poble que havia abandonat, a la vella Europa, hi existien les "classes", i qui pertanyia a l'una difícilment tenia accés a una altra de superior; a bord d'una nau tot estava rígidament jerarquitzat. A Amèrica, en canvi, en aquell temps, tot era pàtria. El comerciant més acabat tractava el dependent com a un igual. Si algú necessitava diners qualsevol amic li'n deixava, sense interessos ni penyo-

Panteó dels catalans a l'Havana (Joaquim Roy).

"El comerç marítim està en el centre dels millors anys de la història nacional de Catalunya. Pel món medieval, Catalunya era un poder marítim, sobretot, i específicament mediterrani. El comerç amb Amèrica fou una de les causes de l'acumulació de capital que es donà a la Catalunya dels segles XVIII i XIX i permetrà la transformació industrial del país". **Francesc Cabana**.

L'aventurer i el capità, oli de Xavier Nogués (1929). Ajuntament de Barcelona. (R. Manent).

res. Cada quinze dies els dependents tenien festa i l'amo els lliurava una quantitat a cadascun per a divertir-se. El noi que decidia de treballar pel seu compte, tenia obert davant seu un ample ventall de camins expeditos per a escollir.

A vegades, en els ports més importants, s'hi trobaven aplegats seixanta o setanta vaixells de matrícula catalana. De mariners catalans, que duïen noves i presents del poble als emigrats, la ciutat n'era plena. Donava goig de tornar-los la visita a bord dels seus velers i prendre junts, tot xerrant, una copa de rom i fumar un cigar a l'ombra d'una vela estesa. Els mariners eren d'allò més trempats. Conten de dos o tres d'ells que, abillats amb la levita i el copalta dels pilots, quan eren fora, es presentaven als bordells. *Semos (sic) la Sanidad* —deïen amb èmfasi a la mestressa—. I tenien totes les noies a la seva disposició, sense pagar res.

Tanmateix, però, per fer l'amor de franc al tròpic no calia ser mariner ni anar vestit de senyor. Les ocasions eren abundoses. Diuen, per exemple, que podíeu escollir qualsevol negreta d'entre les que treballaven a la plantació, només vestides amb una breu faldilla, sense que les dones, ajupides, deixessin ni per un moment el seu treball al camp.

2. *Bodega*. Botiga de queviures on se servien begudes.

Quan els vaixells anaven a carregar *tasajo* als saladors del Riu de la Plata i, tot esperant vents favorables, havien de romandre fondejats en un racó adient, els mariners saltaven a terra per caçar lloros, ànecs i colorns als boscos de la ribera. Els camperols, anomenats *kelpiras*, els obsequiaven amb rostits de bou i amb fruites del país i els nostres homes hi corresponien amb tirades de canya i cigars havans.

En els pobles de la costa catalana el padró d'habitants abundava en dones, vells i criatures, perquè els homes, en llur majoria, eren a Amèrica, d'altres a Filipines o navegaven. A les ciutats del continent americà les noies catalanes hi eren es-

"Pel que fa a la incidència en l'economia catalana, el fet més significatiu és la repatriació a la metròpoli de capitals acumulats en la colònia. La manifestació més representativa d'aquest fet és la figura del 'indiano', a l'estil de Josep Xifré, el més gran potentat de la Barcelona del seu temps. Altres 'indianos' rellevants foren Miquel Biada, constructor del primer ferrocarril (Barcelona-Mataró 1848) i Joan Güell". **Carles Martínez-Shaw.**

casses i els nostres minyons no sentien gaire afecció envers les indígenes per casar-s'hi. Dels que es van casar a Amèrica o *per carta de gràcia*³ i hi van tenir fills, encara n'hi ha una bella descendència que manté viva, a través dels anys, una íntima relació entre Catalunya i l'altra banda de la mar. Però una bona part dels *americanos* anaren al matrimoni en regressar al poble, vells i rics, si encara hi van arribar a temps.

La vida a les Amèriques, de mica en mica, es transformava. La indústria i el comerç anaven adoptant maquinària i procediments incompatibles amb l'edat i amb les velles experiències i hàbituds dels emigrats. El vapor substituïa la vela. Capitans i pilots, encara joves, continuaren la carrera nàutica comandant vaixells de vapor, ocuparen càrrecs importants en diferents companyies de navegació i comandaren vaixells de guerra de la naixent República de Cuba. L'*americano* típic, en comptes d'aventurar-se a empreses noves, va preferir de liquidar els negocis d'"allà" i tornar a Espanya.

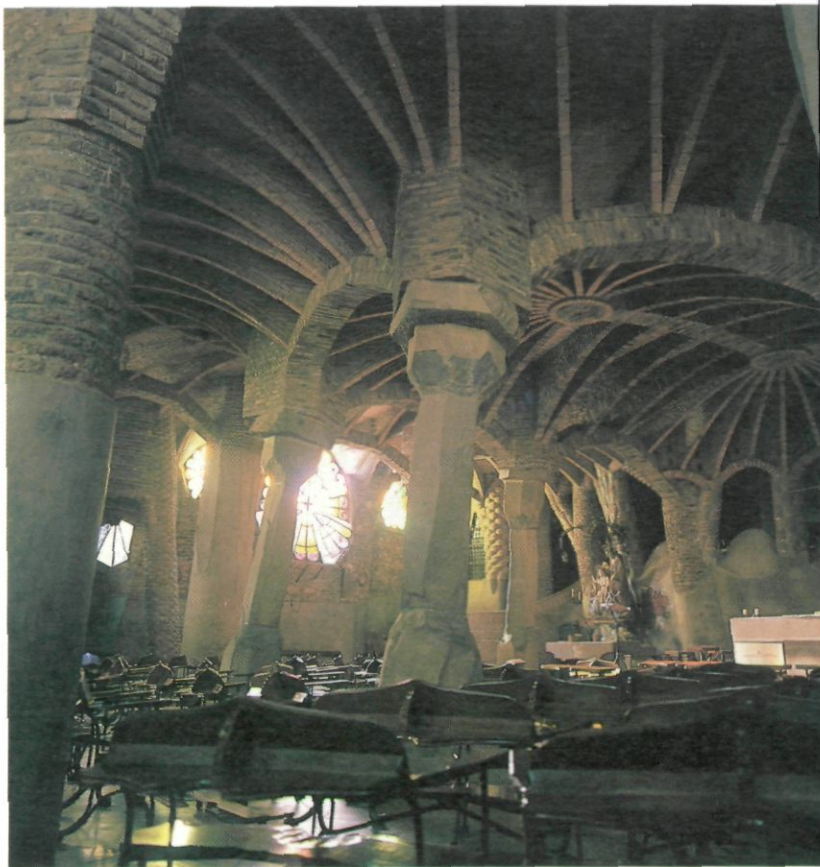
La pèrdua de les colònies i el capvespre de les veles, precipitaren el retorn al poble dels marins i dels indians.

La vida i la hisenda dels emigrats, als països americans, foren bravament trasbalsades per les guerres i pels moviments independentistes. Malgrat tot és innegable que el retorn dels *americanos* fou positiu per llurs viles nadiues. Lloret de Mar, per exemple, va contribuir a l'emprestit nacional, el 1896, amb cent cinquanta pessetes per habitant. Cent-cinquanta pessetes d'aquella època! És a dir, més que cap altra població espanyola, llevat de Madrid.

La tornada

Amb la tornada dels indians i dels marins, i amb la inversió dels seus capitals a la Península, s'accentuà la transformació i l'enriquiment de moltes poblacions, que es féu més sensible a les menys afectades per la industrialització.

Cripta de la capella de la Colònia Güell, d'Antoni Gaudí (R. Manent).

La casa de Josep Xifré a Arenys de Mar (R. Manent).

Grup de negres a l'arrambador dels dos Mons (1780). Hospital de sacerdots pobres, València (R. Manent).

Els "indianos" invertiren els seus guanys en nous negocis, edificis públics o cases particulars, on tracten de rememorar les seves jornades americanes al compàs de les havaneres.

Fotografies d'avantpassats "americanos" d'una família de Canet de Mar (R. Manent).

Quan arribava un *americano*, el cor i l'orquestra, a les poblacions on n'hi havia, li dedicaven una serenata i l'homenatjat hi corresponia amb confitures de guaiaba, xampany i cigars de l'Havana.

Aviat, un seguit de cases noves s'anaren alçant davant la mar i en els carrers principals de la vila; horts amurallats per a matar els lleures en perfumaren els voltants, i sumptuoses sepultures, en previsió de la mort inevitable, embelliren els cementiris.

Noies casadores de condició modesta accedien als requeriments amorosos —o interessats— d'aquells galants madurs que les preferiren joves, i que n'esperaven més un suport per a la vellesa que no pas el sexe i la descendència.

L'església, les ermites, les escoles, hospitals, asils i els pobres, es beneficiaren dels sentiments humanitaris dels indians.

Tampoc no oblidaren els seus germans i nebots, que anaven justos de diners. No ha d'estranyar a ningú aquestes diferències de posició econòmica entre familiars tan pròxims. El segle XVIII, en aquestes platges, tothom anava a tirar l'art. Les diferències les van crear la navegació i la major o menor vigoria amb què els emigrats van espolsar l'arbre a Amèrica.

L'*Americano* senzill, en el casino dels senyors, jugava a cartes apostant llobins no pas pessetes, i prenia mig cafè, no pas tot un, per estalviar. Arrodonien les seves hores, l'hort on regava les flors i criava aviram, i les seves passejades davant la mar, si feia bo, a la banda de llevant o a la de garbí, segons d'on venia el vent, per a guardar-se'n.

L'empremta indiana

La magnòlia, el guaiaber, el *palosanto*, el bambú o canya d'Amèrica i, sobretot, la palmera amiga van proliferar a casa nostra de la mà dels indians. Afegiu-hi el lloro i el criat negre, si us plau. A dur el *jipe*, a lluir el *dije* i la gruixuda cadena d'or damunt la panxa, a fer rodar entre els

“Hi ha una dita que encara és viva a la Cuba d’avui i que ha estat sovint mal interpretada. Els negres cubans deien que ‘quien pudiera ser blanco, aunque fuera catalán’, i aquesta expressió ha servit després per a manifestar que s’accepta un mal menor—ser català—, enfront d’un de major—ser de raça negra en una societat força racista—. La paraula ‘catalán’ era una expressió genèrica, que significava botiguer, o sigui l’esglaó més baix de la burgesia blanca i espanyola. A Santiago de Cuba, que és on es féu popular la dita, la majoria de botiguers eren catalans de naixement o d’origen”. **Francesc Cabana.**

Lampadari d’Alcora, any 1784. Obra de Julià López. Museu de Ceràmica de Barcelona (R. Manent).

dits el cigar de l’Havana, eren uns mestres. Calia ser *americano* per a fer-ho bé.

La dolça americana fou la dansa obligada als saraus vuitcentistes i del començament de segle i l’havanera, avui dia, és encara tan viva com llavors entre la gent de mar. La caoba i la xicranda abundaven en portes, marcs d’alcova i mobiliari, a les cases dels naviliers i dels indians. Els mariners duïen d’Amèrica, en un racó de nau, la fusta bona per a fer-se construir el llit nou quan es casaven. Les dones feien flors per als sants conjuminant, a manera de pètals, les escates de corbina, assecades, que els duïen de Montevideo, estimaven l’aigua de Florida per rentar-se, i, es perfumaven la roba, endreçada als armaris, col·locant-hi a la barreja capsos buides de cigars havans.

L’església parroquial de Lloret de Mar, lluïa un altar exterior dedicat a la Verge de la Caridad del Cobre, patrona de Cuba, al costat de l’altar de la Mare de Déu de Montserrat, patrona de Catalunya.

Un índex de la fortuna que deixava l’indià en morir, era el nombre de capellans i de “pobres”, cremant una atxa, que anaven a l’enterrament. De vegades la defunció es produïa a l’Havana o a

Buenos Aires i un germà o uns nebots del difunt rebien la bona nova que n’eren instituïts hereus.

Refectori de l’antiga Universitat d’Oriola, segle XVIII (R. Manent)

La mort dels *americanos* que a la tornada s’havien casat amb noies joves, es produí, naturalment, força anys abans que la d’elles. Aquelles vidues, riques i mogudes, amb una clàusula al testament del vell, com un punyal al pit que les impedia de tornar-se a casar si no volien perdre els béns heretats, lliuraren al cupó trimestral, a l’església, al joc de la quina, a les relacions honestes amb capellans joves aquells sentiments que, atentes a la conservació del patrimoni, no podien dedicar a una altra mena d’amors. Crearen un petit món, original i pintoresc, propici a la literatura.

Aquells dos segles de relació catalana amb les Amèriques deixaren, a més, a la nostra llengua, un vocabulari saborós i expressiu, que no ha estat recollit pels diccionaris.

Carta de navegació de l'Oceà Atlàntic Septentrional (1864). S'hi recullen les rutes de viatges de vaixells catalans a l'Havana i Montevideo (R. Manent).

Fer l'Amèrica, en un negoci o ocupació, vol dir guanyar molts diners. *Acriollar-se* equival a adaptar-se al clima i als costums de les antigues colònies americanes. *Tenir es mal de Cuba* és sinònim de ser presa de la galvana. *Deixar la maleta a l'Estret* (de Gibraltar) significa tornar sense diners de qualsevol empresa. *Aguanta, negrito!*, recomana tenir paciència. *Té molta terra a l'Havana*, es diu del jactador, etc.

Hem vist, doncs, com en l'anomenat Nou Món hi va haver qui va treballar estrènuament i va aconseguir una fortuna; qui la va trobar feta; qui la va reunir i la va perdre, i fins un xicot que, amb mala sort o amb poques ganes de treballar, demanava caritat mentre els altres es feien rics. Ja ho deia un vell cantar que sabia tothom: *"Hasta los palos del monte / tienen su destinación, / de los unos se hacen santos / y de los otros carbón"*.

La relació de les obres i de les institucions que el nostre país deu als capitals obtinguts pels seus fills a Amèrica, ompliria volums sencers. Els López, no catalans però vinculats estretament a Catalunya, els Güell i Ròmul Bosch i Alsina, en són una mostra feaent. A Francesc Gumà i Ferran li atribueixen l'inici de l'Eixample de Barcelona; els Gumà impulsaren la construcció del ferrocarril de Barcelona a Vilanova i Valls i la primera línia de tramvies de la Ciutat Comtal, i Miquel Biada i Bunyol, que tingué notícia, a Cuba, de la construcció dels primers ferrocarrils, emprengué, amb Josep M. Roca, el de Barcelona a Mataró, que fou el primer camí de ferro d'Espanya i el desè establert al món. I així tants d'altres. Però no a tots els emigrats la sort els fou propícia. També hi va haver qui, malgrat les il·lusions posades a l'altra banda de mar i la seva punya a obrir-s'hi camí, no pogué obrir cap diner i va morir pobre i ignorat en algun racó d'Amèrica.

Aquests herois anònims, i no els qui van fer fortuna i veieren premiats en vida els seus afany, són els que exalta davant la mar de Lloret una pedra senzilla que duu gravats un branc de llor florit i uns mots de pietosa recordança.

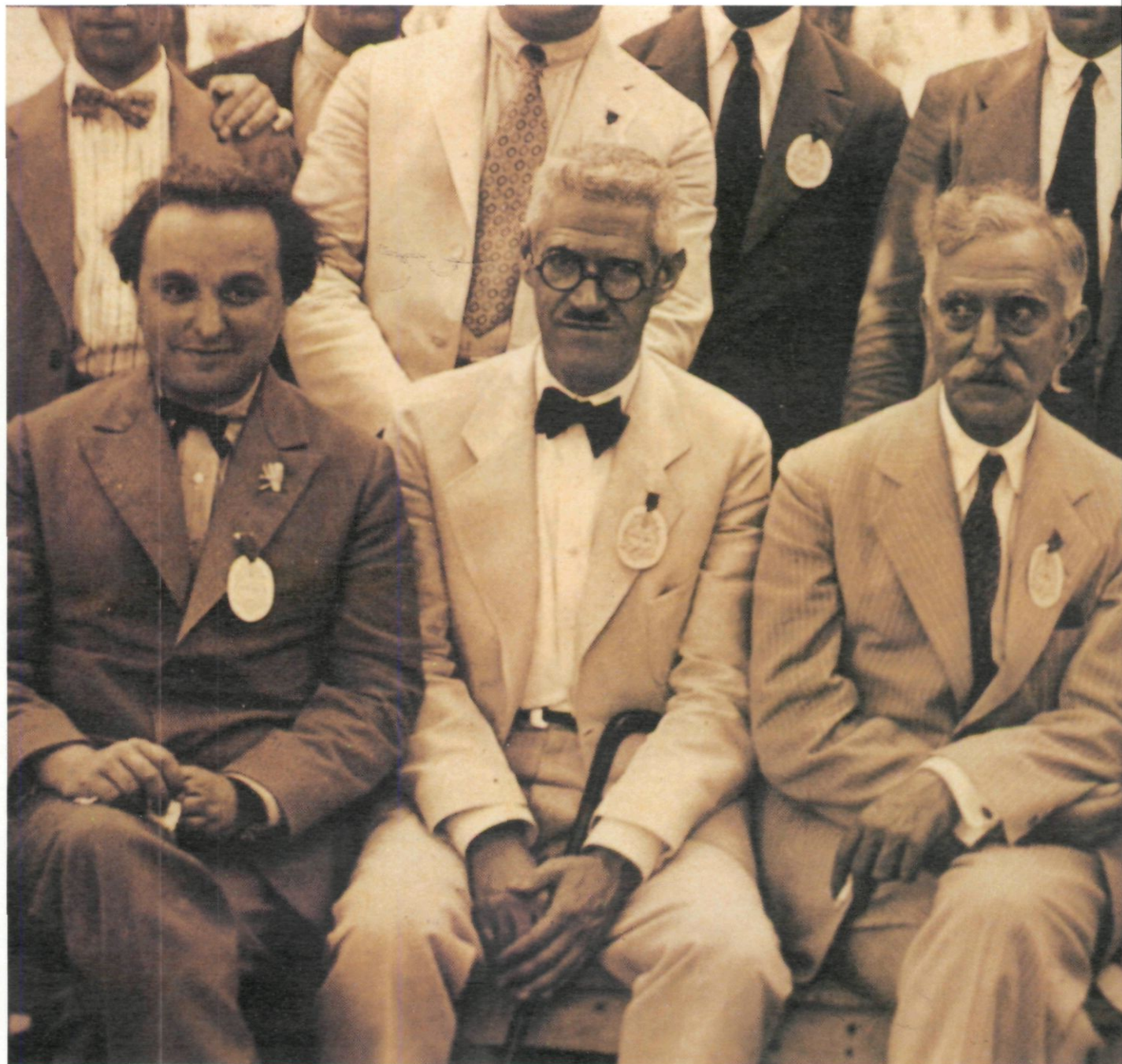
3. Casament per carta de gràcia. Casament per poders.

ELS TEMPS MODERNS

"El redescobriment d'Amèrica operat a la Catalunya del XVIII va donar noves ales a la presència d'homes del Principat en el Nou Món. S'hi instal·laren com a administradors (governadors, oïdors, funcionaris); evangelitzadors (caputxins, franciscans, jesuïtes), científics (metges, botànics, antropòlegs), empresaris (factors, negrers, fabricants de sucre o de tabac) i àdhuc polítics, amb influència en el procés emancipador i en l'articulació posterior de les noves nacionalitats".
Carles Martínez-Shaw.

Macià, Ventura Gassol / Josep Conangla i Fontanilles, a Cuba,
en el transcurs de la seva ressonant visita als catalans d'Amèrica.

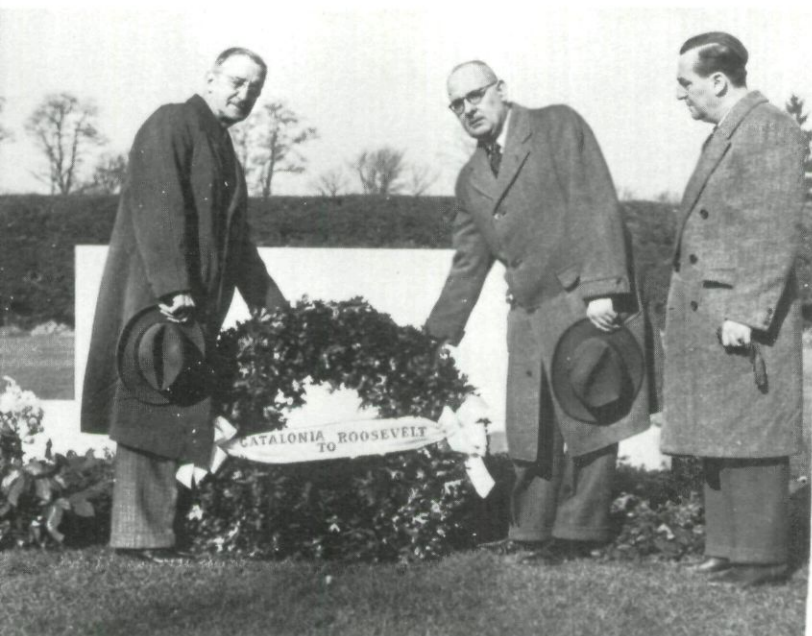

INDEPENDÈNCIA I AFIRMACIÓ NACIONAL

Víctor Castells

Primer monument i homenatge públic permanent dedicat al President Lluís Companys, a la ciutat de Montevideo (Uruguai).

Manuel Serra i Moret, Josep Carner Ribalta i J. M. Fontanals dipositant flors a la tomba del president Roosevelt en nom de Catalunya.

EN la independència d'Amèrica i en la formació dels nous estats d'aquell continent hi varen intervenir nombrosos catalans, a primera línia. Anotem algunes figures senyeres: Jordi Ferragut (o Farragut) als Estats Units, més conegut pel fet d'ésser el pare del famós almirall David G. Farragut; Domènec Mateu i Joan Larreu (o Larrea) a l'Argentina, amb Blai Perera (o Parera), autor de la música de l'himne nacional; Josep Sardà i Joan Aragó a Mèxic, el primer més tard victoriós al costat de Simón Bolívar... Gent abnegada, progressista, amb decidida universalitat i reconegut amor a Catalunya i a la terra que els acollia i per a la qual lluitaven. Ho digué d'una manera ben manifesta Simón Bolívar: *"Tant de bo al Perú i a Amèrica hi hagués el patriotisme que tenen els catalans."*

Més endavant, un altre elogi vingué del general independentista cubà Antonio Maceo. El manifestà, amb l'habitual rotunditat cubana, a Josep Miró i Argenter, el seu més addicte col·laborador, català de Sitges: *"Yo he conocido a muchos paisanos de usted con muchos defectos, pero todavía no he conocido a un catalán canalla."* També hi hagué molts catalans que es varen perdre pels camins de la guerra contra la llibertat d'aquells pobles, però la noble causa va vèncer i el nom de Catalunya quedà ben alt. Sobretot a Cuba, on els catalans han estat sempre clarament distingits. Hi destaca la influència de Francesc Pi i Margall, però ja el 1837 havia estat descoberta a l'Havana l'anomenada **Conspiración de los Catalanes**. Fou tramada a Barcelona, i tots els implicats a Cuba foren bàrbarament morts, entre els quals i entre també altres catalans, Pau Mata i Joan Senmanat. El 1855 fou l'hora de la gran conspiració dirigida per Ramon Pintó, amb col·laboradors catalans com Ramon Just, però també fracassà, i Ramon Pintó fou executat. Quan per fi arribà la independència l'esmentat Josep Miró i Argenter n'és el català més representatiu.

A Cuba la presència catalana assolí una gran intensitat, en tots els camps de l'economia, el treball i l'ensenyament, amb un prestigi màxim entre l'irredentisme cubà. No és estrany, doncs, que quan Tomàs Estrada Palma, el 1902, va desembar-

“Comunitat Catalana” és un moviment creat a Buenos Aires, que s'escampà immediatament per tot Amèrica. Formaven ‘comunitats’ les entitats, publicacions, grups, d'una ciutat o país, amb gran intercomunicació amb totes les altres ‘comunitats’ d'Amèrica. Denominador comú: la sobirania nacional, Catalunya com a pàtria única dels catalans (Arxiu Víctor Castells).

Consell Executiu de la Comunitat Catalana elegit el 9 de setembre de 1940. D'esquerra a dreta: **Pere Mas i Perera, Pere Seras i Isern, Joan Llorens i Bassa, Josep Escolà i Marsà, President, Manuel Serra i Moret.**

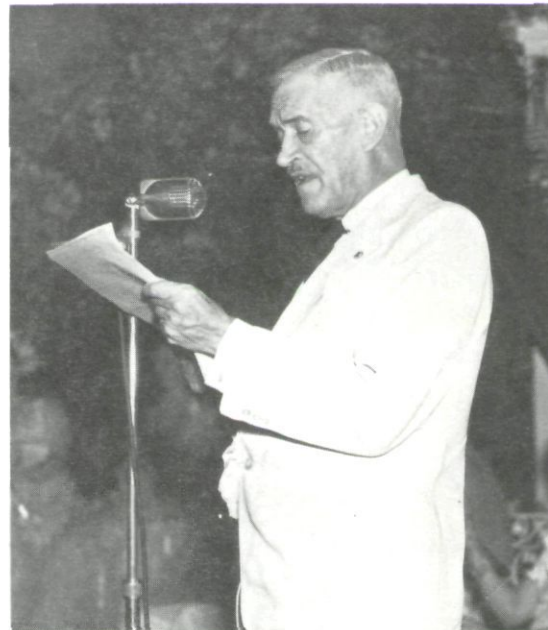

car a Santiago per anar després a possessionar-se de la presidència de la nova República, ho aprofités per visitar el **Centre Catalanista**, que no feia gaire s'havia fundat adherit a la **Unió Catalanista**. El primer president de la República cubana hi anà acompanyat d'Emilio Bacardí, de família catalana, primer alcalde de la ciutat, i, amb la inevitable irritació dels espanyols presents, fou saludat en català, onejaven les banderes cubana i catalana, i es varen cantar **Els segadors!**...

Remarquem que és a Cuba on fou creada la primera entitat catalana ben estructurada a Amèrica, amb un dels historials amb més relleu i envergadura: la **Societat de Beneficència de Naturals de Catalunya**, fundada l'any 1840, coneguda popularment com la **Beneficència Catalana**. Nasqué com a entitat mutualista, però aviat es convertí pròpiament en societat de beneficència i amb llargues èpoques de brillant activitat social i religiosa, sovint des de la més abrandada catalanitat. També és a Cuba on trobem el primer llibre català, bé que bilingüe: poesies de Francesc Camprodon, publicat el 1850 a l'Havana. El mateix any que retornava Josep Xifré i que Antoni Maria Claret era consagrat arquebisbe de Santiago de Cuba.

Casals catalans

L'associacionisme català a Amèrica apareix el segle passat, és clar, allà on ja hi ha col·lectivitats prou nombroses, però és a les dues dècades darreres quan floreix amb inusitada vitalitat. Sovint són intents de poca durada, com veiem a Buenos Aires, o ni tan sols arriben a consolidar-se, com fou el cas d'un **Centre Català** a la ciutat de Mèxic, el 1887. O es tracta d'entitats amb una catalanitat molt vaporosa, com un Centro Catalán que hi havia a l'Havana, el 1881. Però aquell mateix any 1887 s'organitzen a Montevideo uns primers Jocs Florals de la Llengua Catalana amb tots els requisits requerits per a donar-hi envergadura i solemnitat. Foren impulsats per gent molt dinàmica i moderna, els de la **Societat Catalana Rat Penat**, capdavanters reconeguts, a l'Amèrica, del separatisme català.

Josep Conangla i Fontanilles (Montblanc 1875 - l'Havana 1965).

Autor de molts llibres i opuscles, fou un dels puntuals del nacionalisme català a Cuba. Deixà aviat de ser espanyol i malda sempre per convèncer els catalans que calia fer-ho. Als residents a l'Amèrica els ho recomanava tot demostrant jurídicament que era lícit i sobretot que no impedia de continuar exercint, amb plena llibertat, com a catalans (Arxiu Víctor Castells).

No tot és independentisme en les nombroses entitats que van apareixent, però s'hi aferma el més decidit esperit d'afirmació nacional, amb la corresponent alarma dels components de les col·lectivitats espanyoles i de les autoritats consulars, que es desesperen i pressionen els governs fins al punt d'arribar a demanar l'expulsió dels dirigents dels pacífics casals. La veritat és que, en conjunt, es tracta d'una esplendorosa i multitudinària manifestació d'eufòria catalanista, cada cop més ben perfilada. Els catalans volen exercir de catalans i fer-se presents com a catalans i ho aconsegueixen. Al tombant del segle s'esvaeixen arreu les ambigüitats i apareixen, i es consoliden, entre altres, les entitats que donaran un prestigi tan gran als catalans d'Amèrica: a Rosario el **Centre Català**, l'entitat degana, el 1902; el 1906, el **Centre Català de Xile** i l'**Orfeo Català de Mèxic**; el 1907, el **Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba**, transformació de l'anterior **Centre Catalanista**, i l'any següent les dues entitats màximes del nacionalisme català a l'Argentina: el **Casal Català de Buenos Aires** i el **Centre Català de Mendoza**.

Josep M. Fontanals i Josep Carner i Ribalta han estat dos dels catalans més actius als Estats Units. Carner i Ribalta, abans, havia estat amb Francesc Macià a París i a l'Havana. Fou l'impulsor del Partit Separatista Revolucionari Català i és autor, entre altres obres, de llibres sobre Gaspar de Portolà i la descoberta i colonització de Califòrnia. És important, també, el seu llibre de memòries "De Balaguer a Nova York passant per Moscou". (Arxiu Víctor Castells).

Placa col·locada al peu del monument a Domènec Matheu, a Buenos Aires (Arxiu Victor Castells).

Publicacions

A d'altres països l'associacionisme català arribarà més tard o no serà tan brillant, però és sempre a primeria de segle quan apareixen les tres grans publicacions de l'emigració catalana. **La Nova Catalunya** de l'Havana, que sortí l'octubre de 1908 i que es publicarà fins al 1932, amb una segona època que va des de novembre de 1942 fins a desembre de 1959. **Germanor**, a Santiago de Xile, el 1912, la sortida de la qual es féu coincidir amb l'11 de Setembre i que durà, amb grans èpoques, però amb accidentada regularitat, fins al mes de març de 1963. I **Ressorgiment**, a Buenos Aires, que es va començar a publicar el 1916 amb el títol de **Resurgiment**, però aviat corregit, i que, com a cas únic en la història de la premsa catalana, aconseguiria una impecable regularitat mensual fins al 1972! Una fermesa i una continuïtat tan excepcionals només s'entén quan es té en compte que en fou l'artífex un home de tremp, el seny i la convicció nacionalista d'Hipòlit Nadal i Mallol, català de pedra picada, patriota com no n'hi ha d'altres, del Port de la Selva.

N'hi hagué moltes més, de publicacions, abans i després de l'aparició d'aquestes, en alguns casos d'alta o força acceptable qualitat. Donem-hi un cop d'ull, per sobre. A Nova York: **La Lluminera** (1874-1881). A Buenos Aires: **L'Aureneta** (1876-1890), **La Papallona** (1887-1888), **Catalunya al Plata** (1909-1910), **Catalonia** (1923-1924) (1926-1930), **Catalunya** (1930-1947) (1954-1965), **Nación Catalana** (1923-1930). A Montevideo: **La Gralla** (1885-1888), **Foc Nou** (1917-1919), **Nova Catalunya** (1928-1930). A Cuba: **Fora Grillons!** (1906-1907?), **Vida Catalana** (1920-1924?), **Nació Catalana** (1921-1925?). A Mèxic, ultra els admirables **Quaderns de l'Exili** (1943-1947), **La Nostra Revista** (1946-1954), **La Nova Revista** (1955-1958) i **Pont Blau** (1952-1963) i la seva continuació **Xaloc** (1964-1981), sumant-ho tot, revistes, revistetes, publicacions de vida efimera i butlletins, s'arriba fàcil a més de setanta títols, gairebé tot de l'exili darrer.

Macià

Tot plegat, entitats i publicacions, emmarcant un esplet de vida social, cultural i patriòtica que honora una emigració i honora un país, el nostre. Remarquem-ho de passada: Catalunya, tot i ésser una Nació sense estat, és coneguda arreu i en general ben conceptuada, però això no s'ha fet sol, sinó que és degut a unes col·lectivitats i unes grans individualitats en el capteniment de les quals ha predominat el bon fer, tot fent notar sempre una afirmació nacional prou convincent. Ve des dels temps de la independència, es consolida en les dues primeres dècades del segle actual i fa un primer ple que coincideix amb l'ascensió d'aquest gran artífex de les més transcendents oportunitats de la Catalunya moderna que fou Francesc Macià. Quan el líder separatista, després de Prats de Molló i el famós procés de París, decideix d'anar a Amèrica, el mapa associatiu ja s'havia completat, amb més grups organitzats, entre els quals el **Centre Nacionalista Català** de Nova York, fundat el 1920, i individualitats a punt en els més diversos indrets, com Lluís G. Fàbrega i Amat, a Lima, Enric Roso i Roca, a São Paulo, M. Puig i Maseras, a Mèxic...

Dibuix de Joan Larreu que, a l'Argentina, és conegut com Juan Larrea. Líder de la independència argentina (Arxiu Víctor Castells).

Els catalans d'Amèrica assolien amb Francesc Macià el punt suprem de llur entusiasme: s'hi senten identificats i hi veuen el braç executor de llurs ideals, la solució de llur Catalunya plagada de problemes en ésser immersa en el mare-màgnum exclusivista espanyol. Si hi ha dissidències, és pel cantó del radicalisme d'inspiració dels de **Nosaltres Sols**. I per qui encara no havia entrat en l'òrbita del seny separatista, ara hom concloïa que calia fer confiança en aquell home que agermanava tan bé la fermesa de caràcter amb la cordialitat, la convicció d'ésser català i prou amb l'esperit obert de ciutadà del món, l'esperit revolucionari i l'elegància... Montevideo, Buenos Aires, Rosario, Córdoba, Mendoza, Valparaíso, l'Havana, Santiago de Cuba, Nova York: un llarg períple d'apoteosi nacionalista en l'esperança plena d'un pròxim alliberament nacional.

Francesc Macià, per la seva banda, aconseguí a Amèrica la millor i més definitiva definició del seu nacionalisme i de la seva determinació política. En cada ciutat on sojornà i en cada català que tractava, Macià hi trobà la més genuïna representació d'una Catalunya irredent, assaonada per la reflexió i la lucidesa que donen el distanciament, neta de dubtes i de les poca-soltades dels arrauxats espanyolistes. I va poder copsar, també, el gran respecte i la simpatia que inspiraven el nostre país i la nostra gent.

L'atzagaiada del general Primo de Rivera havia agreujat la situació i, conseqüentment, havia accelerat l'esperit de lluita dels catalans d'Amèrica. És així com varen aparèixer **Nació Catalana**, amb Pere Seras al davant, i **Catalonia**, amb Ramon Mas, a Buenos Aires, en l'idioma del país. També **Catalunya** (1926-27), igualment en l'idioma del país, obra de Josep Abril i Llinés, a Santiago de Xile, i **Nova Catalunya**, bilingüe, feta bàsicament per Alban Rosell, a Montevideo... Es tractava de presentar batalla en el camp de l'opinió pública d'aquelles nacions. A Cuba, entre altres treballs i amb el mateix esperit, Josep Conangla i Fontanilles havia publicat **La ciudadanía**

adoptiva (1916) i ara **Ciudadanía y Extranjería** (1924), per fer veure la conveniència i defensar el dret dels catalans de fer-se cubans sense deixar d'exercir de catalans, i **El Martirio de Cataluña** (1925), un fort al·legat contra les inveterades imposicions i desgràcies que patia la nostra terra en mans de l'espanyolització primo-riverista.

Monument a Josep Larreu. Buenos Aires (Arxiu Víctor Castells).

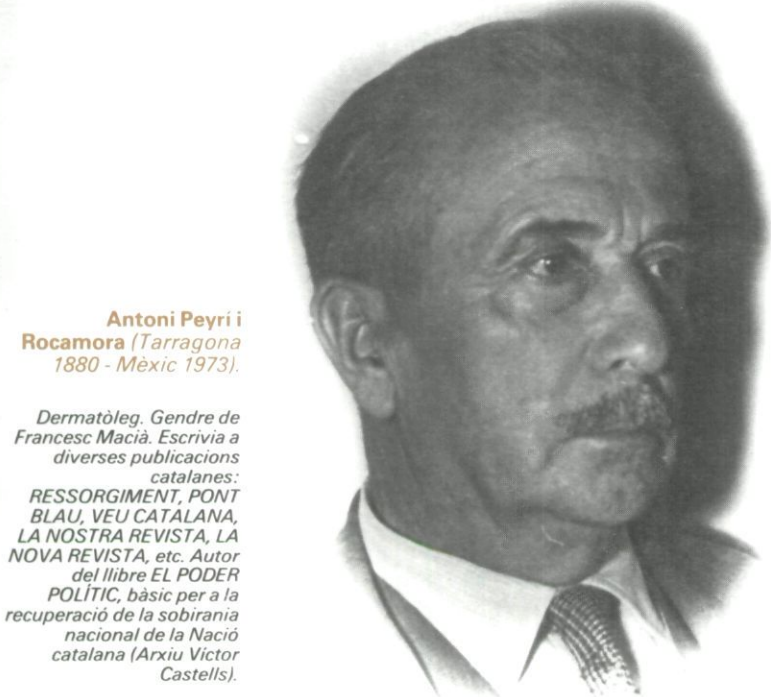
La República

L'adveniment de la República no canvià gaire les coses. Fora de Cuba, on la renúncia de Macià a la República Catalana significà un gran desencís, en alguns casos ruptura i, en general, inhibició més o enys accentuada. En conjunt, però, les entitats i publicacions catalanes varen mantenir una efusiva relació amb la Generalitat. Només amb la Generalitat, això sí. El 8 de maig de 1932, un nodrit grup de catalans retornats varen fundar, a Barcelona, l'**Agrupació catalans d'Amèrica** precisament per intensificar i, en la mesura que fos possible, institucionalitzar aquestes relacions: es volia per una banda fer sentir la veu dels catalans residents a Amèrica i alhora donar més relleu a la representativitat catalana dels casals catalans. La guerra civil accelerà el seu trist desenllaç just quan tenien molt avançada l'organització d'una gran exposició dedicada a tot el que feien i havien fet els catalans d'Amèrica. És clar que no tenien en compte per a res l'emigració espanyola ni ho associaven a cap de les efemèrides del nacionalisme espanyol.

Celebració del quarantè aniversari de la revista RESSORGIMENT, amb assistència de la plana major del nacionalisme català a Buenos Aires (Arxiu Víctor Castells).

Antoni Peyri i Rocamora (Tarragona 1880 - Mèxic 1973).

Dermatòleg. Gendre de Francesc Macià. Escrivia a diverses publicacions catalanes: RESSORGIMENT, PONT BLAU, VEU CATALANA, LA NOSTRA REVISTA, LA NOVA REVISTA, etc. Autor del llibre EL PODER POLÍTIC, bàsic per a la recuperació de la sobirania nacional de la Nació catalana (Arxiu Víctor Castells).

Una actuació cabdal destaca durant els tràgics anys de la guerra civil: les campanyes d'ajut promogudes pels catalans de Buenos Aires. No foren les úniques, però cap altra assolí el gruix i la popularitat de les iniciatives sorgides al si del **Casal Català** per part del Comitè "Llibertat" i tot seguit també pel mateix Casal. Varen promoure la tramesa de queviures, organitzaren cosidors, on treballaven, gratuïtament, moltíssimes dones, resseguien la pampa per recollir entre els pagesos catalans blat i moresc... Varen fer-se càrrec també d'una colònia infantil a Vilamajor, al Montseny, i una altra a Torrentbò per a nens refugiats bascs.

L'exili

La diàspora catalana després de la desfeta del 1939 tampoc no va canviar les grans línies del capteniment tradicional dels catalans d'Amèrica. El trasbals fou fort, sobretot degut a la quantitat de gent arribada, i en molts punts fou substancialment modificat el mapa de la presència catalana. Però sempre mantenint-se uns i altres en el mateix camí: l'afirmació nacional, ara més clamorosa encara i des de noves àrees d'actuació. Sempre hi ha hagut catalans, pocs o molts arreu, però amb l'exili apareixen grups organitzats en països on no n'hi havia hagut mai, i ara amb clara definició política, com és ara a Colòmbia, Costa Rica, Panamà o Veneçuela. O es creen nuclis de gran activisme, on no havien estat massa rellevants, com és el cas màxim de Mèxic.

En aquest país l'exili ho fou pràcticament tot, bé que partint d'una base existent. A l'Argentina, en canvi, continuà predominant el vell resident, tot i que l'exili hi féu aportacions substancials. Xile deu ésser el país on es creà un bon equilibri, amb una col·lectivitat ben estructurada que rep amb els braços oberts un contingent important d'exiliats. Arreu, en tot cas, una problemàtica nova: la lluita i l'intriguisme de la política de partit, i demostra d'una banda un gran dinamisme, però en realitat fa estralls i alhora distancia molts vells residents, ja prou desconcertats per la guerra civil, detestable pel cantó franquista, però també massa marcada pels disbarats dels anarquistes i la dictadura dels comunistes, a l'exili donats sense fre al dogmatisme i a la calúmnia sistemàtica.

El contingent de gent de la ploma, artistes, metges i professionals de l'ensenyament havia estat sempre remarcable entre l'emigració catalana: l'Uruguai, l'Argentina i Cuba, sobretot, en són un bon exemple, en quantitat i en qualitat. Però amb l'exili l'arribada fou de cop, i amb l'afegit d'un tipus nou: el professional de la política, exercit en les disciplines ideològiques i en les pràctiques del funcionari. Molts arribats del front desba-

llestat, encara amb sentor de pólvora, molts més provinents dels despatxos oficials i de les redaccions dels diaris, passats pels camps de concentració, però viu el sentiment de grup. D'ací el reforçament immediat de l'associacionisme, l'increment de les col·laboracions a les publicacions existents i la creació de noves: l'octubre de 1939 ja sortia a Mèxic **La Revista dels Catalans d'Amèrica** (1939-1940), amb explícita voluntat de relligament nacional entre tots els catalans residents en aquell continent.

La nòmina d'activitats, actuacions col·lectives, publicacions, revistes i butlletins que l'exili del 39 afegeix a l'emigració catalana a Amèrica és d'una dimensió i d'una riquesa que va molt més enllà de la idea que se'n podria formar amb una simple enumeració. Cobreix tot el ventall d'actuacions imaginables, des del simple fet de trobar-se habitualment gent catalana fins a les grans solemnitats culturals, polítiques o religioses. I des del full imprès o ciclostilat amb programa de festes o clam polític fins a magnífiques revistes i llibres de bibliòfil admirables. Teatre, danses, cicles de conferències, actes recordatoris dels grans fets nacionals i d'homenatge als ciutadans sacrificats per la barbàrie anticatalana...

Destaquem-ne dues iniciatives transcendents, pel que tenen de continuïtat amb l'esperit generós dels catalans d'Amèrica i amb una adaptació perfecte a les condicions creades per una emigració tan important en els anys tràgics de la guerra mundial i de la més ferotge repressió contra el nostre poble: el que s'ha convingut en anomenar moviment de **Comunitats Catalanes**, que aconseguí d'aplegar la immensa majoria dels catalans residents a Amèrica, i la reinstauració dels Jocs Florals de la Llengua Catalana, amb caràcter itinerant i nacional, com a festa solemnia de considerable relleu literari, cívic i polític. Ambdues iniciatives varen sorgir a Buenos Aires, tot recollint la tradició dels vells residents, interpretada pel bon seny patriòtic d'exiliats com Pere Mas i Perera.

Emigració

Pere Bosch i Gimpera a Sao Paulo (Arxiu Víctor Castells).

Una darrera etapa la defineix, els anys 50, un fort corrent migratori provocat per la difícil situació que es vivia aquí, coincidint amb una primera obertura del règim en el sentit que ja es podien obtenir passaports. En alguns països incidí poc, però en tot cas es modifica novament el mapa associatiu. A São Paulo, al Brasil, on abans del 39 només hi havia hagut un molt reduït **Centre Català**, ara hi apareix **Germanor Catalana** i tot seguit **Catalonia Sociedade Paulista de Cultura** (1948) força activa, més endavant convertida en **Centre Català** (1955). La col·lectivitat era ja prou important perquè també hi fos creat el **Grup Montserratí** (1956). A Lima, al Perú, s'organitzà l'**Agrupació Catalana Montserrat**, eclipsada per qüestions de política local, però reactivada el 1956: d'allà en sorgí la iniciativa de promoure la campanya premi Nobel a Pau Casals...

L'afirmació nacional catalana es mantenia ferma. Els anys i la gairebé nul·la arribada de nova gent va fer que, però, en començar els anys setanta, es notés un cert cansament. L'història, en tot cas, és brillant, i omple pàgines i pàgines de magnífica presència nacional catalana a Amèrica.

EL POBLE CATALA

PORTANTVEU DE LA COMISSIO ORGANITZADORA DE LA CONFERENCIA NACIONAL CATALANA

ORGAN DE COMUNITAT CATALANA DE MEXIC
Apartat 8620. Mèxic, D. F.

PUBLICACIO MENSUAL
Números 14 y 15 10 cèntaus Maig-Juny, 1952

PUBLICACIONS CATALANES A AMÈRICA

QUADERNS *de l'Exili* 26

CATALONIA

LA REVISTA QUE ES FA IMPRESCINDIBLE
EN TOTES LES LLARS CATALANES

SURT EL 25 DE CADA MES

SUBSCRIPCIO PER UN ANY \$ 5^M/_N

Magazine de la vida catalana
Correspondències de Catalunya — Fotografies de l'actualitat de la nostra terra — Col·laboracions literàries i artístiques — Poesies — Notes d'art, de música i d'esport — Pàgines humorístiques — Secció per als infants. — —

CATALÀ: ES UN DEURE SUBSCRIURE-T'HI!

CHACABUCO 875 U. T. 23, B. ORDEN 4141 BUENOS AIRES

REVISTES AMB DATA
ANTERIOR A 1900

ARGENTINA

BUENOS AIRES

CATALUNYA AL PLATA. "Setmanari festiu, literari e ilustrat. Eco de la familia catalana a la República Argentina". (1899)

L'AURENETA. "Senmanari humorístich y literari". (1876)

L'AURENETA. "Revista Catalana. Surt los diumenges". (1878)

L'AURENETA. "Setmanari Català". (1889)

LA DEFENSA.

LA PAPALLONA. "Setmanari català". (1887)

LA PLATA.

LA LLIBERTAT. (1877)

CUBA

L'HAVANA

ECO DE CATALUNYA. (1880)

EL CATALAN. "Periódico semanal político y literario". (1869)

L'ALMOGAVAR. "Periódico literario consagrado a los intereses generales de Cataluña". (1885)

L'ATLÀNTIDA. (1881)

LA HONORATA. "Semanario Regionalista Catalán, literario y de noticias". (1892-1891) 15 de mayo

LA OPINION CATALANA. "Semanario regional". (1868-1897)

LO MISSATGER CATALA. (1881)

SANTIAGO DE CUBA

LA GRESCA. "Periódich que surtirà cada diumenge si Déu ho vol i tractarà de moltes coses". (1869)

ESTATS UNITS

NOVA YORK

LA LLUMENERA DE NOVA YORK. "Revista catalana de noves i gresca". (1874)

URUGUAI

MONTEVIDEO

LA GRALLA. "Periódich senmanal y literari". (1885)

NACIÓ CATALANA

PUBLICACIÓ SEMANAL

PUNTE FIADO

Año V — Número 232
Bs. As. el 2 de Abril de 1948

DIRECCIÓ I ADMINISTRACIÓ:
Estados Unidos 1532 — Unión Telef. 23, Buen Orden 7149

Tallers, Molinos 60-68
D. T. 3887, Almagre

REVISTES DATADES ENTRE 1900 I 1936

ARGENTINA

Buenos Aires

ACCIÓ CATALANA. (1916)

ACCIÓ DEL CASAL CATALA. "Centre de Cultura. Institució d'Estudis". (1919-1929)

BUTLLETÍ COMITE D'ACCIÓ CATALANA DE SUD AMÉRICA. (1920)

BUTLLETÍ DEL MONTE PIO DE MONTSERRAT. (1916)

CATALONIA. "Periòdic d'acció Catalana". (1914)

CATALONIA. "Revista argentina de expansió cultural catalana". (1923)

CATALONIA. "Revista d'informació i expansió catalana". (1927)

CATALUNYA. "Periòdic decenal d'informació i propaganda del 'Casal català'". (1910-1912)

CATALUNYA. "Revista d'informació i expansió catalana". (1930)

CATALUÑA, ARAGON, VALENCIA, BALEARRES. "Revista defensora de los intereses morales y materiales de aquellas provincias españolas". (1901)

CATALUNYA EN SUD AMERICA. "Setmanari Català". (1910)

CATALUNYA AL PLATA. "Periòdic independent. Portaveu y defensor dels interessos morals y materials de la colònia catalana a Sud-Amèrica y enlayrador de llurs glòries pàtries". (1909)

CATALUNYA NOVA. "Periòdic setmanal d'Acció Patriòtica". (1914)

CIRCULO VALENCIANO. "Boletín oficial. Aparece mensualmente". (1922)

EL CORREO DE CATALUÑA. "Revista semanal de información catalana". (1911)

EL CORREU DE CATALUNYA. "Periòdic quinzenal". (1919)

EL MENORQUIN. "Organo de los hijos de Menorca residentes en la República del Plata". (1919)

L'ALMOINA. "Informació pollensina balear y catalana". (1921)

LA UNION BALEAR. "Boletín oficial de la Sociedad Mutualista y de Cultura". (1919)

LA ROQUETA. (1911)

NACIÓ CATALANA. "Publicación semanal". (1923)

RESSORGIMENT. (1916-1972)

TIERRA LEVANTINA. "Organo de la Colonia Regional Valenciana de la República Argentina". (1917)

VIDA CATALANA. (1916)

ROSARIO DE SANTA FE
BUTLLETÍ DEL CENTRE CATALÀ. (1925)
LA PAELLA VALENCIANA. (1925)

CUBA

L'HAVANA

CATALUNYA. "Revista regional". (1907)

¡CU-CUT! "Periòdic satíric de gresca amb niots". (1917)

LA NOVA CATALUNYA. "Revista mensual". (1908)

REVISTA FOMENT CATALÀ. "Pàtria, art, cultura, germanor". (1918)

VALENCIA. "Revista literaria ilustrada". (1916)

VIDA CATALANA. "Publicació decenal de informació, literatura, deportes y grabados". (1916)

GUANTANAMO

L'AUBADA. "Periòdic catalanista". (1915)

¡PROU! "Publicació separatista catalana". (1922)

SANTIAGO DE CUBA

BUTLLETÍ del "CATALUNYA" GRUP NACIONALISTA RADICAL.

CORREU DE CATALUNYA. "Revista quinzenal d'informació. Arts. Literatura. Ciències". (1913)

FORA GRILLONS! "Periòdic nacionalista català". (1906)

NACIÓ CATALANA. (1921)

NOSALTRES SOLS. "Portantveu del 'Comité Central' de l'Organització Patriòtica Catalana". (1935)

PÀTRIA. "Publicación nacionalista castellana". (1924)

ESTATS UNITS

NOVA YORK

CATALONIA. (1921)

MÈXIC

MEXICO. D. F.

BRANCAS CATALANAS. "Literatura, arts, actualitats". (1906)

CANIGO. "Revista mensual catalana". (1918)

CATALONIA. (1912)

CATALONIA. "Revista mensual literària. Orgue del Centre Català de Mèxic". (1916)

CATALUÑA. (1920)

CATALUÑA. "Revista mensual". (1926)

CATALUNYA A MÈXIC. (1914)

CATALUNYA A MÈJIC. "Revista mesadera. Orgue de l'Orfeó Català". (1914)

MONTSENY. (1935)

NOVA LLEVOR. "Revista mensual catalana". (1914)

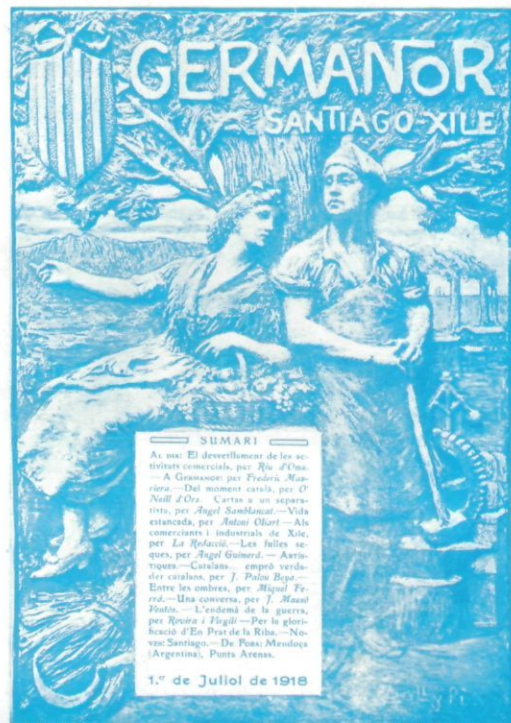
RESSORGIMENT

SUMARI: Les lletres de la Reanació — J. A. P. AGUIRRE. Qui era el Príncep Mas i Ferrer? — JOSEP CARRER. Fi de Lluís Companys — SARA LLORENTE DE SERRA. A les nostres dones — Poemes catalans de la Reanació. La sublevació de... — JOAN SARRIÉ. La unitat del Comitè Anarqui — GRACIA S. DEL LLORENTE. Drets Mikailovitch. — Adreçaments Anarqui — ANGEL SAMBLANCAT. Quina Crèdit. — Activitat del Govern de Catalunya. — JERÒNIM GUAL. Onca de Catalunya. — Bèsties.

GRAVATS: El Príncep Companys. — Estampes de Buenos Aires. — Aplis de cartolina de la llibreria de Quilmes. — Part de la clausura del Emporium, després d'unes anarquistes.

OCTUBRE 1946 • OFICINES: PERGAMINO 244 - BUENOS AIRES • NUMERO 232
(Registre Nacional de la Propiedad Intelectual N° 504122)

SUMARI

At. nu. El desenvolupament de les activitats comercials, per *Ricard d'Ona*. — A Girona: per *Frederic Maurici*. — Del moment català, per *O'Neil d'Or*. Cartes a un separatista, per *Angel Samblancat*. — Vida estancada, per *José Olari*. — Als comerciants i industrials de Xile, per *La República*. — Les filles seques, per *Angel Guimerà*. — Anarquistes — Catalans — emprès veridicatives catalans, per *J. Pablo Boya*. — Entre les ombres, per *Miquel Ferrer*. — Una conversa, per *J. Manuel Pardo*. — L'endemà de la guerra, per *Rosario i Figuer*. — Per la glorificació d'El Prat de la Ribera, — Novecento Santiago. — De Pura, Mercedes (Argentina), Punta Arenas.

1.º de Juliol de 1918

N.º 139

PREU: 60 CTS.

obra
cultural
catalana

aplec

d'informació catalana

casilla de correos 77 suc.6 (1406) Buenos Aires ~ ~preu-A. 1,-

BUTLLETI

RAT-PENAT. "Quinxena literari d'avisos novas, encaminats a aconseguir el foment de la colònia catalana" (1913)

PARAGUAY D'INFORMACIÓ CATALANA

ASUNCION CATALUNYA. "Periòdic català". (1919)

URUGUAI MONTEVIDEO

EL CORREO DE CATALUÑA. (1911)
EL ECO DEL CENTRE CATALA. "Publicación mensual. Organó oficial de la Societat". (1909)

FOC NOU. "Portaveu del Centre Catala". (1917)

Butlletí de l'AGRUPACIÓ CATALANA JOVENTUT "Periòdic Català" (1919)

LA SENYERA. (1915)

NOVA CATALUNYA. "Periòdic d'Acció del separatisme català a Sudamèrica". (1928)

RENAIXENÇA. (1927)

XILE SANTIAGO DE XILE

BUTLLETI DEL CASAL CATALA. (1907)

CATALUNYA. (1926)

GERMANOR. "Periòdic quinzenal de la col·lectivitat catalana". (1912)

CANIGÓ. (1927)

NOTICIARI CATALÀ. "Publicación quinzenal editada per la col·lectivitat catalana resident". (1936)

REVISTES DE L'EXILI

ARGENTINA BUENOS AIRES

AFANY. "Full del grup Joventut catalana". (1953)

APLEC. (1979)

AVENÇ. "Annals de la Societat Catalana d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials". (1942)

BUTLLETI INFORMATIU DE L'AGRUPACIÓ CULTURAL CATALANA. (1950)

BUTLLETI D'INFORMACIÓ. "Comité d'Unitat Catalana". (1946)

GALEUZCA. (Galicia, Euzkadi, Cataluña). (1945)

INFORMATIU CATALA. "Butlletí del Consell de la Comunitat Catalana de la República Argentina". (1946)

INFORMATIU DEL CASAL. "Organó del Casal de Cataluña en Buenos Aires". (1969)

LA BARRETINA.

VENCEREM. "Portaveu Agrupació Cultural Catalana". (1948)

VIROLAI. "Portaveu de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat". (1940)

Mare de Déu de Montserrat. (1940)

CASTELAR LES QUATRE BARRES.

CORDOBA

L'ESFORÇ. (1954)

ANY III

MENDOZA NUMERO 12

CENTRE CATALA

IMPULS. "Portaveu del Centre Català. Editat per la Comissió de Cultura". (1953)

PERGAMINO

TERRA BAIXA (TIERRA BAJA).

D. F.

ROSARIO

SEMPRE AVANT. (1953)

TEMPERLEY

LA MASIA. "Butlletí de la Mar Catalana".

BRASIL

SÃO PAULO

BARCELONA. (1951)

CATALONIA. "Orgão da Sociedade Paulista de Cultura". (1949)

CATALUNYA. (1954)
CIRCULAR DEL "GRUP MONTSERRATÍ". (1956)

EL MES PETIT DE TOTS. "Butlletí del Centre Català". (1959)

GERMANOR CATALANA. "Tres o quatre circulars". (1948)

REVISTA DE CATALUNYA. "Institució de les Lletres Catalanes". (1956)

"QUATRE BARRES". "CENTRE CATALÀ". (1961)

CANADÀ TORONTO CATALUNYA. FLAMA.

COLÒMBIA BOGOTÀ

BUTLLETI D'INFORMACIÓ CATALANA. (1959)

FULLS DE LA COMUNITAT CATALANA.

COSTA RICA SAN JOSÉ

BOLETIN INFORMATIVO DE L'AGRUPACIÓ DELS CATALANS DE COSTA RICA. (1980)

FULL CATALÀ. "Portantveu de la comunitat catalana de Centre-Amèrica". (1944)

NOSTRA VEU. "Butlletí del Casal Català de Costa Rica". (1982)

CUBA L'HAVANA

COMBAT. "Editat per un grup de patriotes catalans d'Amèrica, en defensa dels Països de Llengua Catalana". (1956)

LA NOVA CATALUNYA. (1942)

PER CATALUNYA. (1942)

SANTIAGO DE CUBA

BUTLLETI D'INFORMACIÓ CATALANA. "Publicació del Grup Nacionalista Radical". (1939)

L'EMIGRANT. (1946)

EQUADOR GUAYALQUIL EL CASAL INFORMA.

ESTATS UNITS NOVA YORK

CATALAN NEWSLETTER. (1964)

CENTRE CATALÀ. (1948)

FREE CATALONIA. "Butlletín of catalan information". (1942)

RESSÓ. (1955)

GALIZIA - EUZKADI - CATALUNYA

CASTELAR

REVISTES DATADES ENTRE 1900 I 1936

ARGENTINA BUENOS AIRES

BUTLLETI DEL CASAL CATALA DE BUENOS AIRES. (1936)

INFORMATIVO SEMANAL DE CATALUÑA. "Tribuna de la col·lectivitat catalana". (1936)

VIROLAI. "Revista familiar de la col·lectivitat catalana". (1938)

Redacció: Avinguda Uruguay 49 - MEXIC, D. F.

ESTATS UNITS NOVA YORK

BUTLLETI DE COMITE CATALA ANTIFEIXISTA DE NOVA YORK. Des del n.º 8 "Catalonia". (1937)

XILE SANTIAGO DE XILE

BOLETIN QUINCENAL INFORMATIVO DE LA "AGRUPACION PATRIOTICA CATALANA". Suplement de la revista "Germanor". (1937)

CATALUNYA PER LA INDEPENDENCIA DELS POBLES I EL SOCIALISME

La NOVA CATALUNYA

Portaveu del Centre Català de l'Havana

AGOST DE 1945

DECLARACIÓ DE PRINCIPIS DEL CENTRE CATALÀ DE L'HAVANA

I) El dret inamovible, inalienable i imprescriptible de Catalunya a la independència Nacional. II) El dret, per tant del poble català a donar-se, sense ingerències ni coaccions estranyes de cap mena, l'organització constitucional i al Govern que determini la majoria democràtica de totes les seves classes socials. III) La decisió franca de secundar tots els esforços legítims que dins i fora de Catalunya s'exerceixin i puguin emprar-se pel recobriment de la independència del Poble Català.

Les portades i capçaleres de revistes que publiquem en aquesta i altres pàgines de la Nadala ens han estat cedides

gentilment pel senyor Víctor Castells, posseïdor d'un extens arxiu sobre la presència catalana a Amèrica.

L'EMIGRANT

LAGUNA BEACH
BUTLLETÍ INFORMATIU. (1983)

URBANA
BUTLLETÍ DE LA NACS.

HOUSTON
CATALONIA TODAY. (1985)

MÈXIC
COYOACAN
QUADERNS DEL L'EXILI. (1963)
BUTLLETÍ

GUADALAJARA
BUTLLETÍ DEL CENTRE CATALÀ
DE GUADALAJARA. (1961)
BUTLLETÍ D'INFORMACIÓ CA-
TALANA. (1964)
BUTLLETÍ D'INFORMACIÓ DELS
PAÏSOS CATALANS. (1970)

MÈXIC, D.F. - JUSTÍCIA SOCIAL
BUTLLETÍ D'ESTAT CATALÀ. (1942)

BUTLLETÍ INTERIOR DEL CONSELL NACIÓ-
NAL CATALÀ

BUTLLETÍ D'INFORMACIÓ DEL MOVIMENT
SOCIAL D'EMANCIPACIÓ CATALANA. (1942)
BUTLLETÍ DE L'AGRUPACIÓ AMICS DE CATA-
LUNYA. (1947)

BUTLLETÍ DEL PARTIT SOCIALISTA CATALÀ.
(1943)

BUTLLETÍ DE LA UNIÓ DE PERIODISTES DE
CATALUNYA A MÈXIC. (1947)

BUTLLETÍ DE L'ESQUERRA REPUBLICANA DE
CATALUNYA. (1953)

BUTLLETÍ PEL MANTENIMENT DEL PSUC.
(1947)

BUTLLETÍ DE LA UGT. "Comité de Catalunya a
l'exili". (1957)

BUTLLETÍ D'INFORMACIÓ CATALANA. (1946)

CARTES OBERTES. (1943)

CATALONIA. "Portavoz del Patronato de
Ayuda a los Patriotas Catalanes". (1944)

CATALUNYA. "Portaveu dels catalans a Amè-
rica". (1940)

CONSELL NACIONAL CATALÀ. (1955)

CRONIQUE. (1948)

DEMOCRÀCIA. "Portavoz de la Comunitat
Catalana a Mèxic". (1944)

EL POBLE CATALÀ. "Portavoz de la Comuni-
tat Catalana a Mèxic". (1941)

EL POBLE CATALÀ. "Portavoz de la Comis-
sió organitzadora de la Conferència Nacional
Catalana". (1951)

ENDAVANT. "Organ del Moviment Socialista
de Catalunya (organització d'Amèrica)". (1946)

ENLLÀ!. "Catalunya per la independència dels
pobles i el socialisme". (1944)

ESTUDIS I DOCUMENTS. (1960)

ESFORÇ. "UGT. Organ de la Federació Cata-
lana de treballadors de banca borsa i estalvis".
(1944)

FASCICLES LITERARIS. (1958)

FULL D'INFORMACIÓ MENSUAL.
FULL CATALÀ. (1941)

GASETA DE LES LLETRES. "Suplement literari
de la "Nova Revista"". (1956)

GASETA LITERÀRIA CATALANA. (1945)

HORIZONS. "Publicació trimestral" Des del
n.º 4 "NOUS HORIZONS". (1960)

INFORMACIONS DE CATALUNYA. "Gasete
mensual". (1940)

JOC. "Joventut de l'Orfeó Català de Mèxic".
(1959)

JULIOL. "Portavoz de la Delegació a Mèxic
del Comitè Executiu de les JSU de Catalunya".
(1940)

JULIOL. Segona època. (1945)

L'ESQUERRA. "Portavoz d'Esquerra Repu-
blicana de Catalunya". (1951)

LA HUMANITAT. (1942)

LA HUMANITAT. "Libertat. Justicia Social/Fe-
deració Europea". (1959)

LA NACIÓ CATALANA. (1943)

LA NACIÓ CATALANA. (1945) Núm. 1

LA NOSTRA REVISTA. (1946)

LA NOVA REVISTA. (1955)

LA REVISTA DELS CATALANS A AMÈRICA.
(1939)

LAS NOTICIAS. "Dentro y fuera de España.
Organo de la Unión General de trabajadores
de Cataluña". (1951)

LLETRES. "Revista literària catalana". (1944)

LLIGAM. "Butlletí mensual d'informació de la
UGT de Catalunya". (1942)

MEDITERRANI. (1944)

MERIDIÀ. "Acció Socialista Democràtica".
(1944)

NOVA ERA. "Portavoz del Partit Socialista Ca-
talà". (1944)

ORFEO. "Butlletí de l'Orfeó Català". (1943)

ORFEO CATALÀ. "Portavoz dels catalans de
Mèxic". (1962)

PONT BLAU. "Literatura. Arts. Informació".
(1952)

REVISTA DE CATALUNYA. (1943)

ROC. "Revista Orfeó Català". (1985)

SENYERA. "Per la unitat combatent de la Jo-
ventut Catalana". "Organ dels joves Catalans a
Mèxic". (1945)

SENYERA. (1961)

THE CATALAN COMMUNITY OF MEXICO.
(1946)

VEU CATALANA. "Libertat. Justicia social. Fe-
deració Europea". (1958)

VIDA CATALANA. (1945)

XALOC. "Literatura. Arts/Informació". (1964)

LITERATURA · ARTS · INFORMACIÓ

PONT BLAU

93
JULIOL
1960

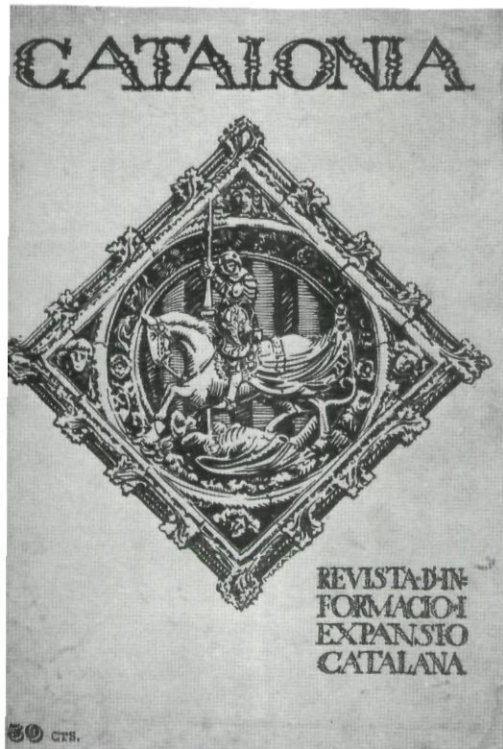
XALOC

No. 4
Novembre
Desembre
1964

LA NOSTRA REVISTA

TEHUACAN
RECOBRAMENT. (1941)

PANAMÀ
PANAMÀ
CATALUNYA. (1946)

PERÚ
LIMA
MONTSERRAT. "Butlletí de l'Agrupació Catalana Montserrat". (1957)

REPÚBLICA DOMINICANA
SANTO DOMINGO
CATALÒNIA. (1942)

URUGUAI
MONTEVIDEO
BUTLLETÍ DEL CASAL CATALÀ. (1944)
MANELIC. "Butlletí del Casal Català". (1954)
PÀTRIA.
TERRA VALENCIANA.

VENEÇUELA
CARAÇAS
ASSEMBLEA DE CATALUNYA A VENEÇUELA.
CENTRE CATALÀ DE CARAÇAS. "Butlletí mensual d'informació per als socis". (1952)
ENDAVANT. "Òrgan del moviment socialista català". (1972)
SENYERA. "Noticiari del Centre Català". (1945)
SENYERA. (1966)
SOLIDARITAT CATALANA. (1958)

XILE
SANTIAGO DE XILE
BUTLLETÍ DEL CENTRE CATALÀ. (1949)
BUTLLETÍ DE GERMANOR. (1942)
CATALUNYA. (1944)
CLAR I CATALÀ. (1943)
DEMOCRÀCIA. (1943)
INFORMACIÓ CATALANA. (1949)
INFORMATIU CENTRE CATALÀ. (1963)
L'EMIGRANT. (1944)
RETORN. (1940)
SENYERA. "Portantveu de l'Agrupació Patriòtica Catalana". (1943)
VENCEREM! (1951)

la humanitat

Ens associem al dol del poble
base per la mort del seu
President, José Antonio
de Aguirre.

Registrado en la Dirección General de Correos, como correspondencia de 2a. clase, oficio núm. 8662/9485 del 23 de mayo de 1960.

Núm. 8 i 9 - Tercera Època - Fundador Lluís Companys - PORTANTVEU D'ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA - Febrer i Març de 1960. MEXIC, D. F.

Doneu consol a qui la Pàtria enyora
sens veure mai els cims de Montserrat.

A JY IX - No. 58

Buenos Aires, maig i juny 1943

ADMINISTRACIÓ:
CHACABUOCO 876

LA NOVA REVISTA

Fundador: AVELL ARTÍS

CENT ANYS DEL CENTRE CATALÀ DE BUENOS AIRES

Vestíbul del Casal de Catalunya a Buenos Aires (R. Manent).

L'ASSOCIACIONISME CATALÀ A L'ARGENTINA

Víctor Castells

Urbici Soler (Estaràs 1890 - El Paso 1953).

La nòmina d'artistes catalans que han fet carrera a l'Amèrica és llarguíssima. Però sobretot a l'Argentina.

Urbici Soler hi treballà fins que l'any 1913 va sortir amb Ramon Subiras cap a Xile: allí varen fer dibuixos i escultures de tipus aborígens. La col·lecció completa va ser comprada pel govern xilè: figures d'Urbici Soler són les més conegudes a Xile, quan es parla dels antics caps contra els espanyols, com és el cas de Caupolican.

Més tard, Soler anà a Mèxic i els Estats Units. A El Paso hi té un Crist monumental. De les obres d'Urbici Soler se'n feren targetes postals de divulgació turística (Arxiu Víctor Castells).

POSATS a cercar els antecedents o primeres manifestacions de l'associacionisme català a l'Argentina, potser hauríem de parlar del cos de *Migueletes* o *Miñones*, organitzat per Miquel Antoni Vilardebò a Montevideo, l'any 1804. A les ordres de Rafael Bufarull i Josep Grau, varen fer un gran paper, al cap de poc temps, el 1806, en la *Reconquista* de Buenos Aires, quan la ciutat havia estat ocupada pels anglesos. Aquest cos donà peu a la creació, aquell mateix any, dels *Voluntarios Urbanos de Cataluña*, en base a una demanda signada per Jaume Nadal, Jaume Llavallol, Joan Larreu i Oleguer Reynals, "*naturales del Principado de Cataluña*", i, un cop autoritzats, es varen reunir per a la constitució definitiva, "*Catalanes, Valencianos, Aragoneses, é Individuos de las Islas Baleares*".

Catalans a la primera Junta de Govern

Però podem suposar que, de fet, aquestes organitzacions paramilitars devien ésser reflex d'altres associacions. És el que també passa en el camp religiós: una primera església de Montserrat, a Buenos Aires, la va fer construir un català, donant posteriorment nom a tot un barri, el més característic del vell centre de la ciutat, on per cert sempre hi ha hagut intensa vida catalana, però al costat de l'església hi trobem ja, l'any 1755, una *Hermanad y Cofradía de Nuestra Señora de Montserrat*. Només formada per catalans? És difícil de saber-ho. Eren temps de la Colònia.

La *Revolución de Mayo*, l'any 1810, és a dir, la gran obertura de la Independència de l'Argentina, trobà els catalans que vivien en una interrelació fecunda i res ens priva d'acceptar la suposició que ho feien a l'entorn de vincles associatius. El fet és que nombrosos catalans formen un grup compacte a l'hora de trencar els lligams amb la metròpoli i que dos d'ells, **Domingo Matheu** i **Juan Larrea**, com són coneguts en la història argentina, formen part de la Primera Junta de Govern i successius comandaments i n'arriben a assumir la presidència. Això —remarquem-ho, perquè ens dóna el nivell de llur posició en el conjunt de l'independentisme del país—, tot i que les reglamentacions establertes indiquen que per

a formar-ne part s'havia d'ésser nadiu. Matheu era de Mataró i s'establí a Buenos Aires, el 1791, Larrea era de Balaguer (o potser també de la capital del Maresme) i arribà al Riu de la Plata a començaments de segle. Matheu, a més a més, en contra del que s'establia, era solter.

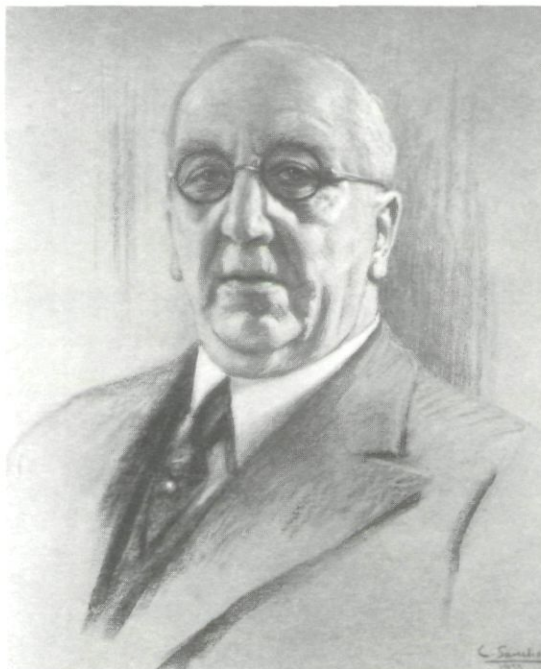
La primera entitat mutualista

Un cop consolidada la Independència, continuà la influència dels catalans. Sempre més, en realitat, perquè la música nacional és del català **Blai Perera**... Segur, en tot cas, que mantenien lligams associatius, bé que les primeres dècades foren difícils per a la nova República. La veritat és que els catalans devien ésser molt nombrosos, molt greus els problemes que els afectaven i molt clarament sentit el fet diferencial que els agermanava. Tant és així que, en arribar l'any 1857, exactament el dia primer de gener, culmina un llarg procés per a crear una entitat mutualista al servei de la col·lectivitat: l'**Associació Catalana de Socorsos Mutuels Montepio de Montserrat**, encara avui existent, amb una antiguitat, doncs, i una continuïtat que els honora i ens honora. Quantes entitats mutualistes, catalanes o no, aquí o a fora, l'avantatgen en el temps?

La recerca es fa difícil en voler saber com vivia el conjunt de la gent catalana i en relació amb l'espanyola, però tot fa pensar que hi havia altres agrupacions o que se n'havien volgut crear abans i que hi havia grups o catalans diversos que es manifestaven no espanyols. Ho fa pensar el fet que hi hagué problemes a l'hora d'escollir el nom i sobretot les acusacions de separatisme que va suscitar la simple creació de l'entitat, tot i que ells ho neguessin i se'n dolguessin. Quins devien ésser els grups realment separatistes que donaven peu perquè també en consideressin els altres?

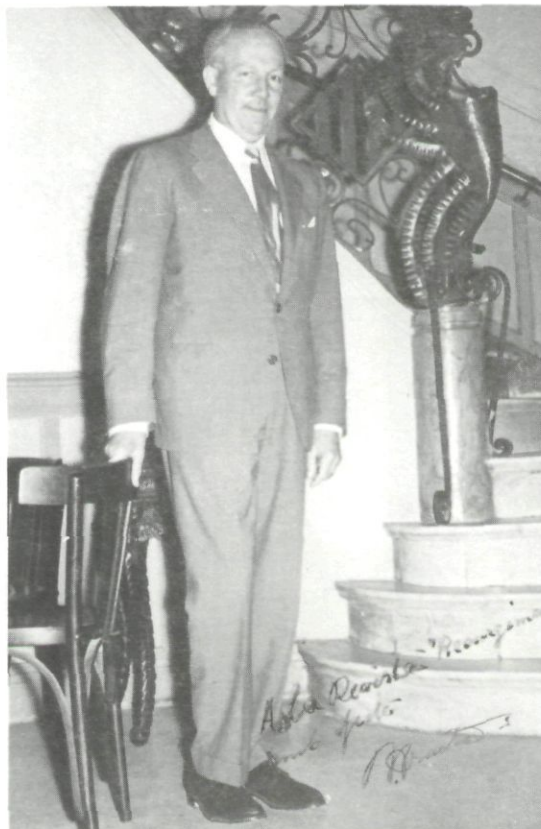
Primeres publicacions

Aquest corrent associatiu que, de fet, només hem pogut detectar gràcies a agrupacions diquem-ne especialitzades, aflora amb més claredat els anys setanta. Devien ésser anys de forta

Josep Lleonart i Nart
(Barcelona 1866 -
Buenos Aires 1951).

Fundador del Casal Català (1908) que fusionat, el 1941, amb el Centre Català varen donar pas a l'actual Casal de Catalunya a Buenos Aires. El local actual era propietat del Centre Català. Ultra ésser fundador del Casal i promotor d'altres iniciatives, era reputat conferenciant i animador cultural d'alt nivell. (Arxiu Victor Castells).

El doctor Josep Trueta
a Buenos Aires, l'any 1960, on assistí a un **Congrés Internacional de Cirurgia**.

La fotografia és feta al peu de la bella escala modernista del Casal de Catalunya. Aquell racó del Casal era conegut per la famosa "tertúlia de sota l'escala", la dels separatistes, amb Pere Seras, Nadal i Mallo, Josep Escolà, Joan Llorens, Josep Escolà, etc. etc. (Arxiu Victor Castells).

TEATRE SAN MARTIN

AGRUPACIÓ DRAMÀTICA

Gran Funció pèl Dijous 18 de Febrer

2^a y última d'abono y 5^a de la Serie

Direcció del eminent actor en JAUME CAPDEVILA

1° Se posará en escena el preciós drama.
en 3 actes d'en IGNACI IGLESIAS

EL COR DEL POBLE

2° La preciosíssima obra lírica en un acte d'en
SANTIAGO RUSIÑOL, música d'en ENRICH MORERA.

L'Alegria que passa

prenenti part els notables artistes Sra. Jarque, Capdevila,
Domenech y demás parts de la Compañia; posada ab tot l'a-
parato que requereix y ab la cooperació de part de la massa
choral del Casal Català; concertada y dirigida la part mu-
sical per l'intelligent mestre Manel Jovés.

A les 8 ¼ en punt

PREUS:

Palcos avant-scene (baixos y balcó).....	\$ %	10.50
Id. baixos y balcó.....	>	8.50
Id. principals.....	>	5.00
Entrada á palcos.....	>	1.10
Platea ab entrada.....	>	2.20
Tertulia ab entrada.....	>	1.50
Capdevantera de paradís ab entrada.....	>	0.70
Entrada á paradís.....	>	0.50

Se despatxan llocalitats en lo CASAL CATALÀ, SALTA 935
de 9 á 11 de la vetlla; fins á la vigilia de la funció, y en la ta-
quilla del teatre lo dia 18 de Febrer.

Estab. Gráfico J. ESTRACH, Numero 1. 904

Teatre San Martin.
Programa de teatre
català (Arxiu Víctor
Castells).

afluència de gent nova i d'activisme catalanista, perquè, entre altres coses, és quan el Montepio introdueix el costum de redactar les actes en català (1873), surt la primera publicació catalana de l'Argentina, **L'Aureneta** (1876), i s'edita **L'Atlàntida** de Verdaguer (1877). Pel que es veu són entitats de tipus recreatiu, amb específica dedicació al cant coral: la **Societat Coral Barcino**, que es veu que anà perdent la seva personalitat catalana, i la **Societat Coral Catalana "Esmeralda Cervantes"** (una coneguda arpista catalana de l'època), en tot cas amb un ample ventall d'activitats culturals. Ultra l'aparició, el 1877, de **La Boyra**, una "associació de catalans per tal de generalitzar l'afició als exercicis gimnàstics d'higiene mèdica". I tot això en un context d'exigència associativa més rigorosa, perquè es parlava molt de la conveniència de formar una societat nova, ben estructurada.

El Casal Català

Molta gent se'n mantenien al marge, és clar. Però amb l'esperit associatiu sempre viu. L'any 1894, per exemple, hi ha una agrupació coral de nom força explícit: **Catalunya Avant**, certament allunyats del to massa conservador i espanyolista del Centre Català de la *Casa de España*. Quan arriba el 1901, es converteixen en **Catalunya Euterpe** i n'agafa la direcció el mestre, nacionalista i sabadellenc, Josep Vilatobà i Fíguls (traspassat a Buenos Aires, el 1957), que és qui més endavant donà extraordinària brillantor a l'**Orfeó Català del Casal Català**, fundat, el 1911, pel mestre Ernest Sunyer i Curtiella (Portbou 1889-Mendoza 1946). El **Casal Català** s'havia fundat el 1908 i el seu Orfeó fou requerit més d'una vegada per a actuar al Teatre Colón, com quan, el dia 3 d'octubre de 1920, varen interpretar la Novena Simfonia de Beethoven, sota la direcció del mestre Weintgartner.

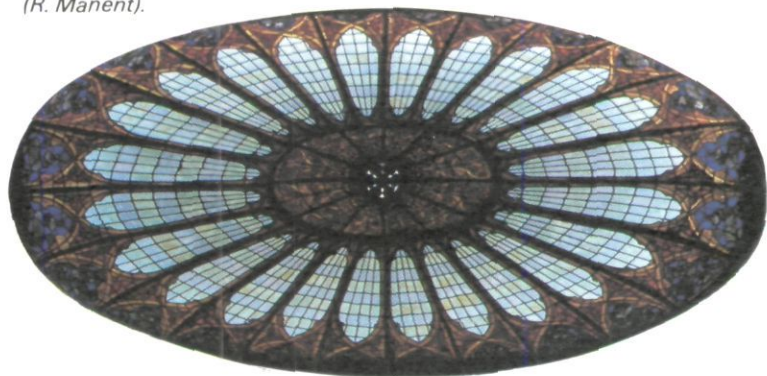
El Club Català, precedent del Centre Català

És així com es va crear el **Club Català**, el 16 d'agost de 1877, instal·lat al carrer de Tacuarí, número 82, amb l'edifici Medina com a president

Casal català de Buenos Aires (vidriera)
(R. Manent).

El Casal de Buenos Aires és el primer—fora de Catalunya—que arriba a centenari. I a l'Argentina n'hi ha d'altres: l'Agrupació Catalana de Pergamino; el Centre Català de Mendoza; el Centre Català de Rosario; Les Quatre Barres, de Morón; la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat; el Montepio de Montserrat (fundat el 1857, possiblement deu ser l'entitat mutualista més antiga d'Amèrica), la Mutual Catalana de Germanor, de Mendoza; i l'Obra Cultural Catalana. Les activitats del Casal són àmplies i diverses. Des de concursos, ajut i cooperació entre els socis, esports, teatre, lliçons de català, exposicions i conferències, fins a festes com la de la Mercè o la revetlla de cap d'Any.

i Antoni Sunyol i Pla com a secretari. Antoni de Paula Aleu, el creador i editor de **L'Aureneta**, no formà part de la Junta, però en fou un dels principals impulsors. A l'emblema de l'entitat, es remarca, figuraven "agermanats els blasons del Principat de Catalunya i els antics regnes de València i de Mallorca". Adopten un caràcter de club social un punt aristocràtic, amb informació diària de la Borsa de Comerç i, segons els propòsits expressats en els estatuts, feien "representacions teatrals catalanes, concerts, balls, conferències literàries i científiques..." No durà gaire i sembla que donà pas a la fundació del **Centre Català**, a primers de juny de 1886, és a dir, ara fa cent anys.

Ricard Marco, que és qui, des de Buenos Aires, m'acompanya en aquesta primera part de l'itinerari, així ho suposa, sense que puguem precisar si el canvi fou per esllanguiment, dissidència o millora. El mes d'abril de 1880 havia deixat de sortir **L'Aureneta** (que reapareixeria el 1889), però és llavors, el setembre de 1887, quan el republicà i taquígraf Baldomer Pujadas fa sortir **La Papatona**. El fet és que aquesta nova entitat, amb Josep Porrera com a primer president i Ramon Castany com a secretari, s'instal·là en un petit local del carrer de Chacabuco, entre els carrers de Xile i de la Independència. Poc després varen passar a l'edifici del número 863 del mateix carrer, és a dir, la *Casa de España*, que havia fet construir Lluís Castells i Sivilla per a donar un estatge digne a la representació diplomàtica i comercial espanyola, amb dret a perpetuïtat per al nou Centre Català i el llavors ja vell Montepio de Montserrat. La inauguració tingué lloc el dia 16 de maig de 1891, amb ressonància a Barcelona, segons que acredita un fullet de l'època.

Pioners en l'afecció a la música

La col·lectivitat catalana de Buenos Aires és pionera, a l'Argentina, en el cultiu de l'afecció a la música. Hi hagué uns anys en els quals els catalans varen mantenir amb èxits ressonants dues societats corals: l'esmentat **Orfeó Català del Casal Català**, llavors estatjat al carrer de Florida i que prolongà les seves activitats fins als anys

*Els fundadors de la revista **RESSORGIMENT**, l'any 1916. D'esquerra a dreta Pius Arias, Hipòlit Nadal i Mallol, Manuel Cairo / Francesc Colomer.*

Nadal i Mallol va sostenir la revista, com a cas únic de continuïtat en la història de la premsa catalana, cada mes, fins a 1972: 56 anys (Arxiu Víctor Castells).

L'època d'or de la presència catalana a l'Argentina

L'entitat degana dels casals catalans d'Amèrica és, en realitat, el **Centre Català de Rosario**, fundat el 1902. Però és a l'esmentat **Casal Català de Buenos Aires**, fundat pel també esmentat Josep Lleonart i Nart, en plena vigència fins al 1940 i amb fonamental aportació als millors anys —després de la fusió del Centre i el Casal— de l'actual **Casal de Catalunya**, on hem d'anar a cercar l'època d'or de la presència catalana a l'Argentina. En el mateix Casal, volem dir, i alhora pel que significa com a obertura d'un llarg i brillant període, definit per un abrandat esperit combatiu i per un considerable gruix representatiu: entitats, agrupacions, actuacions de gran volada, publicacions...

Casal Català de Buenos Aires (març de 1908), **Centre Català de Mendoza** (agost de 1908), tot seguit el **Centre Català de Bahía Blanca**, més endavant convertit en **Casal Català** (1912). Aquesta entitat deu ésser la que inaugura els inacabables conflictes de banderes: a finals d'octubre de 1909 la legació espanyola força el Govern argentí perquè prohibís les Quatre Barres, a Bahía Blanca i a tot el país, considerades faccioses i separatistes... Seguim. La publicació *Catalunya al Plata* (1909-1910), una capçalera que ja havia aparegut el 1899, es veu que amb poca continuïtat, obra d'Enric Casellas, ara a les mans d'Anton Puiguriquer (un dels principals fundadors del **Casal Català**) i que, segons que diuen, arribà a tenir 1.500 subscriptors. Amb un triple lema: "*L'unió fà la força. La germanor la referma. L'estudi es la civilització dels pobles...*" **Catalunya en Sud Amèrica** (1910), *Catalunya* (1910-12), **El Correo de Catalunya** (1911-12) (amb una frase anterior a Montevideo) i les reunions de l'anomenat Soviet Català (1912) al cafè *La Brasileña*...

Comitè "República Catalana" (1914) a Buenos Aires, **Catalunya Nova** (1914), **Catalonia** (1914), **Club Català de Córdoba** (1914), **Ressorgiment** (1916-1972), **Unió Nacionalista Catalana** (1918), **Comitè d'Acció Catalana** (1919), **Associació Mutual Catalana Germanor de Mendoza** (1919), **Acció del Casal Català** (1919-1920?), **El Correu de**

cinquanta, i l'**Orfeó Català de Buenos Aires** (1917-1925), amb magnífic local a la famosa *Avenida de Mayo*, dirigit pel mestre, també sabadellenc, Rafael Genescà i Farrés (Sabadell 1880-Buenos Aires 1966). Afegim-hi que es degué a un grup de catalans, amb Josep Lleonart i Nart (Barcelona 1861-Buenos Aires 1936) al davant, la creació d'una Associació Wagneriana de gran transcendència en la vida musical argentina: sorgí d'una **Institució d'Estudis Catalans**, endegada cap a finals del 1911 entre un grup selecte d'associats del **Casal Català**. I encara una altra gran iniciativa d'aquells anys: la **Cobla Empordanesa**, creada, el 1919, per Joaquim Gispert i Àngel Balda, amb actuacions regulars i que encara en féu el 1964!

Hipòlit Nadal i Mallol, l'any 1920
(*Port de la Selva 1891 - Buenos Aires 1978*).

*Arribat a Buenos Aires l'any 1912, tot seguit formà grup amb els catalans més inquietos i nacionalistes de la col·lectivitat. El 1916 varen crear la revista **RESSORGIMENT**, que finalment es va convertir, fins a 1972, en obra personal seva, la de més llarga vida de totes les publicacions catalanes a Amèrica.*

*Cal recordar que només a Buenos Aires hi havia dues entitats (**Casal Català i Centre Català**), dos importants Orfeons catalans i altres entitats paral·leles o grups d'associats com els de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. No s'oblidi el Montepio de Montserrat, fundat el 1857 (Arxiu Víctor Castells).*

Programa del ball inaugural del Casal Català (1908) (Arxiu Victor Castells).

Catalunya (1919-21), "Nosaltres Sols" Comitè Català de Mendoza (1922), Comitè Nacionalista "Nosaltres Sols" de Bahía Blanca (1922), "Nosaltres Sols" Agrupació Nacionalista Catalana de La Plata (1922), Independents! Comitè Català de Rosario (1922), "Nosaltres Sols" Agrupació Nacionalista Catalana de la Plata (1922), Comitè "Llibertat" de Buenos Aires (1922), Centre Català de Cultura de La Plata (1923)...

Amb l'arribada de la Dictadura de Primo de Rivera s'intensifica l'acceleració que ja es vivia: **Nació Catalana** (1923-30), **Catalonia** (1923-24), **Unió Catalanista de Embarcación**, província de Salta (1924), **Agrupació "Acció Mutualista" de Buenos Aires** (1924), **Casal de Parla Catalana d'Arrecifes** (1926), nacionalització del **Casal Català de Tucumán** (1926), **Germanor Mutualista de Mendoza** (1926), **Catalonia** (1927-30), **Comitè Català "Llibertat" de Concordia**, província d'Entre Ríos (1927), **Centre Català de Santa Fe** (1928), **L'Hora Catalana de Buenos Aires** (1928), **Catalunya** (1930-47)... I ja en temps de la República, **República Artiteca** (1932), gent d'art i bona taula, **Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat** (1934), **Germanor Catalana** a la localitat de Sáenz Peña, al Chaco (1935), **Unió Nacional Catalunya Republicana de Mendoza** (1935), **Casal Català de Córdoba** (1935), **Comitè "Sobirania!" de Santa Fe** (1935).

Un orgull per als catalans de l'Argentina

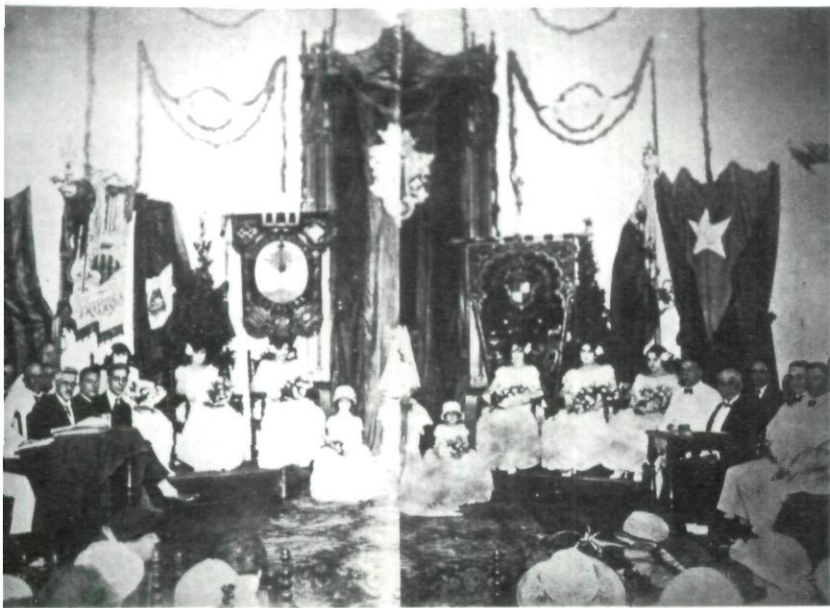
L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, en la seva projecció a l'Argentina, mereix capítol a part, i és un dels orgulls legítims dels catalans residents en aquella República. A Buenos Aires, que és d'on s'estengué pràcticament per tot el país, encara hi hagué renovació del consell directiu de la comissió delegada, l'any 1955! A partir del 1916, que és quan surt **Ressorgiment** i en dona puntual notícia, veiem com actuen i es van creant comissions delegades arreu: Buenos Aires, Mendoza, Córdoba, Rosario, Salta, La Plata, Concordia, Santa Fe... Les aportacions foren substancials i nombroses, en base a bona organització en cada localitat.

El temps de l'exili

Després de l'ensulsiada del 1939, trobem a Buenos Aires algunes de les iniciatives més fecundes de l'exili, impulsades bàsicament per vells residents: la creació de l'**Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana** (1939), per a possibilitar la continuïtat en la creació literària catalana, articles i llibres; l'estructuració del **Consell de la Comunitat Catalana de la República Argentina**, com a primer pas per a impulsar el que fou el gran moviment de **Comunitats Catalanes d'Amèrica**, i la celebració anual i itinerant dels **Jocs Florals de la Llengua Catalana**, que convertia en nacionals i fortament combatius els jocs tradicionals i darrerament només literaris de Barcelona, estroncats bàrbarament per la fèrula espanyolista del franquisme.

Iniciatives més recents

Seguiren encara noves associacions i, ultra les publicacions que persistien, n'apareixen de noves, com és el cas de **Galezca** (1945-46), en una nova i bona col·laboració amb bascs i gallecs. Pel que fa a entitats, destaquen: **Casal de Catalunya** (1941) com a resultat de la fusió del Centre Català, pràcticament desfet, i el Casal Català; **Comitè Pro-Catalans Refugiats a França** (1945); **Grup Joventut Catalana** (1952), escindit del Casal de Catalunya quan aquesta entitat començava a reactivar els antics defectes del Centre Català; **Casal Català de San Rafael**; **Casal Català de Mar del Plata** (1956); **Aplec de la Sardana de Buenos Aires** (1957-1974), iniciativa del **Grup Joventut Catalana** per acostar massivament els catalans de l'Argentina en una gran diada nacionalista... Més recentment, **Llar Catalana a Temperley**, **Les Quatre Barres a Morón**, **Obra Cultural Catalana a Buenos Aires**, **Agrupació Catalana a Pergamino**, són testimonis d'una presència catalana viva i actuant.

CENTRES I CASALS CATALANS A AMÈRICA

CASAL DE CATALUNYA

Chacabuco, 863
1069 **BUENOS AIRES** (ARGENTINA)

OBRA CULTURAL CATALANA

Casilla de Correos, 77 Sucursal 6
1406 **BUENOS AIRES** (ARGENTINA)

LES QUATRE BARRES

Machado, 1560
1712 **CASTELAR** (Buenos Aires)

CLUB CATALÀ

Urquiza, 1612
CÓRDOBA (ARGENTINA)

CENTRE CATALÀ

San Juan 1436
5500 **MENDOZA** (ARGENTINA)

AGRUPACIÓ CATALANA

Ruta 8 km. 225-TE 6663
Casilla de Correos, 142
PERGAMINO (ARGENTINA)

CENTRE CATALÀ

Entre Rios, 761
2000 **ROSARIO** (ARGENTINA)

GRUP DE CATALANS DE SANT PAU

Casilla Postal, 9963
01520 **SAO PAULO** (BRASIL)

CASAL DELS PAÏSOS CATALANS

P.O. Box 6660 Postal Station A
TORONTO, ONTARIO M5W 1X5 (CANADÀ)

AGRUPACIÓ DELS CATALANS

Carrera, 9, 86-48
BOGOTÀ (COLOMBIA)

CASAL CATALÀ

Apartat, 3861
SAN JOSÉ 1000 (COSTA RICA)

SOCIETAT DE BENEFICIENCIA NATURALS DE CATALUNYA

Consulado, 68 (entre Genios y Regufios)
Centro Habana, 2
LA HAVANA (CUBA)

CASAL CATALÀ

Las Monjas 303 y la 4.ª (Urdesa Central)
P.O. Box 10304
GUAYAQUIL (EQUADOR)

CASAL DELS CATALANS

2645 Zonal Ave.
LOS ÀNGELES, CALIFÒRNIA 90033 (E.U.A.)

CASAL CATALÀ

The Florida Catalan Society
University of Miami
CORAL GABLES, FLORIDA 33124 (E.U.A.)

CENTRE CATALÀ

Apartado Postal 1-1121
GUADALAJARA (Jalisco) 44100 (MÈXIC)

ORFEÓ CATALÀ DE MÈXIC, A. C.

Marsella, 45
Colonia Juarez
CUAUHTEMOC 06600 MEXICO D.F. (MÈXICO)

CENTRE CATALÀ

Cerro Corà, 276
ASUNCION (PARAGUAI)

CASAL CATALÀ

Francisco Araucho, 1186
MONTEVIDEO (URUGUAI)

CENTRE CATALÀ

Final Tercera Avenida (Av. Augusto Pi Sunyer).
Los Palos Grandes (entre 10 y 11)
CARACAS (VENEÇUELA)

CENTRE CATALÀ

Avda. Suecia, 428
Casilla 2278
SANTIAGO DE CHILE (XILE)

JOCS FLORALS DE LA LLENGUA CATALANA A AMÈRICA

Víctor Castells

"E N la ciutat de Montevideo, capital de la República Oriental del Uruguay, y a los 25 días del mes de Diciembre (diada de Nadal) del any 1887, se celebráren en lo Teatre San Felipe, los primers Jochs Florals, que en llengua catalana s'han celebrat en Amèrica". Això és el que diu l'acta de la festa. Potser hi havia hagut alguna altra celebració anterior, però fa de mal saber si fou amb la solemnitat deguda.

Foren obra de la **Societat Catalanista Rat-Penat**, amb Josep Baitx i Balil al davant, i amb la col·laboració dels catalans de Buenos Aires: Antoni de Paula Aleu, editor i director de *L'Aureneta*, com a president. Hi guanyà un accésit Frederic Soler i és curiós que la Viola d'or i argent era "oferta per la Redacció de *La Gralla* a la millor memoria sobre los medis d'obrir mercat pera los productes catalans en lo Riu de la Plata. Una agulla d'or representant lo escut català" era "oferta per En J. Baitx y Balil (mantenidor) a la millor oda *A la independència de Catalunya*".

La represa tardà a arribar, però es va fer amb inusitada consistència. Fou obra de Josep Llenonart i Nart, que és qui havia aconseguit d'aglutinar esforços per a la creació, l'any 1908, d'un **Casal Català** a Buenos Aires amb grans ambicions de fer present la cultura catalana a les terres d'aquella altra banda del Riu de la Plata. Els primers Jocs Florals foren organitzats aquell mateix any, pensats més aviat per als escriptors i lletraferrits locals, i es varen prolongar durant catorze anys consecutius. De primer al **Pabellón Argentino** (un edifici desaparegut semblant a l'antic Palau de Belles Arts de Barcelona) i l'any següent el gran **Teatro Colón**. Hi oferien premis l'Ajuntament i la Diputació de Barcelona.

En acabar la segona dècada del segle, els costava de mantenir el bon nivell de participació local dels primers anys i la festa s'anà esllanguint. Però poc després, el 1923, és a l'Havana on hi ha un nou intent d'organitzar uns Jocs Florals d'envergadura, encara que sense continuïtat. Foren organitzats per la revista **Vida Catalana**, que es publicava des del 1914 i que dirigia Pere Boquet de Requesens, amb la col·laboració molt activa

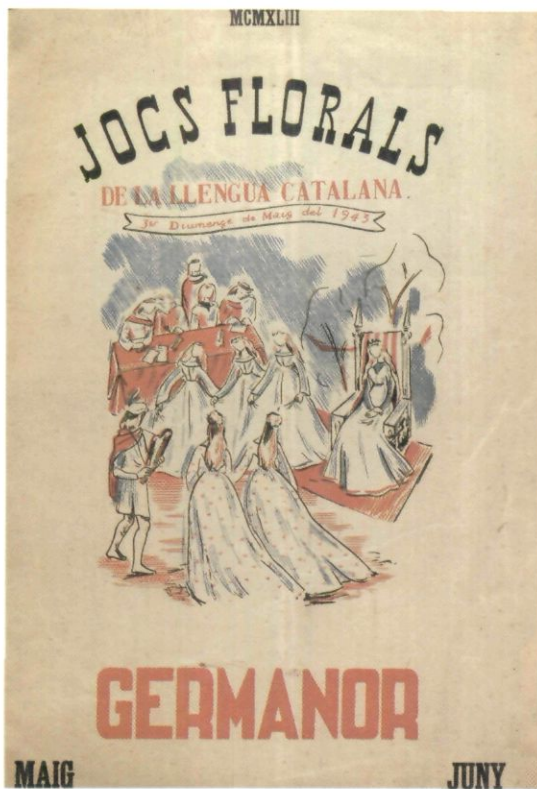
del **Centre Català** i de tota la col·lectivitat, llavors en el punt més alt del seu abrandament patriòtic. Presidí el consistori Claudi Mimó i Caba, se celebraren al Saló d'Actes de l'Acadèmia de Ciències de l'Havana i n'ha quedat un magnífic llibre de més de quatre-centes pàgines. Hi guanyaren premis Ignasi Iglésias, Carles Rahola, Lluís Via, Ambrosi Carrion, Apel·les Mestres, Manuel Folch i Torres... El premi ofert pel periòdic **Prou!**, de Guantànamo, el va guanyar el conegut separatista Salvador Carbonell i Puig, de Santiago de Cuba, pel seu treball **Per a fer lliure Catalunya**, presentat amb el lema "*Poble que neix lliure si no li donen s'ho pren.*".

Hi hagué altres manifestacions jocfloralesques, més o menys reeixides, però serà amb l'exili del 1939 quan s'inicia una gran època amb la participació de totes les col·lectivitats catalanes d'Amèrica. De fet, una iniciativa que sorgeix de la millor confluència de la tradició cultural i d'afirmació nacional dels vells residents amb l'aportació de la gent exiliada. Nascuts a Buenos Aires, l'any 1941, es varen prolongar durant tots els anys de l'espanyolisme franquista (havent passat també, així que fou possible, a diverses ciutats europees), en una immensa i entranyable germanor catalana que fou sempre operativa i present en els més alts nivells intel·lectuals i polítics de cada país on es varen celebrar.

Caracas, 1966.

Fou president del Comitè d'Honor l'il·lustre escriptor Rómulo Gallegos, el qual va encapçalar les signatures d'intel·lectuals veneçolans en el famós document de defensa de la llengua catalana presentat el 1958 a la Conferència de la UNESCO, a París. Ho havien demanat Joan Masot i Batista i Roca, i va ésser obtingut pel grup d'activistes del Moviment d'Alliberament Nacional, amb Joaquim Juanola i Amadeu Oller al davant. Els signants hi diuen: "La llengua castellana que tiene una brillante historia, no debe ser mancillada con el intento de imponerla a los catalanes por la fuerza o por la coacción". (Arxiu Víctor Castells).

Cartell dels Jocs Florals de Santiago de Xile 1943 (Arxiu Víctor Castells).

De primer Buenos Aires, amb el mestre Jaume Pahissa, com a president, i Ramon Escarrà, de la revista **Catalunya**, com a secretari. No cal dir que també hi era Hipòlit Nadal i Mallol, de la revista **Ressorgiment**. Seguí la ciutat de Mèxic, amb Josep Carner, com a president, i un entusiasme patriòtic que no deixà cap català indiferent, més enllà de preocupacions de cleda. Carles Sala, a les pàgines d'**El Poble Català**, remarcà que aquells Jocs Florals tenien un clar sentit categòric: *"El crit exasperat d'afirmació nacional, eixit, en hores d'angoixa mortal, dels llavis del nostre poble, malferit i captiu."* Érem el maig de 1942, en el moment més tràgic de la repressió anticatalana.

Després fou el torn de Santiago de Xile, amb Margarida Xirgu, com a presidenta, i premis per a Joan Oliver i Josep Carner. Remarquem-ho tot seguit: pràcticament tots els grans noms de la literatura moderna catalana figuraran en la magnífica nòmina de participacions en els Jocs Florals de la Llengua Catalana a l'exili. A Xile els organitzadors tingueren l'encert, que se seguirà sempre més, de cercar el millor marc de la ciutat: en aquest cas el **Teatre Municipal**. A l'Havana, que fou l'any següent, és a dir, el 1944, encara en plena guerra mundial, varen afegir-hi un nou factor de gran transcendència i significació: la incorporació, com a presents actius, de gent de les altes esferes del país. Com a president i secretari els grans patriotes Josep Conangla i Fontanilles i Josep Pineda i Fargas, amb la presència o representació del "President de la República de Cuba; el Ministre d'Educació; Universitat Nacional; intel·lectuals i artistes cubans; representacions es-

trangeres; President Basc; gallecs nacionalistes; castellans lliures; premsa nacional i estrangera"...

Els darrers Jocs, abans de fer la primera celebració a Europa, foren a Bogotà, amb Josep Capdevila com a president i llavors ja amb tots els components de la gran festa nacional catalana normalitzats: figures cabdals de la catalanitat exiliada en l'organització, participació del bo i millor dels escriptors catalans escampats pel món, marc de la més alta figuració social, presència de la flor i nata del país, fastuositat i ressonància com a actuació col·lectiva de fruïció i fidelitat nacionals. Himnes català i del país, cap himne espanyol. Banderes catalana i del país, cap bandera espanyola.

El 1946 fou a Montpeller, ben a prop de Catalunya, i seguidament Londres i París, retornant a Amèrica el 1949, novament al Riu de la Plata, ara a Montevideo. Presidí Josep Rovira i Armengol, actuant de secretari Avenir Rosell i Figueras. Es varen rebre 176 obres i guanyà la Flor Natural, Mercè Rodoreda, resident a París. *"Que Cataluña sea su propia verdad, realice con su virtud su propio destino, y recupere su admirable marcha"*, digué en el discurs de gràcies l'escriptor uruguaià Carlos Sábat Ercasty... El 1951 fou l'hora de Nova York, amb Lluís Nicolau d'Olwer com a president i Joan Coromines entre els mantenidors. I el 1953, Caracas, amb la presidència d'August Pi i Sunyer i la secretaria a càrrec de Marc Aureli Vila: correspongué la Flor Natural a Albert Manent, un dels escriptors que, des de Catalunya, foren ben aviat assidus al gran esdeveniment cultural de la diàspora catalana.

L'any 1954, una novetat: els Jocs Florals arriben a una ciutat d'escassa tradició en el catalanisme de les terres d'Amèrica, però amb una gran immigració catalana recent: São Paulo, al Brasil. De la més experimentada Buenos Aires els arribà el reforç de la presidència, en mans de la poetessa Gràcia Bassa de Llorens, i varen comptar amb la presència de Carles Pi i Sunyer, que hi guanyà la Flor Natural. L'any següent correspon-

Montevideo, 1963. A la presidència, **Margarida Xirgu** que també havia presidit els Jocs Florals del 1943 a Santiago del Xile (Arxiu Víctor Castells).

gué a una petita ciutat d'Amèrica Central, San José de Costa Rica, presidint el vell President Llorenç Vives i Buchaca, i amb el fet excepcional de comptar amb el President de la República, José Figueres Ferrer, que hi féu un parlament en català! L'acompanyaven el Ministre d'Educació, el Procurador General de la República, el degà del cos diplomàtic... L'acte se celebrà al **Teatre Municipal**.

El 1957 varen tornar a Mèxic. La Comissió Organitzadora la presidí Manuel Alcàntara i Gusart, que és qui s'encarregà també, durant molts anys, de la Comissió permanent, i fou president Pere Bosch i Gimpera: un acte inoblidable al gran **Teatro de Bellas Artes**, amb la participació de l'orquestra de l'Òpera Nacional... El 1958 s'arribà a l'Any Cent de la restauració a Barcelona, 18è a l'exili: varen tenir lloc a Mendoza, presidits per Joan Cuatrecasas i Arumí, i s'aconsegüí d'aplegar una excepcional aflluència de catalans, arribats de Xile, de tota l'Argentina, del Paraguai i del Brasil. Hi estigué present Josep Tarradellas i llegí el discurs de gràcies Hipòlit Nadal i Mallol: remarcà que en moltes coses els catalans divergim, però que fem pinya en la qüestió de la llengua.

Era la força màgica que inspirà la creació dels Jocs Florals, que els donava vida i plena vigència, tot i les divergències personals i polítiques, i que de fet defineix d'una manera tan entranyable la nostra personalitat nacional. El 1960 novament a Buenos Aires, amb motiu del 150è aniversari de la **Revolución de Mayo**, també aquesta vegada amb el mestre Jaume Pahissa com a president. Ressalten el fet que més del seixanta per cent de les obres provenen de l'interior... A Santiago de Xile, el 1962, amb un impressionant Comitè d'Honor de personalitats xilenes, per a retornar el 1963 a Montevideo, on retrobem Margarida Xirgu, que s'hi havia traslladat a viure, com a presidenta. Va portar el pes de la feina de la secretaria, encara que no hi figura, Miquel Pascual i Lucas.

Caracas, amb els Jocs del 1966 i també amb els que serien els darrers, els del 1975, deu haver

batut el rècord d'obres rebudes, en ambdós casos s'acostà a les tres-centes!... Presidí Carles Pi i Sunyer i actuà de secretària Maria Gispert de Filella. Seguí el 1966 Guadalajara, a Mèxic, amb reforç de gent de la capital: Pere Bosch i Gimpera, presidint, i Josep Ribera a la secretaria del Consistori. I a Mèxic es retornà encara el 1973, després d'un llarg periple europeu, ara a l'anomenat Districte Federal. Presidí també Pere Bosch i Gimpera i l'acte se celebrà a l'Auditori del famós Museu d'Antropologia, amb la sorprenent arribada del Ministre de Relacions Exteriors, Emilio O. Rabassa, que hi pronuncià unes paraules de gran ressonància.

Josep Carner "Príncep de les lletres catalanes", a Mèxic amb **Manuel Alcàntara i Gusart** (Barcelona 1892 - Mèxic 1981).

Aquest darrer havia tingut al seu càrrec la famosa Residència d'intel·lectuals catalans de Montpeller. A Mèxic i des de Mèxic tingué el seu càrrec la coordinació per a les successives celebracions dels Jocs Florals de la Llengua Catalana (Arxiu Víctor Castells).

I finalment Caracas: 1975 tanca aquest meravellós cicle de catalanitat a les terres americanes, començat amb l'exili, a la benemèrita Buenos Aires, el 1941. Pere Mas i Perera, que n'havia estat el creador, amb els amics del Consell de la Comunitat Catalana de la República Argentina, a la revista **Pont Blau** de desembre de 1960, digué de si mateix, utilitzant el pseudònim de P. Sampere: "La satisfacció més íntima del meu entranyable amic Mas i Perera és —ho sé del cert— que, al cap de vint anys de la celebració dels primers Jocs Florals de la Llengua Catalana, aquesta Gaia Festa servi, si no la forma sòbria i austera que tingué el 1941, el seu esperit infrangible i que hagi esdevingut un acte rotund d'afirmació de la nostra personalitat nacional i de la fe, de la consciència i de la voluntat dels catalans i, de retruc, una acusació irrefutable contra l'atropell anticatalà del règim franquista."

Certament, serveix com a definició general d'aquesta magna festa, tant brillantment sostinguda durant tants anys, pels catalans d'Amèrica.

JOCS FLORALS A AMÈRICA

Buenos Aires (República Argentina) 4 de maig de 1941

Mantenidors: Jaume Pahissa, *president*; Lluís Castelló, Joan B. Llonch, Mancesc M. Masferrer, Joan Merli, H. Nadal i Mallo i Ramon Escarrà, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **Poemes d'amor i d'enyorança**, de Domènec Perramon (Londres). Englantina, **Tres elegies en fidelitat**, de Domènec Perramon. Viola, **El misteri de Nadal**, de Domènec Perramon.

Domènec Perramon, mestre en Gai Saber.
Reina de la festa: senyora Sara Planes de Llorenç.

Mèxic, D. F., 3 de maig de 1942

Mantenidors: Josep Carner, *president*; Miquel Bertran i Quintana, Pere Bosch Gimpera, Josep Conangla i Fontanilles, Marcel Santaló, Joaquim Xirau i Avel·lí Artís, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **Per la verda mar vindries...**, de Pere Matalonga (Mèxic). Englantina, **La veu del vianant**, de Josep M. Miquel i Vergés (Mèxic). Viola, **Egat**, de Jaume Terrares (Mèxic).

Reina de la festa: senyora Francesca Linares de Vinarte.

Santiago de Xile, 16 de maig de 1943

Mantenidors: Margarida Xirgu, *presidenta*; Eduardo Cruz Coke, Cèsar August Jordana, Ricardo Larcham, Dom Antoni Ramon i Arrufat, Lluís Salvat i Xavier Benguerel, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **Infinita fortuna de la sang**, de Joan Oliver (Santiago de Xile), Englantina, **Entre l'angoixa i l'esperança**, de Domènec Perramon (Londres). Viola, **Al crist vora la mar**, de Josep Carner (Mèxic).

Reina de la festa: senyora Concepció Plubins de Sabater.

L'Havana (Cuba), 7 de maig de 1944

Mantenidors: Josep Conangla i Fontanilles, *president*; Encarnació M. Bernades, Martí Esteve, Marià Grau, Carles Gubern, Josep Murillo i Josep Pineda i Fargues, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **El llibre d'Emporion**, de Jaume Terrades (Mèxic). Englantina, **Enòs**, de Josep Carner (Mèxic). Viola, **Bondat eterna del Nadal**, de Domènec Perramon (Londres).

Reina de la festa: senyora Rosa Claveria de Blanco Herrera.

Nova York (Estats Units) 5 i 6 d'octubre de 1951

Mantenidors: Lluís Nicolau d'Olwer, *president*; Josephine de Boer, Joan Coromines, Francesc Duran-Reynals, Urban Homles, Joan Roura-Parella i Dolores Canals, *secretària*.

Premis ordinaris: Flor natural, **L'evangeli del vent**, d'Agustí Bartra (Mèxic). Englantina, **Gran sonata de la Pàtria**, de Xavier Casp (València). Viola, **Crist**, de Miquel Arimany (Barcelona).
Reina de la festa, senyoreta Pilar Castellví.

Caracas (Veneçuela), 13 de desembre de 1953

Mantenidors: August Pi i Sunyer, *president*; Ernest Maragall, Antoni Moles-Caubet, J. Moncada-Moreno, Bartomeu Oliver, Edgar Sababria i Marc-Aureli Vila, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **A penes falla**, d'Albert Manent (Barcelona). Englantina, **El carro de l'elegia**, d'Agustí Bartra (Mèxic). Viola, **Senyor, jo no sóc digne...**, de Joaquim Boixés i Sabatés (Ripoll).

Agustí Bartra, mestre en Gai Saber.
Reina de la festa: senyoreta Corina Maragall.

Sao Paulo (Brasil), 7 de novembre de 1954

Mantenidors: Gràcia B. de Llorenç, *president*; Francesc Arnó, Pere Mas i Perera, Josep Rovira i Armengol, Josep Montfort, *secretari*, assistits pels doctors D. Carvalho Da Silva i Maria Da Silva, per als temes brasilers, i el mestre Miquel Arquerons, per als temes musicals.

Premis ordinaris: Flor natural, **Triptic**, de Carles Pi i Sunyer (Caracas). Englantina, **Jo arboro la bandera**, de Domènec Guansé (Santiago de Xile). Viola, **Oració a la llum**, de Joaquim Boixés i Sabatés (Ripoll).

Reina de la festa: senyoreta Mercè Juvé de Carrión.

San José de Costa Rica, 8 de maig de 1955

Mantenidors: Llorenç Vices, *president*; Abelardo Bonilla, F. Centeno-Güell, Joaquín García Monge, Cebià Güell, Roger de Sant Feliu i Marcel·lí Antic, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **Elegies de la solitud**, de Palmira Jaquetti (Barcelona). Englantina, **Per tu, Catalunya**, de Carles Carqués i Martí (Troyes França). Vila, **Prec de la darrera**, de Josep Carner (Brusel·les).

Reina de la festa: senyoreta Núria Raventós.

Mèxic, D.F., 8 de setembre de 1957

Mantenidors: Pere Bosch Gimpera, *president*; Miquel Alvarez Acosta, Baltasar Samper, Ot Duran d'Ocon, Eduard Nicol, Ramon Xirau i Cèsar Pi-Sunyer, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **Quatre sonets**, de Josep M. Miquel i Vergés (Mèxic). Englantina, **Telèmac 1956**, d'Arnau Comte (pseudònim (Barcelona)). Viola, **Tres poemes cristològics**, de Josep Serra i Gener (Mataró).

Reina de les festes: senyoreta Glòria Costa i Alonso.

Mendoza (Argentina), 8 de novembre de 1958

Mantenidors: Joan Cuatrecases, *president*; Fritz Krüger, Domènec Guansé, Hipòlit Nadal i Mallol, Antoni Salduga i Comes, Francesc Arnó i Fidel Roig i Matons, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **Història encesa**, de Domènec Perramon (Londres). Englantina, **Redreç**, de Carles Pi i Sunyer (Caracas). Viola, **Esparses a la Puríssima**, de Joaquim Boixés i Sabatés (Ripoll).

Reina de la festa: senyora Núria Junyent de Roig.

Joaquim Boixés i Sabatés, mestre en Gai Saber.

Buenos Aires (Argentina), 11 de setembre de 1960

Mantenidors: Jaume Pahissa, *president*; Josep M. Monner i Sans, Andreu Dameson, Pere mas i Perera, Joan Merli, Hipòlit Nadal i Mallol i Joan Rocamora, *secretari*.

Assessors per a Premis americans: Florencio Escardó, Julio E. Payró, Abili Bassets i Carmelo M. Bonet.

Premis ordinaris: Flor natural, **Retrat**, de Joan Baptista Xuriguera (Barcelona). Englantina, **Les aparicions**, de Domènec Perramon (Londres). Viola, **Dones de l'Evangeli**, d'Albert Junyent (París).

Reina de la festa: senyora Graziela Heras de Rocamora.

Santiago de Xile, 26 d'agost de 1962

Mantenidors: Eduardo Barrios, *president*; Dom Antoni Ramon Arrufat, Domènec Guansé, Josep M. Casasses, Pere Pruna, Pelai Sala i Celestí Morlans, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **El Castell**, d'Antoni Font i Costa (Barcelona). Viola d'or i argent, **Retorn**, de Josep Congost i Pla (Olot). Englantina d'or, **Quartet de sang**, de Ramon Bech i Taberner (Barcelona).

Reina de la festa, senyora Joana Vernet de Delfau.

Montevideo (Uruguai), 20 d'octubre de 1963

Mantenidors: Margarida Xirgu, *presidenta*; C. Sábata Ercasty, Blanca Paris de Oddone, J. Zavala Muniz, F. Bergós Ribalta, Avenir Rossell i J. Mari Sanés, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **Presència de l'aor**, de Ventura Gassol (França). Viola d'or i argent, **Sonets** (Mirant enfora, mirant endins), de Carles Pi i Sunyer, de Caracas (Veneçuela). **Accèsit a l'Englantina d'or**, **Invocació al Mediterrani**, de Joan Manresa i Martorell, de Felanitx.

Reina de la festa: senyora Maria M. de Santana.

Carles Pi i Sunyer, mestre en Gai Saber.

**Caracas (Veneçuela),
11 de setembre de 1966**

Mantenidors: Carles Pi Sunyer, *president*; Rossend Carrasco i Formiguera, Bartomeu Oliver, Antoni Moles Caubet, Marc-Aureli Vila, Emili Granier-Barrera, Maria Gispert de Filella, *secretària*.

Premis ordinaris: Flor natural, **Intimum**, d'Anna Rebeca Mezquita (Illes Canàries). Englantina, **Pomell**, de Josep Carner (Brusel·les). Viola, **Estic Enamorat de Crist**, de Gabriel Mora i Arana (Catalunya).

Reina de la festa: Iolant Montero de Valenti.

**Guadalajara (Jalisco) Mèxic,
19 d'octubre de 1969**

Mantenidors: Pere Bosch-Gimpera, *president*; Gonzalo Béez Camargo, Lluís Molas Marquina, Martí Soler Vinyes, Dalmau Costa, Marcel Santaló, Josep Ribera, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural, **Poema d'una nit d'hivern**, d'Ambrosi Carrion (França). Englantina, **Elegia a una pàtria marginal**, de Josep Valls Jordà (Alcoi). Vila, **Estampes de primitiu**, d'Albert Junyent (França).

Reina de la festa: Rosa M. Escofet i Tomàs.

Mèxic, D. F., 11 de novembre de 1973

Mantenidors: Pere Bosch-Gimpera, *president*; Palma Guillén de Nicolas, Núria Parés, Pere Foix, Agustí Cabruja, Ramon Palazón, Francesca Domingo d'Ollé, *secretari*.

Premis ordinaris: Flor natural: **La Paraula justa per a dir-te**, de Josep M. Murià (Guadalajara-Mèxic). Englantina: **Per a la cripta del meu país**, de Xavier Bru (Catalunya). Viola: **Llocs i Focs**, de Ramon Muntanyola i LLorach (Catalunya).

Reina de la festa, la nora del poeta guanyador de la Flor natural.

Ramon Muntanyola, mestre en Gai Saber en homenatge pòstum.

Caracas (Veneçuela) 19 d'octubre de 1975

Mantenidors: Pau Vila, *president*; Josep Solanes, Manuel Pérez Vila, Marc-Aureli Vila, Josep Miret Monsó, Emili Granier Barrera, Maria Gispert de Filella, *secretària*.

Premis ordinaris: Flor natural: **Vitralls amb pleniluni**, de pere Fons i Vilardell (Callús-Barcelona). L'englantina d'or: **Taus**, de Jaume Tarradas (València). La Viola d'or i d'argent: **Taus**, de Jaume Tarradas (València). La Viola d'or i d'argent: **Caliu**, d'Eduard J. Verger (València). Accèssit a la Flor Natural: **Triptic de l'espera i del petó**, de Josep Colet i Giralt (Barcelona). Accèssit a l'Englantina d'or: **Coral de pàtria a l'exili**, de Joan Vall Tordà (Alcoi). Accèssit a la viola d'or i d'argent: **Arpegis**, d'Ernest Corral i Coll del Ram (Barcelona).

Reina de la festa: Pilar Fornós de Rosselló.

**TEATRE
MUNICIPAL
SANTIAGO DE XILE
26 D'AGOST DEL 1962**

jocs florals de la llengua catalana

Any CIV de la seva restauració

1986, ANY DE COMMEMORACIONS

JOSEP M. DE SAGARRA

(1894-1961)

Joan Triadó

NASCUT a Barcelona el 1894, Josep M. de Sagarra hi morí el 27 de setembre de 1961, a l'edat de seixanta-set anys, quan continuava "treballant, projectant i esperant", com havia escrit pocs mesos abans de morir. Una de les seves darreres activitats va consistir a reunir a casa seva alguns membres de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de la qual ell formava part, amb representants del professorat de català, per a la constitució de la Junta Assessoradora per als Estudis de Català (JAEC), organisme que, des d'aquell moment i en la clandestinitat, estengué més de dos mil certificats de professorat de català. En donar tot el seu suport a aquella iniciativa, el poeta havia demostrat que era conscient de la gravetat de la situació de la llengua i de la cultura catalanes, ell que havia escrit que la grandesa a la qual podia aspirar en la poesia, consistia en el fet d'haver col·laborat "amb una aportació personal al monument d'una llengua i d'una cultura".

Poeta, dramaturg, autor de memòries, novel·lista i periodista, Josep M. de Sagarra fou una de les personalitats més destacades de la vida cultural del seu temps, principalment del 1914, any en què publicà el seu **Primer llibre de poemes**. El 1936, en què amenaçat per la situació revolucionària creada per la insurrecció militar, hagué d'exiliar-se. La seva obra poètica, molt extensa i encara avui en part inèdita, tot i tenir presents els corrents literaris de l'època precedent i de la seva —modernisme i noucentisme, així com simbolisme i avantguardisme—, no s'hi adiu o almenys no n'és dependent. Més aviat tendeix a una síntesi molt personal de les característiques que distingeixen els representants d'algunes d'aquestes tendències, com Maragall, en primer lloc, i els poetes mallorquins Costa i Llobera i Alcover, als quals cal afegir, a part, Verdaguier. A més del primer llibre esmentat—una de les presentacions més brillants d'un poeta jove en la poesia catalana—, cal destacar les repeses de temes maragallians, com **El mal caçador** i **El comte Arnau**, el **Poema de Nadal** i entre els llibres de cançons, **Cançons de rem i de vela**. Dotat d'un poder de versificació pràcticament inesgotable, aportà al teatre català d'aquells anys una producció també original i diversa, que el féu tant o més popular que la poesia. **Les llàgrimes d'Angelina**, **L'Hostal de la Glòria**, **El Cafè de la Marina** i en la postguerra, **La fortuna de Silvia** figuren entre les obres de més èxit i relleu d'una de les dedicacions fructíferes del teatre català, comptant-hi les adaptacions d'obres de Molière, Gogol, Pirandello i Pagnol i les versions de gairebé tot el teatre de Shakespeare.

A la constant difusió i popularitat de la seva poesia i el seu teatre que l'elevaren a la condició d'escriptor-mite, Sagarra afegí encara el periodisme i la novel·la, gèneres en els quals, en contrast amb els dos esmentats anteriorment, féu figura d'innovador. El periodista de **Cafè, copa i puro** i dels dos volums de **L'aperitiu**, i també el de col·laborador, de vegades anònim, de **El Be Negre**, en prosa i en vers satíric, es distingeix per una atenció molt viva a realitats de tota mena i pel cosmopolitisme que esqueia a l'època. La crítica social i moral de les novel·les **All i salobre** i **Vida**

privada, —amb la qual obtingué el Premi Crexells 1932—, la formula amb una desimboltura que provoca certa sorpresa en la seva audiència habitual però atreu l'interès de les minories.

Tard ja de la seva vida, interrompuda gairebé sobtadament, J. M. de Sagarra publicà, l'any 1954, un primer i extens volum de **Memòries** que comprèn els primers vint-i-cinc anys de vida de l'autor i és una de les seves obres cabdals. Ho és també, en el seu gènere, dins la literatura catalana, a part el valor que tingué per a ella la publicació d'un llibre de tanta importància en aquell moment de tan greus restriccions de l'ús del ca-

talà. Com a fet cultural, l'aparició de les **Memòries** és comparable a la ja esmentada traducció del teatre de Shakespeare i a la versió en tercets de la **Divina Comèdia**, treball que, per l'exactitud i per l'altura, és comparable a les millors traduccions del Dant fetes en qualsevol llengua. Començada abans del 1936, el poeta la continuà i l'enllestí a l'exili gràcies al mecenatge de Francesc Cambó abans de la seva tornada, el 1940. Esmentem, finalment, sense que aquestes grans obres l'ocultin amb llur ombra, un joiell de joventut, el breu llibre de proses **Els ocells amics**, publicat el 1922, signe de felicitat i primicera plenitud i de la dedicació familiar i personal de J. M. de Sagarra i l'ornitologia.

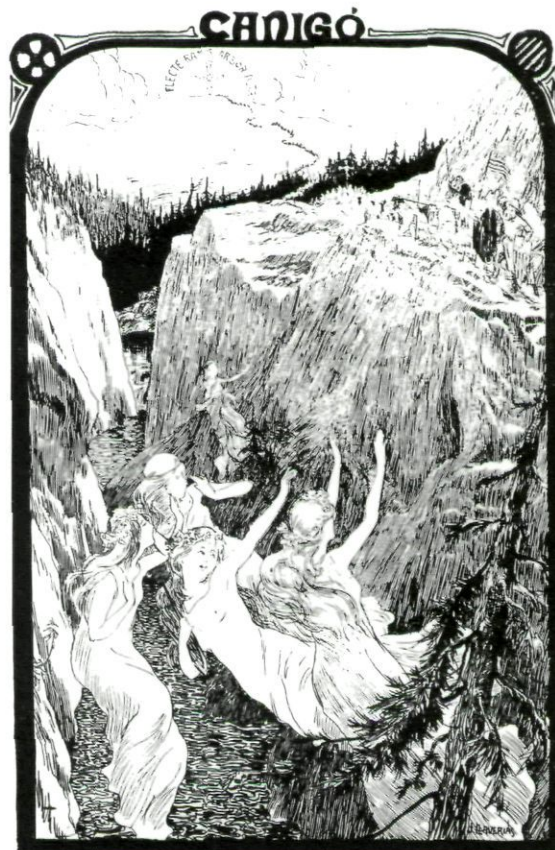
EL POEMA "CANIGÓ"

(1886)

Joan Torrent i Fàbregas

JOIELL de poesia lírica i èpica, literàriament **Canigó**, del qual enguany hem celebrat el centenari de l'aparició, representa la cima més alta i inspirada de Jacint Verdaguer. L'opinió de Teodor Llorente, qui considera aquest poema llegendari "més català, més dramàtic, més interessant que **L'Atlàntida** i no menys grandios i magnífic", ha estat, generalment, compartida. I si en el poema atlàntic l'autor fracassà en l'intent de fer-ne una epopeia nacional, ho aconseguí plenament en **Canigó**.

El principal encert de Verdaguer, evidentment, fou l'elecció de la serralada pirinenca per a escenari del poema patriòtic i en centrar l'acció en els contraforts del Canigó, bastió de la resistència contra els sarraïns i bressol de la personalitat dels catalans. Esquemàticament el tema és la història llegendària de la fundació del monestir de Sant Martí del Canigó pel comte Guifré de Cerdanya, en expiació d'haver estat el causant de la mort del seu nebot Gentil, del comte Tallaferro.

En l'argument, l'autor amalgamà en una síntesi admirable les guerres de moros i cristians i els costums i creences d'aquell temps. En plena acció guerrera, Gentil, tot fent la guarda del castell d'Arrià, sent curiositat per saber com és el món encantat de les goges i fades que habiten les muntanyes veïnes; coneix llur reina Flordeneu i sucumbeix als seus encants. A partir d'aquí, el poema experimenta una sorprenent ampliació. La introducció de l'element màgic, que forma part d'ancestrals llegendes recollides per Verdaguier en les seves excursions pirinenques, li permet, en un desplegament fastuós de lirisme i amb una exactitud descriptiva prodigiosa, la descripció de la gran serralada i de tot l'encís del paisatge.

*L'aparició del poema causà un fort impacte en els països de parla catalana. El paper de Verdaguier com a intèrpret dels anhels nacionals i el resultat propagandístic aconseguit eren posats en relleu per Mistral en una carta on li deia: "Soyez donc glorifié par les fils de la terra, car vous êtes le hiérophante des initiations patriotiques et nationales." I Josep M. de Casacuberta ha afirmat categòricament que la producció literària corresponent al cicle canigonenc verdaguierà — representat, a més de **Canigó**, per una sèrie de poesies circumstancials (**La barretina**, **Els dos campanars**, **El pi de les tres branques**, etc.) i el grandiloqüent discurs presidencial dels Jocs Florals del 1881 que tingué per tema la figura senyera del Conqueridor— "reflectí les orientacions pariótiques i literàries més ben enfocades del nostre vuit-cents."*

Canigó influí decisivament en el desvetllament de la consciència catalana al Rosselló, tot obrint el camí a unes intenses relacions personals entre els catalans d'Espanya i de França, que no s'han interromput mai més. Des d'aleshores, el monestir de Sant Martí del Canigó, restaurat pel gran bisbe catalanista d'Elna i Perpinyà, monsenyor Carselade du Pont, es convertí en lloc de peregrinació devota i en símbol de la unitat dels catalans d'aquí i d'allà.

*Notem el fet que la traducció francesa de **Canigó**, a càrrec de Tolrà de Bordas, acompanyada d'un extens estudi seu del poema (any 1889), s'anticipà en nou anys a la castellana del comte de Cedillo.*

SENTÈNCIA ARBITRAL DE GUADALUPE

(21 d'abril de 1486)

Jaume Sobrequés i Callicó

MALGRAT el suport que els pagesos de remença havien donat a Joan II durant la guerra civil de 1462-1472, ni aquest ni el seu fill i successor Ferran II, durant els primers anys de govern, no tingueren prou força per a resoldre el greu conflicte social que travessava Catalunya. Com a conseqüència d'aquesta realitat, esclatà, el 1485, la segona guerra remença, impulsada pel nou líder pagès Pere Joan Sala, antic lloctinent de Francesc de Verntallat. La desfeta de Sala a Llerona, el 24 de març de 1485, i la seva execució obriren les portes a una solució pacífica d'un conflicte ja centenari.

Ferran II acceptà les propostes dels remences més moderats i, el 21 d'abril de 1486, promulgà la **Sentència arbitral de Guadalupe**, en la qual, a part d'una sèrie de mesures repressives contra els seguidors de Sala, s'estipulava la redempció dels sis mals usos (intestia, eixorquia, cugucia, àrsia, ferma d'espoli forçada i remença), a canvi del pagament de 60 sous bercelonins per cada mas, o bé de tres sous anuals en concepte de cens; l'abolició del "dret" de maltractar; de prendre com a minyones domèstiques, contra la seva voluntat, les filles dels pagesos, i de quedar-se amb la millor flassada de la casa en morir el remença. Hom reconeixia així mateix als pagesos la llibertat de domicili, la de vendre els productes del camp sense l'autorització del senyor i també de "vendre, dar, permutar o alienar" els béns mobles del mas, tret del cup major, i el dret de vendre el mas amb el permís del senyor. Hom atorgà també als pagesos un termini de cinc anys per a impugnar les prestacions contingudes en els capbreus que consideressin que hi havien estat incloses indegudament pel senyor.

La sentència castigava, però, els pagesos a pagar al rei 50.000 lliures en el termini de deu anys com a multa, i a lliurar-ne unes altres 6.000 als senyors, en el termini de dos anys, com a indemnització. Des del 1488 fins al 1508 el **Gran Sindicat Remença** tingué cura de seguir l'acompliment de

la Sentència, de millorar-ne el contingut i d'organitzar la liquidació de les quantitats esmentades.

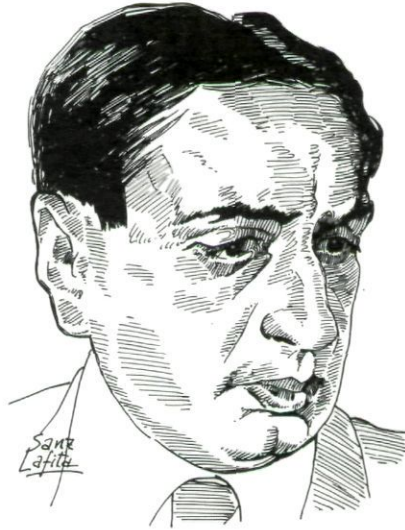
La Sentència posà fi, doncs, al conflicte social que vivia el camp català des de la fi de la centúria anterior i atorgà als pagesos el domini útil de les terres. Els senyors, com ha escrit Vicens, "continuaven detenint, però, el domini directe de la terra, amb facultat de rebre homenatge dels conreadors i de percebre censos, tasques, delmes i altres drets. Desapareixia, doncs, el remença i sorgia el camperol emfitèutic, base de l'estructura agrària catalana fins als nostres dies". La Sentència, en síntesi, comportà una excepcional millora de la condició jurídica i social d'una part del camperol català però no abolí el règim senyorial, que continuà amb força fins a èpoques molt més recents.

JOSEP MARIA LÓPEZ-PICÓ (1886-1959)

Leandre Amigó

ENGUANY es compleix el centenari de la naixença de Josep Maria López-Picó. Va ser gran poeta, cavaller d'una educació admirable, barceloní il·lustre... Podriem continuar els adjectius, però ell no els necessita. Tanmateix, per damunt de tot, hem de considerar la seva obra poètica. El treball intens de més de mig segle: constant, silenciós, eficaç. I sempre generós amb els amics.

López-Picó va ser un líric pur. Díficil si voleu; però mai obscur. Ell portà endavant l'experiència anímica maragalliana i el buf espiritual i psicològic d'Ausiàs Marc i els petrarquistes. En l'obra poètica de López-Picó, l'emoció i el pensament s'alien: símbols i imatges arriben a fer-lo presoner. Noble presó! Els seus poemes duen l'empremta d'una imatge principal constel·lada d'altres símbols accessoris. I tots els temes susciten el seu interès. Des de l'epigrama al to pensarós de les tercines del seu profund i reconfortador **Via Crucis**. Per això pogué dir l'inoblidable Carles

Riba que l'obra López-piconiana apareix, definitivament, com a una obra suma, regida per quatre punts cardinals: "la vida i el cor, els llibres i Déu."

*Un escriptor tan parc en els elogis com J. Ortega i Gasset en prodigà un de generós a l'admirable epigrama de López-Picó, **D'un xiprer, joia perenne de la nostra lírica solvent. Meditem-lo:***

*"Ta vida és un desig d'agilitat;
voldria ser gentil i és massa forta.
Ta vida és un desig llarg i callat;
és com l'espectre d'una flama morta."*

*És impossible de resumir en un article l'obra supremament espiritual i senyorívola del nostre poeta. El temps, la mort, el món, tot és motiu de reflexió per a l'autor d'**Invocació secular**. Ell il·lumina el misteri de la creació. I canta abstraccions amb imatges concretes. Traça i inspiració de veritable líric.*

*Però la labor López-piconiana no s'acaba en la seva poesia. A **La Revista**, per ell fundada, va escriure pàgines de prosa formidables. Una prosa imbuïda d'esperit llatí, de pensament definit i guaiador, de sensibilitat sana.*

En motiu del centenari del seu naixement, i sempre, cal llegir les seves obres. López-Picó viurà en la memòria de tots els qui el van conèixer. No dubto que ell sabia que l'home neix amb la convicció que no es mor del tot mentre algú sàpiga mantenir viu el seu record. I el record del nostre líric perdurà.

ALEXANDRE GALÍ (1886-1969)

Jordi Galí

ALEXANDRE Galí va néixer a Camprodon l'any 1886. De petit quedà orfe de pare i va anar a viure a Barcelona a casa del seu oncle Bartomeu. Bartomeu Galí era un home notable, que havia renunciat a la primogenitura per poder-se dedicar, a Barcelona, a l'ensenyança. Era cunyat de Pompeu Fabra. Alexandre Galí va viure, doncs, la seva segona infància en una família de classe mitjana culta, oberta a tots els vents espirituals i intel·lectuals de la Catalunya de fi de segle.

Acabats els estudis primaris entrà en el comerç per la necessitat d'ajudar la família, però la seva avidesa intel·lectual i la seva identificació amb l'ambient creador i renovador de la Catalunya renaixent, el portaren al camp de l'ensenyament, que li semblava el més adequat i necessari per a contribuir a la formació de la nova Catalunya. Es dirigí primerament a l'**Escola de Mestres de Joan Bardina**, amb la intenció d'apuntar-s'hi com a alumne, però Bardina el contractà com a professor. L'any següent (1910) es traslladà a Terrassa,

on dirigí, durant quatre anys, una escola de patronat, l'**Escola Vallparadís**. Prat de la Riba el conegué a Terrassa i l'introduí al **Consell de Pedagogia** on l'any 1915 dirigí ja la segona **Escola d'Estiu**. L'any següent era nomenat secretari del Consell, càrrec que va mantenir fins a la Dictadura de Primo de Rivera i al qual s'afegí la tasca d'administrador de l'**Escola Industrial** i la direcció de l'**Escola Montessori de la Mancomunitat**, que ell convertí, després de la marxa de la doctoresa, en **Escola Graduada de la Mancomunitat**.

Abans no fos destituït, Galí i una sèrie de professors de la Mancomunitat presentaren la dimissió de llurs càrrecs en ocasió de l'atac de la Diputació dictatorial contra el professor Dwelshauvers, director del **Laboratori de Psicologia Experimental de la Mancomunitat**. Al mateix temps, però, en una hàbil i audaç maniobra s'endugué mestres i alumnes de l'**Escola Graduada** i propulsà amb ells la creació d'una **Mútua Escolar**, que prengué el nom de **Blanquerna**. De 1924 a 1939, Blanquerna fou una institució pionera i modelica, en creixement constant que va inaugurar el 1933 un magnífic i també modèlic edifici escolar a la Via Augusta.

Caiguda la Dictadura, Alexandre Galí fou reposat en els seus càrrecs i amb la Generalitat esdevingué secretari del **Consell de Cultura**, càrrec que exercí fins al 1936. Durant aquests anys fou també professor de la **Normal de la Generalitat** i de la **Universitat de Barcelona**.

L'any 1939, Alexandre Galí s'exilià a França, on romangué, dirigint una colònia de fills de refugiats espanyols, fins a l'entrada de les tropes alemanyes a l'anomenada zona no ocupada. Aleshores tornà a Catalunya, on es guanyà la vida en empreses editorials i on pogué redactar, gràcies al mecenatge del **Patronat Minerva**, la **Història de les Institucions i del Moviment Cultural a Catalunya**, 1900-1936, els 23 volums de la qual han acabat de veure la llum aquest any.

A partir del 1955, fou consultat per moltes de les escoles renovadores que es varen crear aquells anys i exercí un profitós mestratge a les noves

generacions de mestres. No va deixar, però, les seves tasques editorials, d'investigació històrica i de reflexió sobre el moment històric i l'evolució de les societats desenvolupades. El seu llibre **Mirades al Món Actual**, amb altres assaigs encara inèdits reflecteixen aquesta preocupació per l'home amenaçat de massificació i despersonalització en la nostra civilització. Morí l'any 1969, als 83 anys i deixà inèdita i inacabada una part important de la seva obra escrita.

EL "CENTRE ESCOLAR CATALANISTA"

(1886)

Josep M. Ainaud de Lasarte

L'entusiasme de la joventut és la que fa anar endavant els pobles. Així ho creien els joves universitaris que es van reunir a Barcelona el dia 21 d'octubre de 1886 per fundar una associació juvenil, filial del **Centre Català** que impulsava Valentí Almirall. En fou elegit primer president un jove palamosí, estudiant de Dret, Martí Roger. Ben aviat començà les seves actuacions —conferències, debats, difusió del catalanisme naixent— entre la joventut catalana que estudiava a la **Universitat de Barcelona** i a les seves **Escoles Especials**. Però en produir-se l'escissió del **Centre Català**, l'any 1887, la majoria dels joves estudiants, presidits ja per Narcís Verdager i Callís, ingressaren a la **Lliga de Catalunya**. La seva tendència era socialment conservadora i amb majoria confessional catòlica, però d'una ideologia política que, a partir del regionalisme, aviat es concretà en el nacionalisme. Així ho proclamà en el seu discurs inaugural del curs 1890: "Senyors: Vinc a parlar-vos de la Pàtria Catalana, que, petita o gran, és l'única pàtria nostra." L'entusiasme fou enorme, i les ovacions, com mai. L'empenta ja estava donada, i el camí del **Centre Escolar Catalanista** seguiria sempre la mateixa direcció. Els fundadors destacaren aviat

en el moviment catalanista: Enric Prat de la Riba, Josep Puig i Cadafalch, Lluís Duran i Ventosa, Pere Muntanyola, Josep Rogent, Manuel Folguera i Duran, Francesc Ripoll i Francesc Cambó, entre d'altres. L'any 1889 intervingué activament en la campanya de defensa del Dret català i el 1891 sol·licità de la **Diputació Provincial de Barcelona** l'establiment d'una càtedra lliure de Dret català a la **Universitat de Barcelona**. Publicà els discursos inaugurals dels cursos, interessants documents per a observar l'evolució del pensament catalanista entre la joventut universitària. S'adherí a la **Unió Catalanista** i intervingué en la elaboració de les **Bases de Manresa** el 1892. Subsistí fins a la creació de la **Lliga Regionalista**, de la qual podem dir que fou l'origen remot. La nova generació del catalanisme prenia el relleu a la que havien presidit les nobles figures de Domènech i Muntaner i Angel Guimerà, continuadors de l'impuls de Valentí Almirall.

JOSEP SEBASTIÀ PONS

Albert Manent (1886-1962)

Després del *Tractat dels Pirineus*, la represió francesa contra la llengua i la cultura catalanes fou implacable. Aquesta ofensiva, duta científicament, les féu retrocedir i al segle XIX no hi va haver ja grans conreadors de la literatura catalana a la que avui anomenem Catalunya del Nord.

No obstant això, al nostre segle la represa literària, que continua, tingué una figura senyera: Josep Sebastià Pons, nat el 5 de novembre del 1886 a Illa del Riberal i mort a la mateixa vila el 1962. Pons es donà a conèixer amb el llibre de poemes **Roses i xiprers** (1911), que merescué comentaris elogiosos, entre d'altres, de Xènius i de Josep Carner. Educat a la francesa i parlant aquesta llengua en família, Pons va aprendre el català llegint un llibre del segle XVII sobre Núria i a través de les contalles que li explicava una fidel serventa. Va descobrir aleshores el valor d'una llengua que considerà també pròpia i que el seu conreu literari era una realitat. Ben aviat, i ja amb el segon llibre de poesia, **El bon pedris** (1919), s'anà afermant com una figura de la poesia catalana moderna. Tanmateix la seva consagració fou amb **Canta perdiu** (1925)—abans havia publicat **L'estel de l'escamot** (1921)— i el ressò que anava tenint la seva obra a la premsa catalana era creixent. Manuel de Montoliu i Domènec Guansé foren els més assidus comentaristes de les obres ponsianes i Tomàs Garcés, ultra glossar periòdicament la figura i l'obra del poeta del Rosselló, fou el seu introductor a Catalunya i el seu gran amic i confident.

Paral·lelament a l'obra lírica, Pons, que professà a Gueret i Montpellier, fou catedràtic de literatura castellana a Tolosa de Llenguadoc. **L'aire i la fulla** (1930) fou el seu darrer llibre poètic abans de la guerra civil. Durant aquesta es publicà a París **Cantilena** (1937), potser la seva obra essencial, que resum les virtuts i les petites meravelles del seu món, ancorat a la natura, girat vers una tradició viva i no fòssil, que donava vida als camperols gairebé oblidats, a les bestioles i a les petites coses. Durant els anys vint publicà també un teatre poètic i popular, en vers o en prosa: **La font de l'Albera** (1922), **Amor de pardal** (1923) i **El**

singlar (1930) i, més tard, **El misteri de sant Pere Urseol** (1967). Com a erudit reeixí amb una obra bàsica, plena de novetats, que, segons Nicolau d'Olwer, ens descobria que la Renaixença catalana no començava al segle XIX, sinó al XVIII i al Rosselló: **La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècle** (1929). Hi estudià els goigs, el teatre popular, els tractats de mística, etc. que conservaren la vitalitat escrita de la llengua en aquella època.

Després de la guerra civil, el prestigi de Pons a Barcelona va augmentar i, per exemple, Carles Riba, situà **Cantilena** "entre allò que hi hagi de més pur en la moderna lírica catalana". Pons encara publicà **Conversa** (1950) i, pòstumament, **Cambra d'hivern** (1966). Poeta original, amb una senzillesa elaborada sense barroquismes, hi trobariem la tènue petjada de Virgili, Ronsard i Maragall. Pons influí i tingué molta relació amb els poetes occitans que el consideren encara un mestre.

Curiosament publicà en francès un llibre de records **Concert d'été** (1950) i en català —bé que l'original és en francès— memòries de la infantesa, **L'ocell tranquil** (1977).

La figura de Josep Sebastià Pons, bé que no massa coneguda del gran públic, no ha deixat de créixer i de situar-se entre els cinc o sis grans poetes catalans moderns.

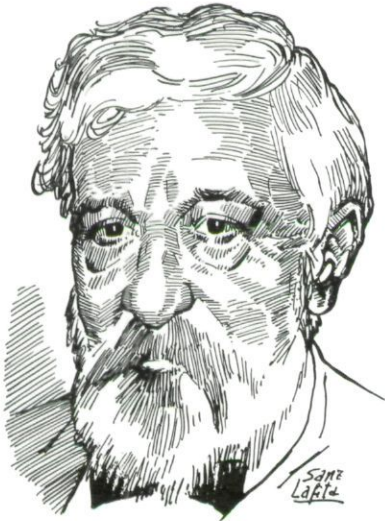
SANTIAGO RUSIÑOL (1861-1931)

Francesc Fontbona

Santiago Rusiñol és una de les poques figures absolutament populars de la cultura catalana, però la seva popularitat, plena de components anecdòtics i humorístics, és la principal enemiga de la correcta valoració de la seva obra.

Va néixer a Barcelona el 25 de febrer del 1861, al si d'una família de fabricants tèxtils de Manlleu, i aviat se sentí atret per la pintura, disciplina que aprengué no de l'escola oficial de Belles Arts sino de la particular de Tomàs Moragas. Començà a

exposar el 1878 i des d'aleshores la seva activitat com a pintor va ser pràcticament ininterrompuda tot i que no seria fins dotze anys més tard que assolí veritablement un paper important a l'evolució de l'art català modern.

Íntim amic de Ramon Casas, descobrí amb ell (1890) el París de la bohèmia i un camí pictòric desconegut a Catalunya que passava molt a prop de l'Impressionisme de Degas. Les seves mostres d'aquell nou estil provocaren una gran impressió a Barcelona en ser exposades a la Sala Parés i de seguida varen ser qualificades de "modernistes", denominació que Rusiñol féu seva i prengué com a bandera de la seva visió diferent de l'art. La consagració d'aquella nova actitud de Rusiñol—i de Casas— es produí a l'Exposició General de Belles Arts de Barcelona (1891) on exposà després d'una nova estada a París, on havia aconseguit ja una certa participació en la vida artística d'aquella gran capital de l'art del Vuitcents.

El 1892 Rusiñol descobrí Sitges, que esdevindria l'autèntic centre del Modernisme català gràcies a l'ambient creat a l'entorn de les diverses Festes Modernistes que Rusiñol hi organitzà entre 1892 i 1899. Hi creà el famós Cau Ferrat (1893) refugi, museu i santuari d'una nova estètica que tenia encara fortes arrels en un sentiment del tot romàntic.

Sempre a cavall entre París i Sitges, evolucionà el 1894 cap al Simbolisme que acabaria consolidant-se en el tema dels jardins, alhora que iniciava amb força una carrera d'escriptor amb una obra mestra del lirisme, com *Oracions* (1897). Serà tanmateix al teatre on Rusiñol assolí la màxima cota de popularitat, sobre tot quan evolucionà del simbolisme nostàlgic de *L'alegria* que passa (1898) al costumisme humorístic, dintre del qual aconseguí una obra mestra de la literatura catalana que resulta alhora un retrat viu i arquetípic de la petita burgesia que vertebrà el país en el segle XIX: *L'auca del senyor Esteve* (1907)

Mori a Aranjuez, on troba els seus temes preferits com a pintor de jardins cada cop però més reiteratius, el 13 de juny del 1931. La seva figura era aleshores del tot esclerotitzada però cal no oblidar que havia estat no sols un gran pintor i un gran escriptor, sino també el motor de la renovació artística catalana de la fi del segle XIX i un nom clau del complex Modernista català.

